

Rapport 2008:8

Otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen

Om ungdomsbrott, relationsvåld och organiserad brottslighet

brå

brottsförebyggande rådet

Otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen

Om ungdomsbrott, relationsvåld
och organiserad brottslighet

Rapport 2008:8

Brå – centrum för kunskap om brott och åtgärder mot brott

Brottsförebyggande rådet (Brå) verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsförebyggande arbete och rättsväsendets reaktioner på brott.

Denna rapport kan beställas hos bokhandeln eller hos
Fritzes Kundservice, 106 47 Stockholm
Telefon 08-690 91 90, fax 08-690 91 91, e-post order.fritzes@nj.se

Produktion:

Brottsförebyggande rådet, Information och förlag,
Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08-401 87 00, fax 08-411 90 75, e-post info@bra.se
Brå på Internet www.bra.se
Författare: Johanna Skinnari, Linda Weding och Lars Korsell
Omslagsillustration: Ida Björs
Layout och produktion: Tina Hedh-Gallant
Tryck: Edita Norstedts Västerås 2008
© Brottsförebyggande rådet 2008
ISSN 1100-6676
ISBN 978-91-85664-90-0

Innehåll

Förord	5
Sammanfattning	7
Metod och material	7
Tre grupper av påverkare	7
Vilka påverkas och hur?	8
Risken för påverkan störst vid grundbrottet	9
Otillåten påverkan är allvarlig...	9
...men kan förebyggas	10
Nio berättelser om otillåten påverkan	11
Ungdomsbrott	11
Relationsvåld	12
Organiserad brottslighet	13
1. Inledning	15
Begreppen övergrepp i rätts sak och otillåten påverkan	15
Syfte och frågeställningar	16
Disposition	17
2. Metod och material	18
Domar och förundersökningsprotokoll	18
Formulär för åklagare	18
Registerkörning	19
Intervjuer	20
Seminarium	21
3. Bakgrund	22
Omfattningen av otillåten påverkan	22
Vad säger åklagarformuläret?	24
Otillåten påverkan inte enda förklaringen	25
Otillåten påverkan eller upprepade grundbrott	26
4. Struktur på otillåten påverkan	28
Tidigare forskning: Form av otillåten påverkan	30
Resultat: Form av otillåten påverkan	33
Tidigare forskning: Själv censur	53
Resultat: Själv censur	55
Tidigare forskning: Gärningsperson	61
Resultat: Gärningsperson	63
Tidigare forskning: Kapacitet	74
Resultat: Kapacitet	76
Tidigare forskning: Motiv	80
Resultat: Motiv	82
Tidigare forskning: Situation	86
Resultat: Situation	86
Tidigare forskning: Plats	91
Resultat: Plats	92
Tidigare forskning: Offer	94
Resultat: Offer	95

Tidigare forskning: Konsekvenser	99
Resultat: Konsekvenser	101
5. Slutsatser	113
Ungdomsgång som tar tillfället i akt	113
Män som inte släpper taget	114
Organiserad brottslighet som skapar sina tillfällen	114
Vad har de tre grupperna av påverkare gemensamt?	115
Rädslan större än risken	116
Det är värst när grundbrottet sker...	117
Det kan också vara svårt inför huvudförhandlingen...	118
... men det blir bättre efter rättegången	118
Vad betyder åtta procent?	118
Änglar, finns dom?	120
6. Brottsförebyggande strategier och metoder	121
Innan brottet sker	121
Tidiga insatser	123
Från förundersökning till åtal	124
Inför huvudförhandlingen	127
Huvudförhandlingen	128
Efter huvudförhandlingen	129
Engagemang och kompetens	130
Referenser	132
Bilaga. Åklagarformulär	139

Förord

Det sägs att vi lever i ett informationssamhälle, men för rättsväsendet har information alltid stått i främsta rummet. Brottsoffer måste anmäla brott till polisen. Annars kommer de flesta brott aldrig till myndigheternas kännedom och gärningspersoner går fria. I egenskap av målsägande är brottsoffers uppgifter många gånger avgörande för en framgångsrik förundersökning och för att åtal ska kunna väckas. Detsamma gäller vittnen, som kan slå larm om brott och lämna upplysningar till polisen. Vittnen och målsägande har sedan en viktig roll under huvudförhandlingen. Deras uppgifter utgör en del av åklagarens bevisning och grund för domstolens prövning av skuldfrågan.

Information, information och information är vad rättssystemet behöver. Av begripliga skäl finns det intressen som aktivt vill beskära informationsflödet till myndigheterna. Genom otillåten påverkan kan gärningspersoner utöva påtryckningar mot brottsoffer och vittnen för att tysta deras röster och därigenom hindra rättvisans gång.

Efter sammanfattningen följer ett antal berättelser – typfall – om otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen. Du kommer att se att dessa handlar om ungdomar som påverkar andra ungdomar, män som förmår hustru eller sambo att inte anmäla brott och den organiserade brottslighetens gärningspersoner som uppnår tystnad. Metoden är trakasserier, hot, våld, skadegörelse och korruption. Även brottsoffers och vittnens själv-censur medför samma effekt som otillåten påverkan.

Vid första påseende är skillnaderna stora mellan ungdomsbrott, relationsvåld och organiserad brottslighet. Men som berättelserna visar finns också mycket som förenar, inte minst den otillåtna påverkan mot brottsoffer och vittnen. Rapporten innehåller en kartläggning av denna påverkan. Det är också brottsoffer och vittnen som står i centrum för undersökningen. Genom otillåten påverkan drabbas brottsoffer än en gång, vid sidan av grundbrottet, och vittnen blir själva brottsoffer efter att ha bevittnat brott och utsatts för otillåten påverkan. Det leder till ett dubbelt offerskap.

Rapporten har skrivits av utredarna Johanna Skinnari och Linda Wending under ledning av jur. dr Lars Korsell vid Brå:s Enhet för forskning om ekonomisk och organiserad brottslighet. Utredarna Christina Hjul och Anna Nilsson har gjort intervjuer till rapporten, statistikerna Eva Björkner och Benny Lindroos har genomfört registerkörningar och bidragit med statistikuppgifter. Utredaren Johanna Hagstedt har bidragit med beställning och urval av domar och förundersökningsprotokoll, utredarna Kerstin Örnell, Anna Gabrielsson och Nina Gutkowski har bistått i arbetet med åklagarformuläret.

Studien har möjliggjorts genom ekonomiskt stöd från Brottsoffermyndigheten. Projektet ingår i ett forskningsprogram på Brå om otillåten påverkan.

Brå vill tacka Södertörns åklagarkammare som testat åklagarformuläret samt vice chefsåklagare Peter Lundqvist vid åklagaravdelningen vid Riksåklagarens kansli, kammaråklagare Roger Waldenström på Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum i Stockholm och kammaråklagare Göran Hellstrand på Malmö åklagarkammare för deras bistånd med undersökningen.

Vi vill också tacka följande seminariedeltagare, som diskuterat centrala resultat och kommit med förslag på brottsförebyggande och brottsbekämpande strategier och åtgärder: projektledare Ann Hellströmer, Personal- och utvecklingsavdelningen, Polismyndigheten Stockholms län, handläggare Christina Kiernan, Polisavdelningen, Rikspolisstyrelsen, analytiker Johan Olsson, Säkerhetspolisen, brottsofferassistent Pirkko Ramö från Huddinge-Botkyrka brottsofferjour biträdd av eleven Sofia Bodner, handläggare Eva Sund, Polisavdelningen, Rikspolisstyrelsen, inspektör Peter Tapper, Söderorts polismästardistrikt, Polismyndigheten i Stockholms län, gruppchef Johan Åkerlund, Södertörns polismästardistrikt, Polismyndigheten i Stockholms län och en representant från Rikskriminalpolisen.

Vi vill tacka Margareta Hydén, professor i socialt arbete vid Linköpings universitet och professor Gunnar Aronsson på Psykologiska institutionen, Stockholms universitet som varit vetenskapliga granskare till detta arbete och lämnat värdefulla kommentarer.

Tack också till följande kommentatorer på manus: utredarna Patrik Baard och Isabel Schoultz, enhetsrådet Daniel Vesterhav, enhetschefen, docent Felipe Estrada och fil. dr Sven Granath, samtliga vid Brå.

Vi vill slutligen tacka alla de personer som ställt upp på intervjuer i projektet, deras bidrag har varit mycket värdefulla.

Stockholm i juni 2008

Jan Andersson
Generaldirektör

Lars Korsell
Enhetschef

Sammanfattning

Den här undersökningen handlar om otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen. Med otillåten påverkan avses trakasserier, hot, våld, skadegörelse och korruption som någon använder i syfte att påverka en persons agerande till sin egen fördel. Det kan resultera i att brott inte anmäls, brottsoffer ändrar sina utsagor eller att vittnen inte framträder. Påverkansformerna behöver inte vara straffbara även om de ofta är det. Otillåten påverkan är därmed ett vidare begrepp än brottet övergrepp i rättsak.

Metod och material

Undersökningen bygger på följande metoder:

- En genomgång av 102 slumpmässigt utvalda domar och bakomliggande förundersökningsprotokoll för övergrepp i rättsak. Det rör sig om fällande domar som meddelats år 2006.
- Landets samtliga åklagare har i ett formulär ombetts att anteckna antalet misstänkta eller styrkta fall av otillåten påverkan under en fyraveckorsperiod.
- En registerkörning av personer som under åren 2001–2006 lagförts för övergrepp i rättsak. De har körts i Brå:s misstankeregister.
- Intervjuer med 78 personer: de är brottsoffer och vittnen som utsatts för otillåten påverkan, myndighetspersoner och personer från den ideella sektorn.

Tre grupper av påverkare

Otillåten påverkan utövas till största delen i samband med ungdomsbrott, relationsvåld och organiserad brottslighet. Att gärningspersoner inte faller in under någon av dessa tre kategorier är mycket sällsynt.

Ett viktigt skäl till att ungdomar använder otillåten påverkan är att de vill höja sin status inför andra eller demonstrera makt. I många fall är påverkan närmast en del av grundbrottet.

I undersökningen utövas otillåten påverkan efter relationsvåld enbart av män mot kvinnor. Eftersom hedersrelaterat våld är förhållandevis ovanligt i materialet har det behandlats som en form av relationsvåld, då det finns stora likheter, exempelvis avseende den nära relationen mellan gärningsperson och brottsoffer. Viktiga motiv bakom påverkan är att gärningspersonen vill kontrollera brottsoffret, slå vakt om sitt förhållande eller sin familj och bibehålla sin ställning eller status inför omgivningen.

Till skillnad från de två ovanstående grupperna är otillåten påverkan

en bisak för den organiserade brottsligheten. Huvudfokus ligger på att bedriva en kriminell affärsverksamhet och att skydda den. Otillåten påverkan är ett medel för detta. Påtryckningar kan även fylla en framåtsyftande funktion genom att grupperingen får rykte om sig att kunna ta till våld. Det gör att brottsoffer och vittnen ibland, utan att risk för otillåten påverkan föreligger, drar sig för att anmäla brott eller vittna mot dessa grupper.

Vilka påverkas och hur?

Oavsett vem som ligger bakom påverkan är det vanligaste att brottsoffer drabbas. Det är ovanligt att vittnen utsätts. Att anhöriga påverkas direkt är väldigt sällsynt.

Brottsoffer och vittnen som inte sedan tidigare känner till gärningspersonen löper mycket liten risk att utsättas för påverkansförsök. För att bli ett problem för dem som begår ett grundbrott, och där den otillåtna påverkan är ett led i att undanröja detta problem, förutsätts ofta någon form av relation. Först när brottsoffer eller vittnen känner till gärningspersonens namn, var gärningspersonen finns och kanske också en del detaljer kring den brottsliga verksamheten utgör de potentiella hot.

Ungdomar påverkar framför allt genom trakasserier och direkta hot, men det finns också tecken på att de lärt sig påverkansformer som utpressning, markeringar och underförstådda hot från mer etablerade kriminella grupper. Ungdomarna genomför dock ofta dessa på ett synligare och mindre uträknat sätt än den organiserade brottsligheten. Snarare är deras påverkan tillfällesstyrd.

Otillåten påverkan efter relationsvåld antar främst formen av trakasserier och underförstådda hot. I vissa fall involverar det en kartläggning av kvinnan och för det kan gemensamma barn utnyttjas. Vid hedersrelaterat våld förekommer främst påverkan i form av ett slags socialt tryck till att begå självmord eller som direkta dödshot.

Organiserad brottslighet använder framför allt underförstådda hot och markeringar mot utomstående personer, men kan vid behov ta till samtliga former av otillåten påverkan. Det vanligaste är dock att påtryckningar från organiserad brottslighet riktas mot personer inom samma nätverk. Dessa påtryckningar är inte lika subtila, där är i stället direkta hot och våld de vanligaste formerna.

Sett till hela undersökningen är våld en mycket ovanlig påverkansform. Det är anmärkningsvärt, då själva grundbrottet inte sällan har inslag av våld. Den efterföljande påverkan följer dock en annan logik än grundbrottet. Många gånger är den mer övervägd och framåtsyftande. Till detta kommer att otillåten påverkan används för att undgå kontakter med myndigheterna. Våld är mer synligt än hot. Om brottsoffer och vittnen

upplever att den påverkan som sätts i verket ”går för långt” löper gärningspersonen stor risk att bli anmäld, och påverkan blir därmed kontra-produktiv.

Risken för påverkan störst vid grundbrottet

De flesta påverkansförsök sker redan i anslutning till grundbrottet, det gäller i synnerhet vid ungdomsbrott och relationsvåld. Den näst vanligaste tidpunkten är vid huvudförhandling, kring domstolsbyggnaden. I övrigt finns en förhöjd risk för påverkan vid vissa kritiska tidpunkter, som när anmälan sker, vid förhör eller åtal. Det är dock inte vanligt. Ännu mer sällsynt är påverkansförsök efter att dom har fallit.

Platsen för grundbrottet blir därmed ofta platsen för den otillåtna påverkan. Vid ungdomsbrott är det nästan alltid offentliga platser, som skolor och deras närmaste omgivning, men påverkan sker också i stor utsträckning på Internet. Då ungdomar använder Internet hemma når emellertid påverkan även in i deras privata sfärer.

Efter relationsvåld sker otillåten påverkan inte sällan i hemmet, vid arbetsplatsen eller på en kvinnojour, men också offentliga platser förekommer. Även organiserad brottslighet kan göra påverkansförsök vid brottsoffers och vittnens bostäder eller arbetsplatser, men offentliga platser dominerar bilden. Dessa resultat talar för att de två kategorierna planerar sin påverkan i högre grad än ungdomarna.

Otillåten påverkan är allvarlig...

Otillåten påverkan får allvarliga konsekvenser, inte minst för de brottsoffer, vittnen och deras anhöriga som drabbas. Påtryckningar förvärrar konsekvenserna av grundbrottet och försvårar bearbetningsprocessen för dem som utsatts. Där brottsoffer och vittnen inte vågar eller förmår stå kvar vid sina redogörelser riskerar gärningspersoner att gå fria. Dessa gärningspersoner kan ibland utsätta samma eller nya brottsoffer för brott och fortsätta med otillåten påverkan. De brottsoffer och vittnen som drabbas riskerar att förlora förtroendet för rättsväsendet.

De vanligaste indikatorerna när åklagarna tillfrågades om varför de misstänkt otillåten påverkan var att personer inte vill medverka, ändrar sina uppgifter, ”glömmer” oförklarligt eller inte berättar allt de känner till.

Undersökningen visar att otillåten påverkan i stor utsträckning sker redan vid grundbrottet eller inför anmälan, det vill säga innan det att ärendet når åklagarna. Trots denna begränsning har åtta procent av landets åklagare rapporterat in misstänkta fall av otillåten påverkan under en fy-raveckorsperiod. Tillsammans med intervjuer visar detta att många myn-

dighetspersoner möter otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen. Att myndighetspersoner och personer från den ideella sektorn även fortsättningsvis tar frågan på stort allvar och arbetar aktivt för att motverka effekterna, är av central betydelse för rättsprocessen och i förlängningen demokratin.

...men kan förebyggas

Det är naturligtvis svårt att förebygga de fall av otillåten påverkan som sker i samband med grundbrottet. En viktig åtgärd är dock att sprida fakta om brottet övergrepp i rättsak bland ungdomar. Få känner till att det är ett brott med högt straffvärde, i ungdomarnas fall ofta med betydligt högre straffvärde än grundbrottet. Ute i landet pågår på många håll ett målmedvetet arbete för att komma till rätta med denna okunskap. Det är viktigt att sådana projekt får ännu större spridning.

För brottsoffer och vittnen är det viktigt att rättsprocessen sker skyndsamt, i synnerhet där det finns risk för otillåten påverkan. En stor mängd av de påtryckningsförsök som riktas mot ungdomar kan motverkas på detta sätt, eftersom påverkan sent i rättsprocessen är ovanligt.

Undersökningen visar att vittnens och brottsoffers kunskap om rättsprocessen är begränsad. Följden blir att många upplever rädsla och obehag som skulle kunna lindras med förhållandevis enkla medel. Det rör sig om information om hur en rättsprocess går till och vad som sker i det egna ärendet. Huvudförhandlingen kan vara en källa till oro, och de intervju-personer som exempelvis fått besöka domstolen i förväg eller fått veta vad alla aktörer i rättssalen har för roll menar att detta har varit mycket värdefullt. I vissa delar av landet finns redan i dag uppbyggda stödverksamheter för att hjälpa brottsoffer och vittnen, på andra håll är arbetet i sin linda.

Även bemötande är av stor vikt. För framför allt många ungdomar representerar den person man först kommer i kontakt med hela rättsprocessen. Att denna person har förmåga att kommunicera sina beslut så att brottsoffer och vittnen förstår är således mycket viktigt.

De brottsförebyggande förslagen presenteras i sin helhet i kapitel 6.

Närmast följer nio fiktiva berättelser om otillåten påverkan som baseras på studiens resultat.

Nio berättelser om otillåten påverkan

Detta avsnitt innehåller nio berättelser om otillåten påverkan. De tre första handlar om ungdomsbrott, nästföljande tre om relationsvåld och de tre sista om organiserad brottslighet. Berättelserna är inte verkliga händelser, utan fiktiva men baseras på undersökningens resultat.

Ungdomsbrott

Rån och hot med kniv

På väg hem från fotbollsträningen möter en tonårskille och hans två kompisar ett gäng från parallellklassen. Gänget kommer fram till killen och ber att få titta på hans mobiltelefon, som han motvilligt lämnar ifrån sig. När han ber att få tillbaka den tar en ur gänget fram en kniv och säger åt honom att han ska lämna över plånboken också, annars kommer någon att dö. Killen med kniven säger: ”Om du pratar med polisen blir det inte roligt för dig, eftersom min storebror är medlem i X-gänget.”, ett på orten känt kriminellt gäng. När gänget försvunnit från platsen går kompisarna skrärade hemåt. Brottsoffret funderar över om han ska gå till polisen, men hans kamrater vill inte att han gör det eftersom de är oroliga över vad som kommer hända om polisen involveras.

Mopedstöld och hot via sms

När skoldagen är över står hennes moped inte längre på skolgården. Dagen efter går hon till den lokala polisstationen och anmäler mopeden stulen. Samma kväll är en anonym person inne på hennes Lunarstormsida och skriver kryptiska kommentarer. I samband med att brottsoffret och ett par äldre tjejer på skolan blir kallade till förhör, mottar brottsoffret sms med uppmaningar om att ”inte snacka så mycket”. Hon sätter nu Lunarstormhändelsen i samband med sin anmälan av stölden. Upprörd svarar hon att de ska ge tillbaka hennes moped annars kommer hon att ägna sitt liv åt att hämnas på dem. Tjejerna kontrar genom att hota henne till livet om hon inte tar tillbaka sin anmälan. Hon upplever att det hela urartat och tar med sig utskriften på Lunarstormsidan och sina sparade sms till polisen, som tar upp en anmälan om övergrepp i rättssak.

Skadegörelse och bötning

Det kriminella ungdomsgänget har länge haft som taktik att skrämja jämnåriga brottsoffer och vittnen till tystnad genom att tala om sina kontakter inom grövre kriminella kretsar. Metoden har fungerat väl, men på

senare tid har det i området där de bor, inte helt ogrundat, börjat ryktas att deras kontakter skulle vara uppdiaktade. På film har de sett hur den organiserade brottsligheten använder sig av bötning: ett slags utpressning för att få sin vilja igenom. Gänget anammar nu metoden. En kväll sparkar de sönder en busskur framför ögonen på en jämnårig kille som står på andra sidan gatan och väntar på bussen. Några killar ur gänget går fram till honom och säger att ”om du anmäler vad du just såg ska du betala oss tusen spänn”.

Relationsvåld

Misshandel och blomsterbud

I sin praktfulla våning har paret just ätit en bättre middag. Ett par glas konjak senare misshandlar mannen sin hustru svårt och hotar med att om hon någonsin berättar kommer hon att förlora allt vad ställning heter. När mannen somnat smiter brottsoffret tyst ut och tar sig till kvinnojouren som hon vet finns på en närliggande tvärgata. På kvinnojouren möts brottsoffret av förståelse och lugnande ord. Hon vill anmäla sin make men vågar inte. Kvinnan stannar på kvinnojouren över natten och går morgonen därpå till sitt kontor. Under dagen ringer mannen till arbetsplatsen och frågar var hon håller hus och skickar ideligen sms om att det är bäst för henne att hon kommer hem. Två dagar senare anländer ett bud till kvinnojouren, där kvinnan stannat, med en stor bukett rosor. Nedstoppat i buketten hittar kvinnan ett kort med texten ”Hoppas du har det bra”. Skräckslagen av insikten om att mannen vet var hon är ringer hon polisen. Tillsammans med en stödperson förklarar kvinnan sin situation för poliserna som kommer till platsen. De förstår inte problemet och menar att det var väl en vänlig gest av mannen att skicka blommor, eller?

Psykisk terror och kartläggning

Den psykiska nedbrytningen hade pågått i årtal när kvinnan bestämde sig för att lämna sin sambo. Innerst inne älskade hon honom, men hon stod inte längre ut med de verbala trakasserierna och hans närmast besatta kontroll av henne. Hon ville inte riva upp barnens liv, men det här var trots allt det bästa även för dem. När hon meddelade mannen sitt beslut bröt han ihop och sa att ett liv utan henne inte var värt att leva och om hon fullföljde separationen skulle hon få hans liv på sitt samvete. Trots hotet packar hon samma kväll barnens väskor och flyttar till en väninna i andra änden av staden. Dagen efter ringer kvinnans bror och berättar att mannen kontaktat både honom och deras far och frågat var hon håller hus. Ett par veckor senare kommer hennes dotter hem från dagis och berättar att pappa varit förbi och frågat många saker: var de bor och vem mamma träffar. Genom sin kartläggning inser kvinnan att hennes före detta sambo

nu vet var hon befinner sig och hon tar med sig barnen och reser bort en tid.

Grov kvinnofridskränkning och misshandel

Efter år av våld och kränkningar tar kvinnan mod till sig och polisanmäler sin man. För att läka sina sår bryter hon helt med honom. Han sitter länge häktad och kvinnan kan mer och mer slappna av och upplever att hon återfår sitt liv. Hennes vardag präglas inte längre av en molande oro och konstant vaksamhet. Utan kvinnans vetskap släpps mannen efter en tid, i väntan på dom. När hon en kväll svänger runt ett hörn utanför mataffären, stöter hon av en slump ihop med honom. Först när hon höjer blicken och möter de välbekanta kalla ögonen inser hon att hennes plågoande inte längre sitter bakom lås och bom. Mannen smäller till henne så att hon flyger in i fasadväggen och han vrålar att hon förstört hans liv.

Organiserad brottslighet

Inbrott och markering

På väg hem från jobbet blir en man vittne till hur några män bryter sig in i en lagerlokal. Männerna lämnar sedan brottsplatsen i all hast på sina motorcyklar. Vittnet skräms av situationen, men ringer polisen och anmäler brottet. Två dagar senare står en person iklädd mc-väst på gatan utanför vittnets lägenhet. Vittnet associerar genast mannens närvaro till inbrottet han anmält. Han tycker att det känns hotfullt och ringer polisen, som säger att något brott inte har begåtts och att det därför inte går att göra någon anmälan. I ett försök att lugna vittnet säger polisen att det säkert bara var en slump att mannen befann sig utanför vittnets bostad. Mannen känner sig inte lugnad och upplever frustration över att inte bli tagen på allvar.

Rån och självcensur

När en medelålders man en söndageftermiddag promenerar genom stadsparken blir han rånad av en berusad man. Gärningspersonen säger åt mannen att passa sig för att kontakta polisen eftersom gärningspersonens polare är med i Hells Angels. Livrädd för vilka konsekvenser en anmälan kan få väljer brottsoffret att inte anmäla rånet. Han har trots allt läst i tidningen att det är farligt att anmäla sådana brott, och på film skyr den organiserade brottsligheten inga medel för att skydda sin verksamhet. Under flera månader efter händelsen upplever brottsoffret ängslan och han undviker att passera genom parken där rånet ägde rum.

Misshandel och skadegörelse

Mannen har av och till festat med en vän som tillhör en kriminell gruppering. Mannen känner inte till några detaljer om grupperingen, men har ändå sett tillräckligt för att misstänka att hans vän tjänar pengar på narkotikabrott och vapensmuggling. En kväll är vännen otrogen mot sin flickvän och vill att mannen ska täcka upp för honom. Flickvännen genomskådar dock sin pojkvän och gör slut. Det leder till att vännen misshandlar mannen i vredesmod. Brottsoffret anmäler brottet och en tid senare, när han och hans sambo lämnar sin gemensamma bil, händer det otänkbara. När de kommit in i bostaden skjuter en gärningsperson in i bilen och flyr därifrån. Vittnesuppgifter avslöjar att gärningspersonen stått och väntat i flera timmar utanför bostaden. Personen sköt först när paret kommit in i bostaden. Polisen menar därför att det troligen rör sig om en maktdemonstration, snarare än om ett försök att skada paret.

1. Inledning

Under år 2007, när denna undersökning genomfördes, avlöste mediareporterna om hot mot vittnen varandra. Artiklar om hur domar om övergrepp i rättssak har ökat duggade tätt. Många personer har berättelser att föra fram, åtskilliga uttalar sig om hur läget ser ut. Vad som har saknats är en större studie som bygger på empiriska data och tar ett helhetsgrepp på problemet, men som också visar på den komplexitet och de nyanser som finns.

Brå har tidigare genomfört en studie om otillåten påverkan mot myndighetspersoner (Brå 2005:18). Begreppet otillåten påverkan användes i den rapporten som en samlingsterm för trakasserier, hot, våld, skadegörelse och korruption som syftar till att påverka myndighetsutövningen. Det kan handla om att få myndighetspersoner att agera genom att exempelvis lägga ner en förundersökning, men också om att få dem att ”titta åt andra hållet” eller på andra sätt underlåta att agera. Dessa påverkansformer får således konsekvenser för enskilda myndighetspersoner, men i förlängningen också för rättsprocessen och demokratin.

Även brottsoffer och vittnen har en central position i rättsprocessen. Målsägandes och vittnens utsagor utgör viktiga bevis i utredningar, utan ett brottsoffer som anmäler skulle många brott inte komma till myndigheternas kännedom. Med andra ord är rättsväsendet beroende av information för att fungera effektivt. Hamnar rättsstaten i ett läge där allmänheten upplever att gärningspersoner går fria till följd av att brottsoffer och vittnen inte vågar anmäla och stå fast vid sina uppgifter, riskerar påverkan att undergräva rättsprocessen och underminera medborgarnas förtroende för den. Påtryckningar mot brottsoffer och vittnen är också ett brott, övergrepp i rättssak, med högt straffvärde.

I denna undersökning studeras otillåten påverkan för att få ett helhetsgrepp om de påtryckningar brottsoffer och vittnen kan utsättas för. Otillåten påverkan innefattar övergrepp i rättssak, men också fler påverkansformer.

Begreppen övergrepp i rättssak och otillåten påverkan

Bestämmelserna om övergrepp i rättssak, som återfinns i 17 kap. 10 § brottsbalken, är av central betydelse för att skydda dem som medverkar i en rättsprocess. Övergrepp i rättssak innebär att en gärningsperson hotat eller brukat våld mot part eller vittne i syfte att påverka rättsprocessen. Brottet kan ske i samband med grundbrottet, med avsikten att hindra att en anmälan görs, vid rättegången men också efter det att någon gjort

en anmälan eller vittnat. I dessa situationer kan mer underförstådda hot, som exempelvis ”du förstår inte vad du gett dig in på”, innebära ansvar för övergrepp i rättssak, då det är tydligt att hotet avser brottsoffrets eller vittnets deltagande i rättsprocessen. Brottet kan även äga rum en lång tid efter grundbrottet, exempelvis efter ett avtjänat fängelsestraff.

Övergrepp i rättssak kan följaktligen ske genom våld eller hot om våld, inklusive underförstådda hot, men också genom andra gärningar som medför lidande eller skada, eller hot om sådana gärningar. Att betala ersättning till ett vittne för att få denne att inte avlägga vittnesmål, klassas däremot inte som övergrepp i rättssak (Holmqvist m.fl., 2007), utan som bestickning.

Brå:s definition av begreppet otillåten påverkan innefattar som ovan nämnts trakasserier, hot, våld, skadegörelse och korruption där gärningspersonens syfte är att påverka en persons agerande till sin egen fördel (jfr Brå 2005:18). Brå:s definition innefattar därmed subtila och underförstådda påverkansformer, som vissa typer av trakasserier, som inte nödvändigtvis utgör brott i juridisk mening. Flera studier har visat att sådana påverkansformer inte är ovanliga och att brottsoffer och vittnen kan bli skrämde även av icke-brottsliga påtryckningar, som hotfulla gester och blickar (Graham, 1985; Dedel, 2006; Tarling, Dowds och Budd, 2000; jfr även Brå 2005:18).

Även *själv censur* ingår i studien och handlar om åtgärder som brottsoffer och vittnen vidtar i syfte att undgå att utsättas för otillåten påverkan. Trots att påverkansförsök inte skett i dessa fall kan effekterna bli desamma för rättsprocessen, nämligen att personer inte vittnar eller inte anmäler brott.

Syfte och frågeställningar

Undersökningen syftar till att ge ett empiriskt underlag när det gäller otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen. Studien ska ge svar på följande frågeställningar om otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen:

1. Vilka former antar den?
2. I vilka situationer och på vilka platser utförs den?
3. Vilka gärningspersoner ligger bakom, vilka motiv har de och vilken kapacitet tror offren att gärningspersonerna har att påverka?
4. Vilka drabbas av otillåten påverkan?
5. Vilka är gärningarnas konsekvenser?
6. Vilka förebyggande och lindrande åtgärder kan vidtas mot bakgrund av undersökningens resultat?

Disposition

Efter denna inledning följer ett avsnitt om undersökningens metoder och material. Därefter kommer ett bakgrundskapitel där framför allt omfattningen av otillåten påverkan diskuteras och en presentation av den modell som används i studien. Den därpå följande redovisningen av hur otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen ser ut (frågeställningar 1–5) följer modellens disposition. Därefter presenteras undersökningens slutsatser. Rapporten avslutas med ett brottsförebyggande avsnitt.

2. Metod och material

Otillåten påverkan är ett svårstuderat fenomen vilket medfört att fyra metoder och material som kompletterar varandra valts ut. Dessa är en genomgång av domar och förundersökningsprotokoll, intervjuer, formulär för åklagare och registerkörning.

Domar och förundersökningsprotokoll

För att få en djupare bild av strukturen på otillåten påverkan gjordes en genomgång av domar och förundersökningar utifrån ett urval av fällande domar för övergrepp i rättssak, där domen meddelades år 2006. Av de 587 domarna studerades 102 slumpmässigt valda domar och bakomliggande förundersökningsprotokoll efter en modell som presenteras i nästa kapitel. Materialet innehåller 119 gärningspersoner och 111 målsägande och vittnen. Domar och förundersökningar har visat sig vara innehållsrika och givande i studier av svårstuderade och komplexa områden som organiserad brottslighet (von Lampe, 2003; Brå 2005:11; Brå 2007:4; Brå 2007:7).

En begränsning med att använda sig av domar och förundersökningsprotokoll är att de är ett resultat av en selektion (Korsell, 2003). Den bild som förmedlas av domarna och förundersökningarna innefattar bara de fall som har blivit upptäckta och där bevisningen har varit tillräcklig för att resultera i en fällande dom. Det innebär i klartext att det finns en risk för att materialet ger en skev bild av otillåten påverkan. Dessutom innefattar som ovan nämnts Brå:s begrepp otillåten påverkan fler påverkansmetoder än vad som ryms i brottet övergrepp i rättssak. En fördel med domar och förundersökningar är dock att de innehåller standardiserad data, och då brott måste styrkas uppfyller materialet förhållandevis god objektivitet (jfr von Lampe, 2003; jfr Paoli, 2000).

Formulär för åklagare

På grund av mörkertal är det svårt att på basis av statistik för övergrepp i rättssak uttala sig om omfattningen av problemet (jfr även Hadley, 2006). Skälet är att brotten inte enbart är svåra att upptäcka utan också kan vara mycket svåra att bevisa, i synnerhet i de fall där den otillåttna påverkan haft effekt.

Därför ombads landets samtliga åklagare som hanterar ärenden, vilket innebär åklagare inom både Åklagarmyndigheten och Ekobrottsmyndigheten, att fylla i ett formulär (se bilaga 1). I formuläret skulle åklagaren under fyra veckors tid markera i hur många fall han eller hon uppfattat

att otillåten påverkan förekommit mot brottsoffer och vittnen. Dessutom efterfrågades hur detta yttrade sig, vilka grundbrott det handlade om samt vilka personer som låg bakom påverkansförsöket. Med andra ord syftade formuläret till att fånga upp även de fall där otillåten påverkan inte kunnat styrkas, men där det finns tecken på att försök ändå förekommit. Det kan inte uteslutas att vissa av dessa tecken handlar om själv censur snarare än otillåten påverkan.

Skälet till att åklagarna valdes ut var att de bedömdes ha störst överblick över hela rättsprocessen och därför var mest lämpade att göra denna skattnings. Ett problem med att vända sig till åklagare är att eventuella påverkansförsök som förekommit på ett tidigt stadium och medfört att brott inte ens anmälts utesluts i en sådan undersökning. Denna begränsning går dock inte helt att undvika, ens med andra respondenter.

Sammanlagt skickades 879 formulär ut, varav 787 till Åklagarmyndighetens åklagare och 92 till Ekobrottsmyndighetens åklagare. Det visade sig att en viss övertäckning fanns, en del åklagare hade slutat eller var tjänstlediga under perioden, och enkäterna returnerades därför. Totalt inkom 227 formulär, vilket innebär att svarsfrekvensen var låg om man jämför med vanliga enkätundersökningar, endast 26 procent. Därför gjordes en rundringning till flera åklagarkammare för att höra varför man inte i högre grad skickat tillbaka formuläret till Brå. En återkommande förklaring var att de åklagare som stöter på otillåten påverkan med stor sannolikhet har engagerat sig och fyllt i formuläret, medan de åklagare som inte stöter på det i sin yrkesutövning valt bort detta formulär bland en stor mängd andra undersökningar. De påminnelser som gjorts har också resulterat i att fler formulär kommit in, men de allra flesta utan nya misstänkta fall av otillåten påverkan. Till detta kommer att formuläret var utformat främst för de åklagare som kunde redovisa situationer med otillåten påverkan. Därför drar vi slutsatsen att de allra flesta åklagare som har haft fall att rapportera under perioden också har gjort det genom att skicka in formuläret.

Åklagarnas svar har främst använts för att få ett kompletterande mått till anmälningarna av övergrepp i rättssak. Därför utgör den låga svarsfrekvensen inte något problem, två nivåer jämförs av vad som rapporterats in, genom rättsstatistik respektive åklagarformulär. Uppgifterna från åklagarna har framför allt använts för att diskutera omfattningen (i kapitel 3), men behandlas även i avsnittet om konsekvenser.

Registerkörning

Som ett komplement till vissa frågor i åklagarformuläret kördes de personer som lagförts för övergrepp i rättssak under en sexårsperiod (2001–2006) mot registret över misstänkta personer som Brå förfogar över. To-

talt handlar det om 2 988 personer som körts mot misstankeregistret från år 1995 till och med juni 2007. Syftet var att få en bild av gärningspersonernas brottsbakgrund. Givet de överlappande tidsperioderna inkluderas även eventuella brott som personerna har misstänkts för *efter* sin lagföring för övergrepp i rättssak. Det är dock viktigt att minnas att registren endast innehåller uppgifter om de brott som upptäckts och där det dessutom finns en misstanke mot dessa personer (jfr Brå 2007:4). Med andra ord kan det finnas en dold brottslighet hos många personer.

Eftersom det rör sig om ett stort antal personer går det dock, i kombination med resultat från övriga material, att dra vissa slutsatser om den kriminella och sociala miljö som dessa personer befinner sig i. Utifrån tidigare forskning finns det anledning att anta att otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen är vanligare i vissa miljöer än i andra (se exempelvis Fyfe, 2001). Resultatet från registerkörningen presenteras i avsnittet om gärningspersoner.

Intervjuer

Domar, förundersökningar, åklagarformulär och registerkörning har samtliga begränsningen att de endast innehåller data som myndigheter eller myndighetspersoner känner till och anser vara relevanta. Genom att också intervjua vittnen och brottsoffer som själva utsatts för otillåten påverkan, och i vissa fall till följd av påverkan inte anmält händelserna, har information som aldrig rapporterats till några myndigheter erhållits. Personer från den ideella sektorn har också till viss del sådan kunskap.

Totalt har 69 intervjuer genomförts. Vid dessa tillfällen har 78 personer intervjuats: 38 män och 40 kvinnor. Vissa intervjuer har genomförts med två personer samtidigt, exempelvis har brottsoffer eller vittnen velat ha med sig en anhörig vid intervjutillfället. Samtliga personer som räknats som intervju personer har berättat om sina upplevelser av otillåten påverkan. Intervjuerna fördelar sig på följande grupper:

- 22 brottsoffer
- 9 vittnen
- 10 poliser
- 5 åklagare
- 3 domare
- 4 advokater
- 11 brottsoffer- och vittnesstödjare, personer från brottsofferjourer
- 7 personer från kvinnojourer
- 7 personer från lokala förvaltningar och brottsförebyggande råd som arbetar med frågan.

Intervjupersonerna har i de flesta fall blivit kontaktade genom snöbollsmetoden, vilket innebär att kontakt har tagits med nyckelpersoner som sedan rekommenderat nya intervjupersoner (Jupp, Davies och Francis, 2000). Detta förfarande gäller i synnerhet för intervjuerna med brottsoffer och vittnen, som i många fall nåtts genom myndighetspersoner och personer från den ideella sektorn.

En faktor som kan ha betydelse för konsekvenserna av otillåten påverkan är storleken på orten där påverkan sker (jfr Brå 2005:18). Därför gäller intervjuerna händelser som skett på ett tiotal orter av varierande storlek i Sverige.

Intervjuerna var ostrukturerade och respondenterna ombads att berätta om de fall av otillåten påverkan som de kände till respektive utsatts för. I rapporten används intervjuer som redigerats försiktigt för att öka läsbarheten.

Tillsammans med domarna och förundersökningarna utgör intervjuerna grunden för resultaten då de till sin karaktär täcker betydligt fler frågeställningar än åklagarformuläret och registerkörningen.

Seminarium

Ett seminarium hölls i slutet av projektet där trygghetsskapande, brottsförebyggande, reparativa och brottsbekämpande förslag och åtgärder diskuterades mot bakgrund av undersökningens huvudresultat. Deltagarna kom från rättsväsendet och den ideella sektorn.¹ Seminariet har legat till grund för de brottsförebyggande metoder och strategier som presenteras i kapitel 6.

¹ Vilka som deltog framgår av förordet.

3. Bakgrund

Omfattningen av otillåten påverkan

Det finns en mörkertalsproblematik för dem som försöker bedöma omfattningen av otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen. Där påtryckningar haft effekt finns brott som aldrig kommer till myndigheternas kännedom, och även om grundbrottet är känt berättar brottsoffret eller vittnet sannolikt inte om den otillåtna påverkan (jfr exempelvis Davis, Smith och Henley, 1990; Graham, 1985).

Till detta kommer att vissa personer utsätts för *flera* påtryckningsförsök. Det kan dels vara en serie av likartade påtryckningar, dels att det eskalerar från hot till att hoten också sätts i verket (Fyfe och McKay, 2000). I en amerikansk fallstudie av brottsoffer och vittnen fann man att 61 procent av personerna i studien varit utsatta för påtryckningar vid mer än ett tillfälle (Davis, Smith och Henley, 1990).

Trots dessa svårigheter finns det exempel på forskning och utredningar som försökt uppskatta hur många personer som utsatts för påtryckningsförsök (intimidation). Graham (1985) refererar till två amerikanska studier från 1970-talet. Den första, från 1973, fann att 23 procent av 1 547 fall av mord, rån, våldtäkt, överfall och inbrott inte gick till åtal eftersom vittnen inte samarbetade. Av dessa vittnen avstod drygt en fjärdedel av rädsla för vedergällning. Den andra studien, från 1976, är en intervjustudie med brottsoffer och vittnen vid Brooklyn Criminal Court. Där uppgav fler personer som inte hade utsatts att de var rädda för påtryckningar än de personer som verkligen hade utsatts för sådana.

Enligt Tarling, Dowds och Budd (2000) dömdes år 1998 i England och Wales omkring 520 personer för det förhållandevis nya brottet ”intimidating, harming or threatening to harm a witness, juror or a person assisting in an investigation of an offence”, vilket innehåller delar av vad som fångas in med otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen. Författarna drar slutsatsen att påverkan är ett förhållandevis begränsat problem.

I Sverige kan brottet övergrepp i rättssak (BrB 17:10) följas i lagföringsstatistiken. Antalet sådana lagföringar² har ökat markant, från 394 lagförda brott år 1996 till 758 år 2006, som visas i diagrammet nedan. Även anmälningarna av övergrepp i rättssak har ökat under 2000-talet.³

För att bemöta begränsningen med att endast vissa brott kommer till myndigheternas kännedom kan större offer- och trygghetsundersökningar

² I lagföringsstatistiken redovisas samtliga personer som dömts för brott, meddelats åtalsunderlåtelse eller godkänt ett strafföreläggande från åklagare (Brå 2006:1).

³ Resultatet kommer att publiceras i en Brå-rapport om brottsutvecklingen som utkommer i november 2008.

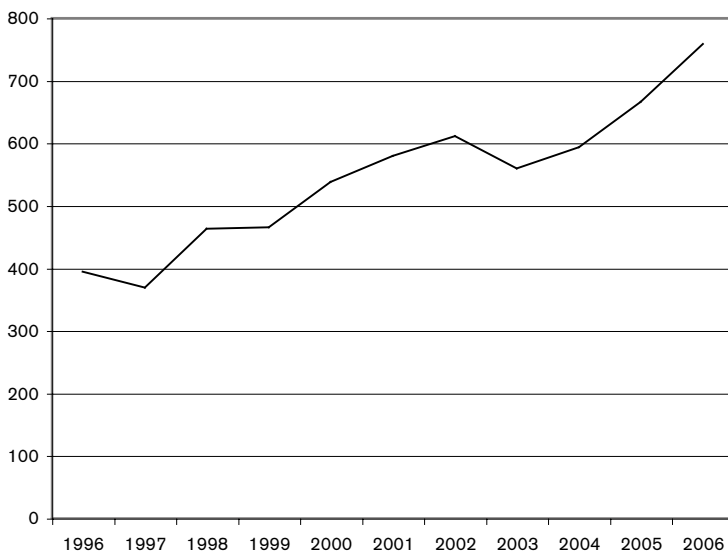

Diagram 1. Antal lagförda brott för övergrepp i rättssak, inklusive grovt brott, åren 1996–2006. Källa: Brå.

vara till hjälp. Brå genomförde år 2006 och 2007 den Nationella trygghetsundersökningen (NTU) som vänder sig till 20 000 slumpmässigt utvalda personer i åldrarna 16–79 år (Brå 2008:3). Bland de respondenter som utsatts för brott (mot person) och inte polisanmält, uppgav fem procent att skälet till att de inte anmält brottet var rädsla för repressalier (Brå 2008:12).

I Storbritannien genomförs vartannat år brottsofferundersökningen British Crime Survey med 15 000 personer. Enligt 1998 års undersökning anmäldes inte 60 procent av brotten till polisen, men det vanligaste skälet som uppgavs var att brottet var för trivialt, följt av att polisen inte bedömdes kunna göra något åt brottet. Rädsla för komplikationer eller hämnd angavs endast i tre procent av alla fall, utom för våldsbrott där andelen var tio procent (Tarling, Dowds och Budd, 2000). En möjlig felkälla författarna tar upp är att nya grundbrott felaktigt tolkas som skrämselförsök. Det kan med andra ord handla om att nya grundbrott felaktigt definieras som otillåten påverkan. Brottsoffren agerar dock som om de utsattes för påtryckningar, vilket innebär att den verkliga andelen påtryckningar är av sekundärt intresse.

En annan rapport hävdar att det finns stöd för att påverkan förekommer i omkring tio procent av de brott som är kända av myndigheterna och i omkring tjuo procent av de brott som inte rapporterats (Office for criminal justice reform, 2006). Till detta kommer att personer kan vara rädda utan att ha utsatts för några direkta påverkansförsök.

Vad säger åklagarformuläret?

Resultatet från det formulär som Sveriges åklagare fyllde i under en fyra-veckorsperiod visar att av de 227 åklagare som besvarat formuläret hade 73 observerat otillåten påverkan under den aktuella perioden. De 73 personerna utgör åtta procent av landets åklagare. Totalt rapporterades 173 fall⁴. Av dessa kunde åklagarna styrka att påverkan ägt rum vid 35 tillfällen, medan 138 situationer rörde misstänkta fall av otillåten påverkan.

Att drygt åtta procent av Sveriges åklagare noterat misstänkta eller stärkta fall av otillåten påverkan minst en gång under en så kort tid som fyra veckor, måste betraktas som anmärkningsvärt. Som en illustration kan det nämnas att Brå:s tidigare studie visade att 14,8 procent av åklagarna under 18 månader själva utsatts för allvarliga trakasserier, hot eller våld (Brå 2005:18). Även om undersökningarna inte är jämförbara talar mycket för att otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen är något åklagarna möter i större utsträckning än påverkansförsök riktade mot dem själva.

Åklagare kopplas vanligen in förhållandevis sent i rättskedjan och har därför knappast någon kännedom om den påverkan som kan ha skett tidigare. En jämförelse av åklagarnas iakttagelser med antalet anmälda brott för övergrepp i rättssak, visar att under samma fyraveckorsperiod som åklagarna registrerade 173 fall av otillåten påverkan, anmäldes 372 fall av övergrepp i rättssak. Skillnaden i antal av åklagarna observerade respektive anmälda fall bekräftar vårt resultat att många påverkansförsök sker i ett tidigt skede, innan åklagarna kommer i kontakt med brottsoffer eller vittnen.

De fall som åklagarna antecknat i formulären rör företrädesvis otillåten påverkan i samband med relationsvåld. En mindre andel kan kopplas till ungdomsbrottslighet respektive organiserad brottslighet. Ett skäl till att otillåten påverkan i samband med ungdomsbrottslighet inte noterats i lika hög grad som relationsvåld kan vara att det stöd ungdomar får i samband med rättegång trots allt har en effekt. Eventuella påverkansförsök misstänks sannolikt inte av åklagaren om ungdomarna, till följd av stödsatser, medverkar i förundersökningen och sedan vittnar, förutsatt att de inte berättar om att de tidigare utsatts för otillåten påverkan. En annan tänkbar förklaring kan emellertid vara att ungdomar använder subtila signaler, som kan vara svåra att notera även för tränade ögon. Dessutom är det möjligt att ungdomars påverkansförsök inte tas på lika stort allvar som när det gäller vuxna gärningspersoner. Hur otillåten påverkan ser ut fördjupas närmare i kapitel 4.

⁴ Observera att samma åklagare kan ha rapporterat en misstanke i samma ärende under flera veckor, så de 173 fallen kan därmed röra färre ärenden.

Förklaringen till att åklagarna mer sällan rapporterade fall med kopplingar till organiserad brottslighet är att åtskilliga påverkansförsök handlar om mer underförstådda metoder som trakasserier och markeringar, som att till exempel visa sig i mc-väst. Dessa är svårare för rättsväsendets myndigheter att upptäcka. Dessutom visar intervjuerna att personer med koppling till organiserad brottslighet ofta är mycket försiktiga i själva rättssalen, där åklagarna kan notera dem, och i stället utför sin påverkan i andra miljöer. Till detta kommer att relationsvåld och ungdomsbrott rimligen utgör vanligare brott för åklagarna att hantera än organiserad brottslighet.

För att kunna ge en bild av omfattningen av otillåten påverkan som sker tidigare i rättskedjan skulle andra forskningsmetoder behöva användas. Frågor om denna typ av utsatthet kunde till exempel i ännu högre grad inkluderas i mer omfattande trygghetsundersökningar, som Brå:s (NTU). Likaså kunde enkäter skickas till poliser, med frågor om deras iakttagelser av otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen dels i samband med att anmälan görs, dels i senare skeden i rättsprocessen.

Otillåten påverkan inte enda förklaringen

Det går inte att läsa in påtryckningsförsök i samtliga fall där vittnen och brottsoffer varit obenägna att hjälpa de utredande myndigheterna. Det kan finnas andra skäl som avhåller personer från att medverka. Exempelvis kan det röra sig om att ständigt uppskjutna vittnesmål och förhör leder till en hög frånvaro på arbetet, och därmed förlorad inkomst (Graham, 1985; Hadley, 2006). Andra skäl är en rädsla för rättsprocessen och domstolsförhandlingar, snarare än för specifika gärningspersoner (Graham, 1985; Hadley, 2006; jfr Hetherington och Maynard, 2000). Det kan också handla om förväntningar från familj, närsamhället eller en viss grupp man tillhör om att inte ta kontakt med myndigheter i rättskedjan (jfr Graham, 1985).

Maynard (1994) genomförde i Storbritannien ett omfattande empiriskt arbete om hot (intimidation) mot brottsoffer och vittnen under år 1993 och 1994. Studien syftade till att få en bättre bild av strukturen på och omfattningen av hot mot vittnen, genom att gå igenom brottsstatistik, data från offerundersökningar, postenkäter och djupintervjuer med utsatta brottsoffer. Resultaten fick Maynard att dela upp brottsoffer och vittnen som är rädda i tre kategorier med avseende på anledningen till deras rädsla. Den första gruppen är en liten inre kärna av individer vars liv är i fara och som därför behöver stora insatser i form av fysiskt skydd, nya identiteter, medel att starta om sina liv på en annan plats eller andra omfattande åtgärder. Den andra gruppen är ett mellanskikt av personer som utsatts för hot och trakasserier till följd av att de hjälpt myndigheter med utred-

ningar, men där ingen fara föreligger för deras liv. Den tredje och största gruppen består av de delar av allmänheten som har en föreställning om att det finns en risk för hot och trakasserier och därför inte anmäler brott till polisen, trots att det egentligen inte inträffat något skrämmande eller finns risker för att något ska ske. Att dessa tre kategorier är meningsfulla vinner stöd även i senare studier (Fyfe, 2001).

Andra forskare delar upp personerna i fem kategorier, men andemeningen är densamma. Ytterst få personer utsätts för livshotande händelser, utan de allra flesta är skrämnda av processen eller rädda för att utsättas för hot (Office for criminal justice reform, 2006).

Otillåten påverkan eller upprepade grundbrott

Ibland kan det vara svårt att avgöra vad som är ett eller flera grundbrott och vad som är otillåten påverkan efter att ett brott har ägt rum.

Ett sätt att skilja mellan grundbrott och otillåten påverkan är att utgå från gärningspersonens motiv. Vid påverkan är motivet exempelvis att förmå offret att avstå från att anmäla ett brott, vid grundbrotten är motivet ofta av en helt annan karaktär (Dedel, 2006). Motiven för grundbrotten varierar naturligtvis, men det kan röra sig om aggression som leder till våld utan att mer genomtänkta motiv finns, eller stölder där motivet är att bruka stöldgodset eller sälja det för att få pengar. En svårighet är att det kan vara problematiskt för offret och utredande myndigheter att veta vad gärningspersonen egentligen ville uppnå med brottet. Det kan leda till att brott och påverkansförsök kategoriseras felaktigt.

I en brittisk studie framhålls denna svårighet. Där genomfördes en intervju med en person av utländsk härkomst som först blivit misshandlad och sedan utsatt för skadegörelse av samma gärningsperson (Maynard, 1994). Varken intervjupersonen eller forskarteamet kunde ta ställning till om det var ett fall av upprepade brott med rasistiska motiv eller om skadegörelsen utgjorde påtryckningar för att intervjupersonen inte skulle anmäla misshandeln.

Relationsvåld är en brottslighet som ställer denna problematik på sin spets. Brottsligheten kännetecknas av upprepade hot eller våldshändelser. Det blir därför svårt för en utomstående betraktare att utifrån relationsvåldet särskilja i vilka fall gärningspersonen utövat påtryckningar mot brottsoffret i syfte att få personen att inte anmäla ett brott, ta tillbaka en anmälan eller ändra sina uppgifter (jfr Hydén, 2001).

Av främsta vikt för denna rapport är hur brottsoffret själv definierar händelsen. Uppfattas en händelse som otillåten påverkan räknas den som otillåten påverkan, då inget med säkerhet går att säga om gärningspersonens motiv. Vilka konsekvenser påverkan får bestäms i hög grad av hur

offret uppfattar händelsen, vilket utvecklas senare. Dessutom kan säkerligen vissa åtgärder för att minska otillåten påverkan vara lika effektiva för att minska upprepade grundbrott (jfr Maynard, 1994).

4. Struktur på otillåten påverkan

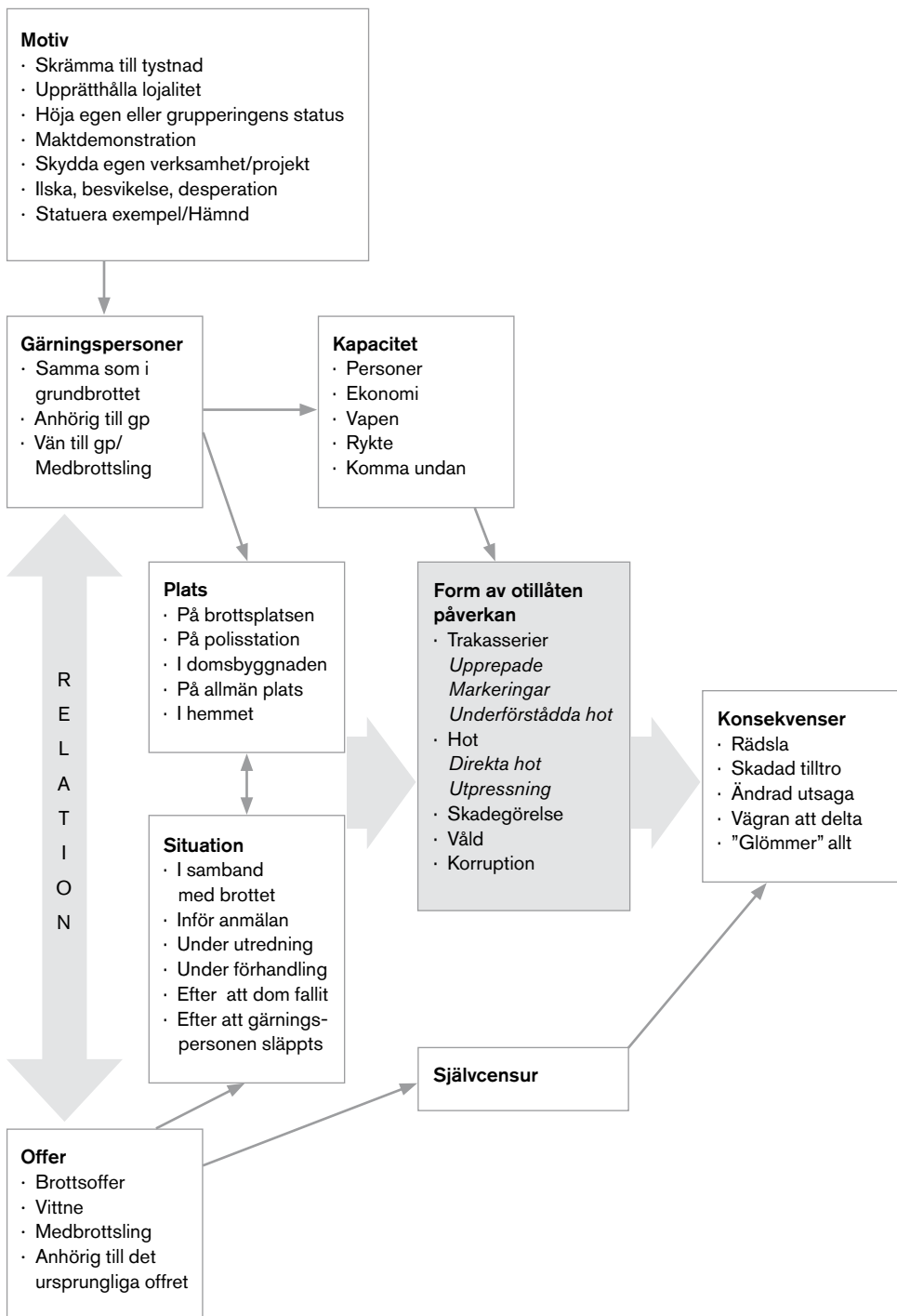
På nästa sida visas den modell som används i rapporten. Modellen bygger på internationell och svensk forskning om otillåten påverkan. Den närmaste motsvarigheten i den internationella forskningslitteraturen är begreppet ”witness intimidation”. Merparten av forskningen kommer från Storbritannien och USA och har nåtts genom omfattande litteratursökningar.

Genom att använda modellen ges en helhetsbild av otillåten påverkan dels från tidigare forskning, dels från studiens empiriska material. Modellen har använts för att disponera det material studien bygger på, men kan också fungera som läshänvisning. Alla resultat om exempelvis form av otillåten påverkan redovisas under avsnittet med samma rubrik. Varje avsnitt motsvarar en ruta i modellen och avslutas med ”resultat i fokus”. Alla delavsnitt avslutas med en sammanfattning.

En förklaring av modellen kan börja i rutan med rubriken *Gärningspersoner*. För att en gärningsperson ska använda *Otillåten påverkan* förutsetts ett *Motiv*, men vilken *Form* påverkansförsöket antar avgörs snarare av gärningspersonens *Kapacitet*, samt av *Plats* och *Situation* för påverkan.

Ofta finns en *Relation* mellan gärningsperson och *Offer*. Som nämndes i inledningen behandlas också *Självzensur*, som kan vara en åtgärd som personer tar till för att förebygga risken att drabbas av påtryckningsförsök. Slutligen får otillåten påverkan *Konsekvenser* såväl för vittnen och brottsoffer som för rättsväsendet.

Då förvånansvärt lite forskning finns på detta område kommer våra resultat att redovisas på ett detaljerat och utförligt sätt. Vår förhoppning är också att detta kan bidra till en mer nyanserad debatt. Som senare beskrivs i avsnittet om gärningspersoner framträder tre huvudgrupper som ägnar sig åt otillåten påverkan: ungdomar, personer som utövat relationsvåld och organiserad brottslighet i vid bemärkelse. Övriga avsnitt kommer att visa på skillnader och likheter mellan de tre huvudgrupperna. För att förstå strukturen på otillåten påverkan inleds genomgången i rutan *Form*. Varje avsnitt börjar med tidigare forskning i korthet och följs av undersökningens resultat.

Figur 1. Modell över otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen.

Tidigare forskning: Form av otillåten påverkan

Tidigare forskning: Trakasserier

Trakasserier innefattade i Brå:s (2005:18) tidigare studie om otillåten påverkan upprepade trakasserier, markeringar och underförstådda hot. I resultatdelen kommer dessa att presenteras under separata rubriker, men här redovisas de samlat.

Trakasserier kan innebära blickar eller kroppsspråk som antyder att målsäganden eller vittnet kan komma till skada (exempelvis Davis, Smith och Henley, 1990). Några studier lyfter fram att vittnet sett vänner till den åtalade göra gester innan eller under vittnesmålet. Det har rört sig om halshuggningsrörelser men också om att man visat en siffra som är gatunumret för en lokal kyrkogård (Fyfe och McKay, 2000; Verhovek, 1996). I resultatdelen redovisas sådana exempel under rubriken *markering*. Andra exempel rör kriminella mc-gäng som har kört sina motorcyklar runt vittnets hem, alternativt stått på gatan utanför och tittat på huset (Graham, 1985; jfr Brå 2005:18). Otillåten påverkan kan också ske genom att på ett hotfullt sätt skrämman iväg kunder från offrets butik (Davis, Smith och Henley, 1990). Även att sprida dåliga rykten om vittnet förekommer (Evans Skovron och Scott, 1987; Winfree, 1987; Home office, 1997). Detta kan handla om markeringar, men också vara tecken på *övervakning* och *kartläggning*.

En påtryckningsform som närmast kan räknas till trakasserier är de fall där anhöriga till gärningspersonen vädjar till brottsoffret om att inte anmäla eller delta i utredningen, med argument som att man förstör gärningspersonens liv om man anmäler (Davis, Smith och Henley, 1990; jfr Brå 2005:18). Även att gärningspersoner hotar med att ta sitt eget liv kan förekomma som otillåten påverkan (Brå 2005:18).

Det finns dock en ur brottsbekämpande synvinkel betydligt svårare form av trakasserier, och det är den som inte har ett för utomstående uppenbart illvilligt syfte. Något som innebär att det kan vara svårt för brottsoffret eller vittnet att förklara för myndighetspersoner att det rör sig om otillåten påverkan och inte om någon form av vänlighet. Exempel från forskningslitteraturen är att regelbundet beställa taxi, mat eller andra varor till offrets hem (Home office, 1997; Brå 2005:18).

Trakasserier kännetecknas med andra ord antingen av upprepning eller att outtalade hot framförs på ett underförstått och därmed svårbevisat sätt. Själva medlet för trakasserier behöver inte vara otäck, som exempelvis mat som beställts till offrets hemadress, men i det sammanhang maten kommer förstår mottagaren att syftet är att skrämman.

Tidigare forskning: Hot

Till skillnad från trakasserier utmärks hot av att de är mer konkreta till sin natur. Det finns en mer eller mindre tydligt uttalad konsekvens om gärningspersonen inte får sin vilja igenom, vilket inte behöver vara fallet vid trakasserier. Ytterligare en skillnad är att hoten alltid utgör straffbara gärningar. Brotten kan vid sidan av övergrepp i rättssak exempelvis rubriceras som olaga hot och utpressning.

I en amerikansk undersökning var det vanligaste hotet personligen framfört och gällde att skada person eller egendom (Davis, Smith och Henley, 1990). Även hot via telefon förekommer. Det är i linje med Brå:s tidigare undersökning om otillåten påverkan mot myndighetspersoner (Brå 2005:18). Hot via brev förekom också i Brå:s studie, men i betydligt mindre utsträckning än personligen framförda hot.

Fyfe och McKay (2000) menar att det vanligaste är att hot är just hot. Tanken är inte att de ska realiseras i våld eller vad hotet nu gäller (se även Hadley, 2006). Det är en fråga som återkommer i avsnitten om motiv och kapacitet.

Den tidigare forskningen innehåller även exempel på utpressning. En person som rapporterat missförhållanden och ekonomisk brottslighet inom ett företag fick höra att han skulle ”ge sig”, annars skulle alla få reda på att han var homosexuell, något han själv var mån om att hålla hemligt (MacNamara, 1991). I den internationella forskningen kopplas utpressning framför allt till organiserad brottslighet (Marine, 2006; Serio, 1997). Svenska exempel finns även på hur brottsoffer erbjudits att regelbundet betala för beskydd (Axelsson Palmer, 2005).

Tidigare forskning: Våld

Forskning pekar på att det vid våldsbrott ofta finns en relation mellan offer och gärningsperson (Fattah, 2004). Det är främst inom familjen eller mellan personer inom samma kriminella nätverk som våld förekommer. Frågan är om samma mönster gäller när otillåten påverkan antar formen av våld.

En utvärdering av ett vittnesskyddsprogram i Storbritannien visar att vissa hot trappades upp gradvis och blev våldsamma med tiden (Fyfe och McKay, 2000; jfr även Brå 2005:18). Ett fall började med hot, övergick till skadegörelse på ett hus för att senare leda till en misshandel.

Exempel på våld i forskningslitteraturen spänner från överfall och misshandel, i några fall med vapen, till att brottsoffer har körts på med bil samt till mordbrand och mord (Davis, Smith och Henley, 1990; Office for criminal justice reform, 2006; Home office, 1997; Verhovek, 1996; Fyfe och McKay, 2000). Våldet kan vara oplanerat och ske i samband med alkoholförtäring. Men det finns också exempel på mer planerat och utstuderat våld, som framför allt kopplas samman med mer erfarna brottslingar.

Wästerfors (2007) drar i en studie om fängelsebråk slutsatsen att bråk och våld inte utgör normen på anstalter. I stället värderas självbehärskning högt. Vill man få status ska man kunna uthärda och ha självkontroll. Nyanlända personer testas därför som regel av de andra på anstalten för att se om de är pålitliga personer. Det är troligt att liknande normer råder bland etablerade kriminella personer i frihet, studier om organiserad brottslighet visar att lojalitet och pålitlighet väger tyngre än våldskapacitet när aktörerna väljer sina medarbetare (Brå 2005:11; Brå 2007:7; Brå 2007:4).

Det finns också enstaka spektakulära fall där till exempel maffian i USA torterat ett vittne till döds (Graham, 1985). Ett sådant tillvägagångssätt leder till stor uppmärksamhet och att gärningspersoner skaffar sig ett våldsrykte (jfr även Katz, 1988; Brå 2005:18; Brå 2007:4). Våldet är inte slumpmässigt eller spontant utan planerat och kontrollerat. Under rubriken Kapacitet nedan diskuteras hur våldsrykte kan utgöra en resurs.

Tidigare forskning: Skadegörelse

För att skadegörelse ska räknas som otillåten påverkan förutsätts ett syfte att påverka, vilket rimligen innebär att det oftast handlar om planerade händelser (jfr Brå 2005:18). Mycket talar för att skadegörelse tillhör de mest planlagda formerna av otillåten påverkan.

I litteraturen om påverkan mot vittnen och brottsoffer framhålls skadegörelse mot privat egendom, i vissa fall mot bostaden, men det finns också exempel på att husdjur har dödats och lämnats i anslutning till bostaden som en varning (Fyfe och McKay, 2000; Davis, Smith och Henley, 1990; Office for criminal justice reform, 2006). Skadegörelse kan visa att gärningspersonen har kapacitet att vandalisera. I de fall där skadegörelsen riktar sig mot hemmet kan budskapet vara att gärningspersonen vet var brottsoffret bor och att denne inte är skyddad i sin hemmiljö.

Tidigare forskning: Korruption

Korruption kan vara att gärningspersonen genom en muta förmår ett brottsoffer eller vittne att inte anmäla ett brott eller medverka i utredningen, men också att få en bevisperson att lämna felaktiga uppgifter i syfte att gynna gärningspersonen i rättsprocessen. Även löfte om eller en kalkylering om framtida belöningar räknas som korruption; det kan exempelvis handla om att personen gör bedömningen att det på sikt lönar sig att inte samarbeta med polisen (jfr Brå 2007:21).

I några studier förekommer enstaka exempel på att brottsoffer, vittnen eller till och med deras anhöriga erbjudits en muta i form av pengar för att inte rapportera ett brott eller medverka i en utredning (se exempelvis Davis, Smith och Henley, 1990; Eksarkhopuolo, 1998; Brå 1999:6). Det kan åtminstone inte uteslutas att det också går att köpa förmånliga vitt-

nesuppgifter (jfr Winfree och Anderson, 1987). Organiserad brottslighet är en aktör som utpekats som mutgivare i den tidigare forskningen (Eksarkhopuolo, 1998; Brå 1999:6; Brå 2005:18; Korsell, 2007). Även erbjudanden om sex eller dejter räknas till korruption, med termen ”amorös infiltration” (Brå 2005:18).

Resultat: Form av otillåten påverkan

Nedan presenteras resultaten med avseende på form av otillåten påverkan. Trakasserier har delats upp i upprepade trakasserier, markeringar och underförstådda hot. Hot har delats upp i hot och utpressning. Sedan följer våld, skadegörelse och korruption.

Resultat: Trakasserier

Upprepade trakasserier

Otillåten påverkan efter relationsvåld antar ofta formen av upprepade trakasserier enligt förundersökningar och intervjuer. Det är föga förvånande med tanke på grundbrottet; relationsvåld är till sin karaktär sällan en enstaka händelse (jfr Brå 2002:14). Dessutom kvarstår enligt flera intervjupersoner mannens kontrollbehov och i vissa fall närmast besatthet av kvinnan, även efter att hon anmält grundbrottet⁵. En ytterligare förklaring är att mannen vill ”hålla kvar kontakten”, och eftersom det är oönskat i kvinnans ögon uppfattas det som trakasserier. Dessa kan anta formen av sms, samtal till mobiltelefon eller fast telefon där kvinnan vistas och chatt- eller e-postmeddelanden.

Samtalen kommer ibland från ett dolt nummer, då brottsoffret kan filtrera sina samtal. Svarar inte brottsoffret kan andra personer kontaktas, något som framgår av en intervjupersons berättelse om påverkan:

Då började han ringa, skicka sms, ja det var sammanlagt upp mot 1 000 tror jag. Jag fick stänga av telefonen på natten och när man glömde ringde det visst. På morgonen när jag satte på telefonen, då ringde han på en gång. Man fick inte leva alls ju, för det var ständigt han och fick han inte prata med mig – för jag la av direkt – så började han ”hota”, han sa till [intervjupersonens barn] när hon svarade en morgon att säga till morsan att hon ska akta sig för jag kör buss på gatan ni bor på, så hon inte passerar gatan och inte du heller för den delen. Och skickade samma sms till mig om hot, det sms:et försvann, men som tur var trodde polisen på [intervjupersonens barn] när hon berättade detta så han blev dömd.

⁵ Tidigare forskning visar att relationsvåld även kan ha en kvinnlig gärningsperson och ett manligt brottsoffer, men i föreliggande studie rör alla fallbeskrivningar från materialet manliga gärningspersoner och kvinnliga brottsoffer. Mer om detta under rubrikerna Gärningsperson respektive Offer.

Ofta är innehållet i meddelandena underförstått – som i citatet ovan – då gärningspersonen vet att meddelanden kan sparas. För utomstående kan meddelandena ibland framstå som vänliga, exempel som nämns är ”have a nice day”, ”jag älskar dig”, eller att presenter vid upprepade tillfällen skickas till brottsoffret. Andra meddelanden har ett mer obehagligt innehåll.

Intervjuerna innehåller fall där sms och e-postmeddelanden består av självmordshot för att få kvinnan att ta tillbaka anmälan. Sådana hot förekommer endast i relationsvåldsfall, vilket är föga förvånande då relationsvåld skiljer sig från andra grundbrott. Gärningsperson och brottsoffer har i normalfallet haft en längre kärleksrelation, som även innehåller positiva element (jfr Hydén, 2001). En främling skulle inte påverkas i samma utsträckning som en före detta partner som kanske har gemensamma barn med gärningspersonen som skickar sådana sms.

I ett annat fall hade en kvinna fått 130 sms under ett dygn och det fortsatte under månader. Det stod till exempel ”jag vet var du är”, ”jag har sett dig där med den personen”, vilket innebär tecken på kartläggning. Mannen har i något fall stått utanför den plats där kvinnan vistas och bara stirrat. I kartläggningen kan även andra parter involveras. Flera intervju personer från kvinnojourer har varit med om att släktingar och vänner ringer runt på gärningspersonens vägnar och försöker ta reda på om kvinnan finns på en viss jour. I vissa fall tolkar intervju personerna att de som ringer gör det av omsorg om gärningspersonen och har inte någon tanke på att deras ”hjälp” faktiskt är en del av en kartläggningsprocess. Även gemensamma barn kan utnyttjas till denna uppgift, genom att de blir utfrågade när de träffat mamman (se även Brå 2008:18).

Exempel finns också där barn har utnyttjats mer direkt som medel i trakasserier, till exempel genom att gärningspersonen ringer och säger att han ska baktala kvinnan inför socialtjänsten eller andra parter och att hon därmed inte kommer att få träffa sina barn om hon inte tar tillbaka anmälan. Det kan ses som ett medel att upprätthålla kontakten trots myndigheters inverkan (Brå 2008:18). En annan metod är att försöka vända barnen mot kvinnan. En intervju person förklarar hur det kan gå till: det kan ske genom att ”köpa fina presenter och säga att om mamma hade vart en klok kvinna och stannat hos oss hade ni fått så här mycket grejer, pappa är så snäll”. Ett brottsoffer berättar om hur barnen tiggde att hon skulle ta tillbaka anmälan och att det var betydligt värre än något mannen hade kunnat säga till henne.

Även vänner och kollegor till brottsoffret kan få samtal där gärningspersonen försöker vädja och förklara sin ståndpunkt. I vissa fall har män gått så långt att de bortförklarar kvinnans reaktion, eller utmålar henne som psykiskt sjuk eller instabil inför hennes närmaste.

Vid hedersrelaterat våld⁶ förekommer ständiga kränkningar från familjen mot brottsoffret. På samma sätt som övrigt relationsvåld fortsätter kontaktförsöken när brottsoffret lämnat familjen. Fall finns också där brottsoffrets mamma har trakasserats för att hon inte har lyckats uppfostra barnet bättre. Med andra ord kan trakasserier riktas mot andra än det primära brottsoffret, en fråga som återkommer i avsnittet om offer.

En mycket liten del av trakasserier mot relationsvåldets offer inträffar vid personliga möten, de sker främst via telefon, sms eller e-postmeddelanden. En förklaring är att det finns få tillfällen till personliga möten; parterna har separerat när den otillåtna påverkan i form av trakasserier uppdagats, exempelvis kan besöksförbud ha utfärdats, kvinnan kan gömma sig någonstans och mannen kan vara anhållen.

När både gärningsperson och brottsoffer är ungdomar som går i samma skola och bor i samma område är maskineriet för att undkomma gärningspersonen inte lika väloljat som vid relationsvåld. Till detta kommer att unga gärningspersoner sällan är anhållna och häktade. Dessutom förekommer att gärningspersoners vänner utför otillåten påverkan, en fråga som utvecklas i avsnittet om gärningspersoner nedan.

Flera intervjupersoner berättar om fall där trakasserier efter ett grundbrott inträffar i skolan eller närsamhället. Det rör sig om allt från att falska rykten sprids om brottsoffer och vittnen, via utfrysning och nedsättande kommentarer, till ständiga blickar och uppmaningar att ta tillbaka sina uppgifter. En intervjuperson sammanfattar problemet:

Ja trakasserier, att man skickar ut, lägger ut bilder, hotar, trakasserar säger att någon är bög eller hora eller vad det nu kan vara, säger att någon har varit med tio tjejer eller tio killar, lägger ut att någon har varit naken på en fest. Det finns ju en massa former där det är svårt att säga vad som är trakasserier, vad som är hot och vad som är förtal. Det är ju jättesvårt att veta det, ibland finns det en gråzon där det bara är någon slags allmän skitsnackspropaganda, som bara blir värre och värre. För dem som är utsatta för det här blir det jädrigt jobbigt att leva med att hela tiden känna att man är förföljd.

Trakasserier och återkommande förolämpningar på Internet lyfts också fram av flera andra intervjupersoner. Ett brottsoffer berättar att han skrev ut sammanlagt 100 sidor med förolämpningar som skrivits i chattforum och liknande och lämnade till polisen. Trakasserier förekom även i skolan, men ”de var ju grövre på Internet”.

⁶ På grund av att det finns för få fall av hedersrelaterat våld i vårt material för att genomgående göra meningsfulla jämförelser med annat relationsvåld, behandlas det som en undergrupp av relationsvåld, då stora likheter finns genom att gärningspersonen vanligen är en nära anhörig till brottsoffret och grundbrotten sker i hemmet.

Att gärningspersoner är mer ”frispråkiga” på Internet, inte minst där de kan vara anonyma, påpekas i flera intervjuer. Förutom direktmeddelanden som skickats genom msn och chattforum av olika slag förekommer trakasserier genom gästböcker på exempelvis webbplatser för nätbaserad gemenskap, som Lunarstorm och Facebook. I något sällsynt fall har gärningspersonerna till och med skapat en egen hemsida för detta syfte. Det är mest förolämpningar och nedsättande ord som skrivs, men även ständiga övertalningsförsök förekommer. De senare behöver inte innebära hot utan kan röra sig om ren vädjan att ta tillbaka en anmälan. Bilder som har lagts ut på brottsoffer och vittnen förekommer också, även om det framstår som sällsynt.

I ett enda men avslöjande fall, har gärningspersoner upprepade gånger endast ”kollat av” brottsoffret via dennes profiler på Facebook eller Lunarstorm, vilket upplevs som obehagligt då kartläggning kan ske via sådana sidor. Då inga direkta trakasserier eller hot uttalats, som kan polis-anmälas eller tas upp med stödpersoner och liknande, är det säkerligen betydligt vanligare än vad vårt material ger vid handen.

I många fall har den otillåtna påverkan upphört när brottsoffret genom att blockera gärningspersonerna hindrat vidare kontaktförsök, men i mer ovanliga exempel har påverkansförsöken i stället flyttat till andra kanaler, som telefonsamtal eller sms, men då i betydligt mindre omfattning. Sms, telefonsamtal och e-postmeddelanden förekommer därmed inte endast vid relationsvåld utan även vid ungdomsbrott, men här dominerar de personliga mötena eller Internetforum av olika slag.

En intervjuperson fördjupar bilden ytterligare och framhåller att när enstaka hot bland ungdomar övergår i trakasserier kan det ofta bli ömsesidigt. Personer tar ställning för brottsoffret eller gärningspersonen i grundbrottet och börjar lägga ut information om ”motståndarsidan” på Internet, i en ständigt upptrappad process. Vem som helst kan följa processen. Indikationer på att sådant förekommer finns i ytterligare ett par intervjuer. När offren för grundbrottet ägnar sig åt regelrätta trakasserier mot gärningspersonen blir det oklart vem som utsätter vem (jfr Christie, 2001). Dessutom är det ytterligare ett tecken på att Internettrakasserier går betydligt längre än det som måste framföras öga mot öga.

Till skillnad från ungdomarna respektive männen som utövade relationsvåld finns det inte lika många exempel på trakasserier från organiserad brottslighet. En förklaring kan vara att upprepade trakasserier till sin karaktär är resurskrävande, i synnerhet när man inte stöter på brottsoffer eller vittnen lika ”naturligt” som ungdomsgängen gör i fallen då man går i samma skola. De fall som ändå dyker upp rör framför allt upprepade tecken på kartläggning.

En händelse gällde ett brottsoffer som fick upprepade samtal hem från personer som ville hyra hans lägenhet. Den visade sig vara utlagd på en

Internetsida för andrahandsuthyrning. Exempel finns också där ett brottsoffer fick hem varor som var beställda i hennes och anhörigas namn, samt antydningar i telefon om att hon skulle ”tänka på sina barn”. Andra tecken på kartläggning handlar om att personer upprepade gånger dykt upp utanför brottsoffrets eller vittnets bostad och arbetsplats.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att upprepade trakasserier främst används efter ungdomsbrott och relationsvåld, och i mindre utsträckning vid organiserad brottslighet. En trolig förklaring är att upprepade trakasserier är resurskrävande och samtidigt skapar en synlighet som inte är önskvärd. De exempel på trakasserier som finns från organiserad brottslighet gäller upprepade tecken på kartläggning. Ungdomarna möter brottsoffer och vittnen i större utsträckning än de övriga aktörerna, vilket innebär fler tillfällen till trakasserier som framförs personligen. Ungdomar använder också Internet i stor utsträckning. När relationsvåld anmäls separerar parterna ofta vilket innebär att trakasserier inte på samma sätt som vid ungdomsbrotten kan framföras personligen.

Markeringar

Till skillnad från trakasserier innebär markeringar att påverkan har skett endast vid ett tillfälle. Såväl ungdomar, personer som utövat relationsvåld och personer med koppling till organiserad brottslighet kan använda markeringar – som inte med nödvändighet är brottsliga – mot brottsoffer och vittnen i rättsalen. En vittnesstödssamordnare berättar om vad denne sett i rätten:

Intervjuperson: *Det är blickar, och om man har tillfälle skickar man någon annan att kretsa runt omkring.*

Intervjuare: *Ute i korridorerna?*

Intervjuperson: *Ja, sen sätter man sig närmare, närmare och närmare. Om de är bekanta med varandra då är det verbalt också och [drar ett finger över halsen] och hånleendet. Men just de där tecknen eller att de gör så här bara [fingertoppar mot tinningen].*

Intervjuare: *Som att man försöker skjuta någon?*

Intervjuperson: *Ja eller vad man nu vill nå med det där.*

Att en gärningsperson drar ett finger över halsen och insinuerar att skära halsen av någon tas upp av flera intervjupersoner, detta är dock en markering som i ett fall ledde till en dom för olaga hot. Att stå för nära, eller med intervjupersonens ord sätta sig närmare och närmare, eller ”överträda den territoriella bubblan”, återkommer i flera intervjuer som en markering. Dessutom finns exempel på att gärningspersonen eller andra som ”stödjare” denne från åhörarpå plats himlar med ögonen när brottsoffer och vittnen talar, stirrar ilsket på dem eller genom gester visar sin makt eller avsky.

Dessa gester sker många gånger diskret, när endast brottsoffret eller vittnet ser, och det är därför svårt för domare eller andra i rättssalen att agera. De senare är sannolikt koncentrerade på själva förhandlingen och missar därför uttryck och gester från åhörarna.

Andra gånger framställer intervjupersonerna det som omvärlden kanske väljer att vara lite väl blind. Flera intervjupersoner, från både myndigheter och den ideella sektorn samt ungdomar som drabbats själva, berättar om hur vänner till unga åtalade ”drar runt” i tingsrättens korridorer och ibland har svårt att sitta tysta i rättssalen. Även om hot inte uttalas kan vissa beteenden av det slaget vara ämnade att skrämja vittnen och brottsoffer, exempelvis genom att man markerar att man är många och att man rör sig hotfullt. Ett vittnesstöd menar att vissa ungdomsgäng har med sig vänner som har till uppgift att punktmarkera brottsoffer och vittnen för att få dem ur balans. Gärningspersonens vänner kan också vara många vid rättegången i förhoppning om att anhöriga och stödpersoner till målsäganden inte ska få plats i rättssalen.

Vissa markeringar kan falla in under brottet övergrepp i rättssak. En förundersökning gäller ett fall där en person som ingår i en krets med nynazister och fotbollshuliganer tog bilder av personer när de kom ut från rättssalen. Även kriminella mc-gäng och ungdomar har enligt förundersökningar och intervjuer fotograferat personer. Det finns indikationer på att markeringar från organiserad brottslighet tas på större allvar än från ungdomsgäng. I markeringarna ligger sällan konkreta hot, åtminstone inte ur en utomstående persons synvinkel, utan det handlar i stället om att få mottagaren ur balans. En intervjuperson berättar om en markering från ett ungdomsgäng:

Då kom gärningsmannen och hans kompisar och satte sig utanför familjens altan, på en annan familjs bänk och bara sitter där utanför och glor i riktning mot deras dörr. De var även där och ringde på dörren och när de öppnade stod de bara där med armarna i kors och bara glodde.

Otillåten påverkan från organiserad brottslighet eller män som utövat relationsvåld sker också genom markeringar av det slaget som intervjupersonen lyfter fram om ungdomsgäng. I de fall som nämns har personer i mc-västar, kända kriminella personer samt män som varit våldsamma mot sina respektive ”dykt upp” där brottsoffer och vittnen vistas och stirrat eller på andra sätt visat sin närvaro. Det kan handla om en sådan enkel sak som att visa att man vet var brottsoffret för tillfället bor. Anledningen till att det tas upp under både rubriken Trakasserier och rubriken Markeringar är att det kan röra sig om såväl upprepade trakasserier som isolerade fall (markering).

En myndighetsperson berättar om ett fall där ett brottsoffer fått ett fiskhuvud lagd på motorhuven till sin bil, något som snarare för tanken till filmens värld. Då hela episoden var ytterst makaber och inget mer hände, skrattade målsäganden mest åt det hela. I händelsen ligger dock en markering. Ett tydligare exempel är ett brottsoffer som fick ett brev till bostaden från en person med koppling till organiserad brottslighet. I brevet låg en patron. Det är en markering som visar att gärningspersonen vet var brottsoffret bor, och det gränsar till nästa rubrik, underförstådda hot.

Sammanfattningsvis förekommer markeringar i begränsad utsträckning i studien. En stor majoritet av fallen utspelar sig i domstolsbyggnaden. De män som utövat relationsvåld har försökt att visa sin kontroll och fått brottsoffret ur balans genom exempelvis obehagliga blickar. Ungdomarna har använt mer spektakulära markeringar, det tydligaste exemplet är att dra fingret över halsen. Den organiserade brottsligheten använder i stället sitt kriminella kapital i form av mc-västar eller kopplingar till nynazister för att skrämmas. Fotografering av brottsoffer och vittnen förekommer också från både ungdomarna och organiserad brottslighet.

Underförstådda hot

Skillnaden mellan markering och underförstådda hot kan te sig härfin, men här har uppdelningen gjorts då markeringarna innebär *icke-verbal* kommunikation. De underförstådda hoten är inte direkta entydiga hot om skada eller annan konsekvens, men de innebär i normalfallet *direkt* kommunikation.

Personer med koppling till organiserad brottslighet använder, som tidigare forskning antyder, underförstådda hot i stor utsträckning när de tar till otillåten påverkan. Anledningarna är flera, men en förklaring är sannolikt att dessa etablerade kriminella i hög grad undviker resurskrävande påverkansformer som upprepade trakasserier och våld. Ytterligare ett skäl är att tillräckligt subtila hot når sin mottagare, men är svåra för en polis att utreda och ännu svårare för en åklagare att styrka.

En i materialet förhållandevis vanlig metod som den organiserade brottsligheten använder är kartläggning av personer, vilket redan angetts ovan i avsnittet om upprepade trakasserier. Intervjupersoner berättar hur gärningspersoner med koppling till organiserad brottslighet antytt att de kan barnens skolschema eller påpekat ”vilka fina barn du har”. Även varningar framförda via hemtelefonen har uttalats, av typen att man ska vara försiktig; exempelvis med orden ”de som inte gör som jag säger brukar bli skjutna”. Det är inga hot som riktas direkt mot brottsoffret eller vittnet, men påståendena utvisar fara.

En förundersökning avslöjar hur en grovt kriminellt belastad person vill ha ersättning från en vän som vittnat mot honom. Han skickar därför ett vykort med texten ”Tjena din jävla golbög. Ny månad Ny ränta!”.

På samma kort hade han ritat en person hängande från en galge. Spektakulära underförstådda hot av liknande slag förekommer på flera ställen i materialet, även om det vanliga är att de uttalas muntligen, kanske för att undvika skriftliga bevis.

I ett fall dök två muskulösa medlemmar i samma kriminella gruppering som gärningspersonen tillhör upp hemma hos brottsoffret och presenterade sig som ”doktorn” och ”pastorn”, där den förstnämnde tjänstgjorde som grupperingens torped. De var inte på något direkt sätt hotfulla mot brottsoffret, men hade genom sin ankomst signalerat att man inte pratar med myndigheterna om deras brottslighet, vilket var tillräckligt.

Det finns även andra intervjupersoner som berättar om personer som förstorat sin egen betydelse, till exempel genom att falskt presentera sig som ”Europaansvarig” för ett stort mc-gäng eller använda andra skrämmande titlar. Metoden att man själv låtsas vara en snäll, vänlig person som skyddar brottsoffret från en farligare person i samma gäng förekommer också i intervjuerna. Endast om brottsoffret slutar att samarbeta med myndigheterna kan den farlige personen hållas tillbaka.

I några intervjuer framgår hur vissa kriminella personer eller gäng tar brottsoffrets och i något fall även vittnens legitimationer under grundbrottet och noterar namn och personnummer innan legitimationen återlämnas. Ett brottsoffer berättar att gärningspersonen, när han lämnade tillbaka legitimationen, påpekade: ”Nu har jag ditt personnummer här och om det nu är så att någon får reda på det här eller att du pratar om det eller ens nämner det för någon, då har jag dina uppgifter och då blir det inte roligt.” Andra intervjupersoner berättar att denna metod har spridit sig från mer etablerade kriminella till ungdomsgäng. En åklagare berättar om ett ungdomsrån:

De var ute efter mobiltelefoner och kontanter. Ibland när de varit ute och rånat tog de fram en del plånböcker som de kollade, till exempel bibliotekskort och sådant för att se vad de hette och sa namnet högt inför gruppen och läste upp telefonnumret. ”Vi vet var du finns om du skulle tjalla.” Inte i något fall har någon av de ungdomarna som gjort polisanmälan blivit kontaktade eller hotade, utan det är ett brott de gör i samband med gärningen.

I ett sällsynt men viktigt fall hade pappan till en gärningsperson åkt hem till brottsoffrets familj, där han föreslog att brottsoffret skulle ta tillbaka sin polisanmälan. Om detta inte skedde, skulle pappan göra en motanmälan (jfr även Brå 2005:18). En tänkbar förklaring till att metoden används oftare vid otillåten påverkan mot myndighetspersoner än mot brottsoffer och vittnen är att det inte finns något agerande att motanmäla. Myndighetspersoner kan alltid anmälas till JO och JK. Där det skulle kunna vara aktuellt, exempelvis vid den eskalering av trakasserier mellan ungdoms-

grupper som beskrivits ovan, är gärningsperson och brottsoffer eller vittne ofta unga och har sannolikt inte kunskap om hur man gör anmälningar och vad som kan ”motanmälas”.

En kanal för att framföra de underförstådda hoten är sms. I ett fall fick ett brottsoffer ett sms som löd: ”Jag är inte färdig med dig, vänta bara.” Internet och telefon har också använts för att framföra underförstådda hot. I en förundersökning ringer gärningspersonen upp vittnet och frågar om det var han som hade ”golat”. Ett exempel på Internethot kommer från en förundersökning:

En gärningsperson skrev underförstådda hot till två brottsoffer i sin dagbok på Internet; ”haha fitterna anmälde mig och tror att de lyckades vinna mig, haha så fucking dumma och blåsta jag svär [...] snacka skit om min familj du lär ju se vad dom gör... åt saken... take and chill out dom går på samma skola som dig”.

Offren fick vetskap om vad som stod i dagboken. Att de underförstådda hoten fanns i dagboken för alla gärningspersonens vänner att läsa och att det talades om saken i skolan kan ha medfört att även andra personer påverkades av de underförstådda hoten. Får man tro intervjuerna och förundersökningarna är det vanligaste emellertid att underförstådda hot framförs personligen, i synnerhet när det gäller ungdomsgång.

Ungdomar tar, som i exemplet ovan, gärna till familj och vänner. Gärningspersonen kan då hota med att dessa personer står bakom honom eller henne. Eftersom detta kan ses som en resurs utvecklas resonemanget nedan, i avsnittet om kapacitet. De underförstådda hot som uttalas, vid sidan av att man ska vara många, kan handla om förolämpningar, vilket redan berörts under trakasserier (då det i vissa fall sker upprepade gånger). Ytterligare ett exempel från intervjuerna är: ”Det här kan jag inte tilllåta.”, något som brottsoffret tolkade som att gärningspersonen hotade med stryk.

Ibland framförs hoten via tips eller förmedlare, ett exempel gäller ett underförstått hot som löd: ”vad dumt av dig att anmäla, du kommer att vara jagad hur länge som helst”, som uttalades av andra personer i skolan som en varning från gärningspersonen. Att det går rykten i vänkretsar eller på skolan beskriver flera intervjupersoner som arbetar med ungdomsbrott i någon form som vanligt. Det kan också handla om en fråga av typen ”Varför har du satt dit X?” eller allmänna diffusa rykten om att brottsoffer eller vittnen ska passa sig. Ett undantag kommer från en intervjuperson som berättar hur ett ungdomsgång knackade på hemma hos dem och sa saker som ”vi vet var din mamma jobbar” och ”vilken snygg syster du har”. Sådana påverkansmetoder förknippas annars främst med organiserad brottslighet.

Intervjuerna visar att underförstådda hot ofta används efter relationsvåld. Som för övriga gärningspersoner är skälet att underförstådda påtryckningar antas vara svårare att leda i bevis. En intervjuperson från en kvinnojour förklarar hur det kan se ut:

Intervjuperson: *Han kan till och med skicka blommor med ett kort. Det kan man ju tänka är en bra gest, men för någon som varit utsatt kan ju det vara ett otroligt hot liksom.*

Intervjuare: *Hur då menar du?*

Intervjuperson: *Det kan vara så att han har använt blommorna när han försökt dölja... eller han har använt sig av blommor när han slagit mig så det blir automatiskt en reaktion hos kvinnan att han har gjort det här och nu har han skickat blommor, medan polisen bara, men vad då, det var ju trevligt. Men för henne kan det få en sån kraftig reaktion. Så det är ju väldigt subtilt.*

När blommorna skickas till kvinnojouren uppfattas dessutom ett underförstått ”jag vet var du finns” med i själva ”gåvan”. Flera brottsoffer har fått underförstådda hot via sms, men då sms går att spara menar flera intervjupersoner att de av förklarliga skäl blir mer diffusa än muntligt framförda hot. Ett brottsoffer berättar om en man som sms:ade att det skulle ske ”en till olycka i familjen” om han inte fick som han ville. Ett av hennes barn hade skadats i en olycka tidigare.

Även personer som arbetar mot hedersrelaterat våld framhåller de underförstådda påtryckningarna, främst sådana som syftar till att visa att man har kontroll. Underförstådda hot var exempelvis ”vi har kompisar i hemlandet, så gör inget dumt” eller ”jag har koll på dig”.

Otillåten påverkan i samband med relationsvåld kan också ske genom att personer skriker könsord och liknande. Hot som uttalats i affekt inträffar ofta i anslutning till grundbrottet. Fall med underförstådda hot finns från domar om övergrepp i rättssak, med andra ord finns det utrymme i lagstiftningen att döma även för sådana hot.

Även om underförstådda hot inte med nödvändighet är straffbara och de direkta hoten som beskrivs nedan dominerar i domar och förundersökningar, innebär detta inte att gärningspersoner ständigt kommer undan med underförstådda hot. Det finns gott om exempel på hur hoten resulterar i lagföring för övergrepp i rättssak eller olaga hot, och det gäller alla typer av gärningspersoner. En tingsrätt gör följande bedömning av yttrandet ”du förstår inte vad du gett dig in på din hora” som uttalats i en rättsal i samband med ett vittnesmål:

”Hotet har varit förtäckt och subtilt, vilket enligt tingsrättens uppfattning gör det om möjligt värre än om det varit fråga om rena okvädningsord i samband med uttalande av hotelserna.”

Sammanfattningsvis är underförstådda hot någonting som utmärker organiserad brottslighet, men de förekommer även vid ungdomsbrott och relationsvåld. För ungdomsgängens del menar flera intervjupersoner att de tar efter metoder från mer etablerade kriminella grupperingar. Dessa framför i stor utsträckning de underförstådda hoten muntligen, sannolikt för att undvika skriftlig bevisning. Män som utövat relationsvåld beskrivs i vissa fall inte besitta samma självkontroll. Intervjupersoner och tidigare forskning anser att underförstådda hot väljs av gärningspersoner för att de inte med nödvändighet är straffbara. Ändå finns det exempel på underförstådda hot bland domarna för övergrepp i rättssak.

Resultat: Hot

I resultatdelen har hot delats in i direkta hot och utpressning, då det finns vissa, för analysen centrala, skillnader mellan dessa former av hot.

Direkta hot

En viktig skillnad mellan de direkta och de underförstådda hoten är vilka gärningspersoner som ligger bakom. Mer organiserad brottslighet används, som ovan konstaterats, underförstådda hot men utpekas i betydligt lägre grad ligga bakom direkta hot. Intervjupersoner lyfter framför allt fram att hot förekommer *inom* den kriminella miljön. En polis menar att i vissa kretsar ”är man väldigt onyanserad och hotar rätt över disk”. Intervjupersonen tolkar detta som ett sätt att försöka visa framfötterna. Inom den kriminella miljön kan man spelreglerna, har en annan jargong och söker inte på samma sätt myndigheternas hjälp. Det skulle inte gå att rikta samma typ av hot mot utomstående, dessa skulle anmäla hoten.

Det finns dock något undantag, exempelvis där vittnen utan koppling till den kriminella miljön efter att ha bevittnat en misshandel har hotats med att ”samma sak kommer att hända er om ni pratar”. Materialet ger emellertid en samstämmig bild av att underförstådda hot och markeringar från organiserad brottslighet är vanligare än direkta hot.

Generellt ger intervjuerna vid handen att mer indirekta och underförstådda påverkansformer skulle vara de vanligast förekommande. Föga förvånande domineras förundersökningar och domar av straffbara handlingar som direkta hot och i enstaka fall våld. Svaren i åklagarformulären ger dock snarare stöd åt bilden som framkommer i intervjuerna. Åklagarna har nämligen rapporterat 88 fall som de bedömer vara indirekt påverkan, mot 54 fall som de kategoriserar som direkt påverkan. En sannolik förklaring till denna skillnad är att åklagare och andra personer i rättskedjan har kunskap om de mer indirekta påverkansförsöken men att direkta hot och våldshändelser är enklare att bevisa och åtala. Därför innehåller förundersökningar och domar främst *direkta* hot.

Till skillnad från de mer etablerade kriminella grupperingarna använ-

der ungdomar direkta hot i stor utsträckning. Mycket talar också för att ungdomarna inte förstår att övergrepp i rättssak är ett brott, och ännu mindre att det är ett allvarligt brott med förhållandevis högt straffvärde. Det är troligen därför de tämligen ofta framför direkta hot. En intervju-person utvecklar:

Det gärningsmannen ofta inte tänker på är att övergrepp i rättssak är ett brott mot demokratin i stället för det brott som man begick först, det kan ju handla om ett skitbrott egentligen, ett ofredande eller någonting som man då ska bli rapporterad för. Säger du det du vet, då kommer du att få ordentligt med stryk och plötsligt är han uppe i ett fängelsebrott i stället för ett bötesbrott.

Kanalerna för hot är desamma som för trakasserier, nämligen personligen, via telefon, sms eller Internet. Hoten gäller vanligen hot om våld. Ibland förekommer även dödshot som ”Du är lika död som [känd person som blev skjuten]”, en annan fick en anonym lapp med orden ”du är död” i sin ficka under rättegången, ytterligare en person fick motta hot om att han skulle få ett nackskott.

Trots hotens allvar när man ser dem skrivna, menar flera intervju-personer att det ofta rör sig om hot där den som hotar varken har vilja eller förmåga att sätta hoten i verket, vilket även var fallet i följande exempel från en förundersökning:

En målsägande blev misshandlad av två tonårspojkar. Polisen grep senare en av dem. Mitt framför polisen hotade då den andra gärningspersonen målsäganden genom att dra sitt finger över sin hals, samtidigt som han sa ”jag kommer att döda dig”. En av poliserna uppgav i förhör att hon reagerat på att han uttalade sig på detta sätt trots att hon stod så nära.

I förundersökningen talar mycket för att hotet var ett uttryck för irritation över att bli gripen och inte ett reellt dödshot. När framför allt åtskilliga ungdomar inte inser att övergrepp i rättssak är ett brott tror de inte heller att polisen kan göra något åt den påverkan som riktas mot offer och vittnen.

Av resultatet framgår att hoten sällan realiserar. I vissa fall upprepas visserligen hoten, i andra får brottsoffren utstå fientliga blickar och liknande, men ytterst få hot om skada har resulterat i handling. Detta innebär inte att hoten aldrig får konsekvenser. Hot kan upplevas som väldigt obehagliga, även då brottsoffret själv bedömer att det inte är troligt att hoten kommer att sättas i verket.

Hot som framförs via vänner eller syskon kan vara mycket svårbedömda. När det finns ett sådant mellanled har brottsoffret begränsade möjligheter att göra en egen bedömning, i synnerhet om det går mer eller mindre

vaga rykten i skolan om att gärningspersonen uttryckt hotelser. Undersökningen innehåller en handfull fall där vänner i skolan hört rykten om att gärningspersonen uttalat hot, men inte till brottsoffret, alternativt att direkta hot framförts till syskon som i följande exempel: ”Hälsa att din bror kommer att dö om vi ser honom.”

Även kvinnor som utsatts för relationsvåld har i vissa fall mottagit direkta hot. Liksom när det gäller den organiserade brottsligheten framställs vissa gärningspersoner som begår relationsvåld som lite för slipade för att komma med direkta (och utan tvekan straffbara) hot. De hot som ändå förekommer i undersökningen är hot om våld eller direkta dödshot, och liksom vid ungdomsbrotten framförs många hot i anslutning till grundbrottet. Vissa dödshot är väldigt utstuderade och innehåller beskrivningar av på vilket sätt gärningspersonen ska ta livet av kvinnan. I de få hedersrelaterade fall som dyker upp i intervjuerna har antingen dödshot framförts direkt till brottsoffret eller via tips.

Ibland framförs hoten till kvinnan, men gärningspersonen försöker få henne att inte anmäla genom att hota med att skada hennes föräldrar, andra anhöriga, vänner eller husdjur. De flesta hoten har framförts personligen, ibland i anslutning till grundbrottet och inneburet hot om att polisanmälan skulle leda till ännu grövre våld, men även hot via telefon och sms förekom.

Liksom vid ungdomsgängens hot realiserar mycket få av hoten i materialet om relationsvåld. Det kan delvis förklaras av att kvinnan skyddats efter att hoten har uttalats. Till detta kommer exempel när myndigheterna stoppat gärningspersonen till följd av tips från en släkting eller då polisen ryckt ut på larm från brottsoffret. En annan och mer dystert förklaring rör mörkertal. Otillåten påverkan sker inte sällan vid samma tillfälle som grundbrottet och brottsoffret hotas om mer våld om hon anmäler. Förundersökningarna innehåller ett fall där en kvinna anmäler en man, han blir kallad till förhör men släpps sedan och återvänder till deras gemensamma bostad där han förvånat konstaterar att hon stod fast vid sin utsaga. Det är rimligt att anta att sådana fall är betydligt vanligare än vad undersökningen ger vid handen. Brottsoffer som tar tillbaka sin anmälan förekommer knappast i förundersökningarna och har sannolikt inte heller sökt sig till brottsofferjourer, kvinnojourer eller andra instanser som personer intervjuats ifrån.

Sammanfattningsvis förekommer direkta hot framför allt inom den kriminella miljön eller vid ungdomsbrott, då övriga aktörer undviker hot som utan tvekan är straffbara. Flera intervjupersoner menar att det är sällsynt att hoten övergår i våld, med förklaringen att det räcker med hot för att avskräcka offret. Vad våldet egentligen spelar för roll för gärningspersonerna berörs nedan. Först en specifik del av hoten, nämligen utpressning.

Utpressning

Förundersökningarna innehåller en handfull fall av påverkan i form av utpressning. De rör framför allt gärningspersoner som anser sig vara förtjänta av pengar i efterhand, som kompensation för frihetsberövande, andra straff samt skadestånd som – i deras ögon – uppstått till följd av målsägandens anmälan och uppgifter eller vittnens medverkan. Ett vittne fick ett sms med texten: ”Du får förstå att jag satt 10 mån plus 120.000 så nått e du skyldig.”

Intervjuerna ger en bild av att utpressning främst förekommer bland organiserad brottslighet och ungdomsgäng. Vissa ungdomsgäng kallar utpressningen för bötning, en polis förklarar:

Det har spritt sig ner bland ungdomsgängen eller ungdomarna [från mer etablerade kriminella], att de bötar varandra. Och det är fel uttryck för det handlar om utpressning, det är egentligen det som är den korrekta benämningen. Det kan ju vara så att du i kompisgruppen har snackat med polisen, så kan du bli bötdad för det, för du ska inte snacka med polisen. Det har spritt sig ner till ungdomarna att man inte snackar med polisen. Inom den egna kretsen om du så är tilltalad, alltså misstänkt, så ska du ändå inte snacka med polisen. Du kan böta den som är misstänkt också, du kan böta den som har varit ett vittne och sett någonting, för du ska inte snacka med polisen. Och det är ju löjligt när det är småungar men det är en tuff attityd och de har ju lärt sig att man ska vara kaxig mot polisen.

Inom kriminella nätverk kan det också handla om en form av skadestånd. Har man ”gjort bort sig”, till exempel genom att avslöja viktiga uppgifter för myndigheterna, ska man betala pengar till nätverket. Enligt förundersökningar och intervjupersoner kan ungdomarnas bötning och skadestånden inom den kriminella miljön röra belopp mellan 10 000 och 200 000 kronor. I ett fall har en medbrottsling fått lämna ifrån sig sin bil värd ca 200 000 kronor i stället för att betala kontant. Beloppen som gäller ungdomar är lägre än inom den kriminella miljön.

En intervjuperson har erfarenhet av att föräldrar till unga brottsoffer och vittnen som drabbats av bötning har betalat ”för att bli av med problemet”. För personer som inte kan betala, vare sig i form av kontanter eller egendom, kan ett alternativ som gärningspersonen lägger fram vara att arbeta av skulden, genom att utföra exempelvis rån för andras räkning.

Dessutom finns ett udda exempel bland intervjuerna där en tonårspojke vittnade om en misshandel och sedan från brottsoffret försökte kräva in de omkostnader han haft med anledning av huvudförhandlingen. Till saken hör att vittnet var vän med gärningspersonen. Man kan tolka detta som ett fall av otillåten påverkan med hämndmotiv, som också syftar till att avskräcka brottsoffret från framtida anmälningar.

Utpressning behöver naturligtvis inte involvera pengar. I några få fall i undersökningen har brottsoffers och vittnens goda rykte stått på spel om de valt att inte ta tillbaka sina uppgifter. En arbetsgivare kommer med anordningar till kvinnliga anställda som utsatts för sexuella trakasserier av en överordnad om att han ”inte vet hur det blir med din anställning” om de anmäler trakasserier. Därför vågade kvinnorna inte anmäla förrän långt senare, efter det att utpressningssituationen hade upphört.

Ett annat fall rör ett brottsoffer som gärningspersonen motanmälde. Om brottsoffret inte tog tillbaka sin anmälan skulle gärningspersonen inte heller göra det. Brottsoffret riskerade att gå miste om att få en yrkeslegitimation om motanmälan inte togs tillbaka, och det fanns inte tidsutrymme för att få saken prövad i domstol.

Ett annat ovanligt fall rör relationsvåld där mannen hotade att anmäla kvinnan som en ”dålig mamma” till socialtjänsten om hon polisanmälde honom. I några fall har gärningspersonen utövat utpressning genom att hota med att sprida falska rykten om exempelvis otrohet till brottsoffrets partner.

Sammanfattningsvis kommer fallen med utpressning vanligen från kriminella nätverk, där medlemmar som inte ”skött sig” genom att exempelvis samarbeta med myndigheterna får betala pengar samt ungdomar som i mindre skala övertagit metoden, men riktar sig mot utomstående offer. Syftet med utpressning behöver inte vara ekonomisk kompensation eller hämnd utan utpressning används även av andra aktörer för att motverka en polisanmälan.

Resultat: Våld

Förundersökningar och domar innehåller ytterst få fall av våld. Flera intervjupersoner framhåller också att våld som otillåten påverkan tillhör ovanligheterna. Vissa personer kan inte under sina år inom en myndighet eller ideell organisation minnas ett enda fall där otillåten påverkan utgjorts av våld. Nedanstående text handlar därför om undantagen.

Förundersökningar och intervjuer innehåller några få fall där hot om misshandel eller skadegörelse riktats mot främst brottsoffer, och där hoten sedan realiserats.

Några intervjupersoner har genom sitt yrke varit på rättegångar där bråk har uppstått. Om detta är fall av otillåten påverkan eller helt enkelt att personer blivit spontant arga och inte kunnat hejda sig är svårt att bedöma. Det faktum att personer slåss med knytnävar i en rättssal bidrar sannolikt till att vittnen och brottsoffer blir oroliga.

I förundersökningarna finns två fall av misshandel som verkar ha skett av en slump, då gärningspersonen i grundbrottet sprungit på offret i lokalsamhället. Misshandeln har varit uttryck för ilska och inte föregåtts av någon planering eller tidigare hot. Detta framgår också i intervjuerna där

några personer framhåller att hoten ibland utan större planering går över i "handgripligheter" om gärningsperson och offer finns i samma närmiljö, exempelvis i samma skola. Att personer gått över styr när de påverkade av alkohol på krogen stött på någon som vittnat, lyfts också fram som ett exempel på oöverlagda misshandelsfall.

Otillåten påverkan i form av våld framstår som ovanligt också efter relationsvåld. En förklaring kan vara att gärningsperson och brottsoffer ofta delat bostad, men en av parterna har flyttat på sig, och risken för våld har minskat till följd av den fysiska separationen. Eftersom grundbrottet vanligen innehåller våld av något slag finns en kapacitet hos gärningspersonen att utöva våld om tillfälle ges. Enstaka exempel finns där kvinnan blivit misshandlad när parterna mötts, till synes av en slump. I ett ovanligt fall hade gärningspersonen misshandlat brottsoffrets syskon som svar på en anmälan av grundbrottet. Oavsett gärningsperson framstår våld som riktas mot anhöriga dock som mycket ovanligt, något som är i linje med resultaten om otillåten påverkan mot myndighetspersoner (jfr Brå 2005:18).

Det hedersrelaterade våldet som beskrivs i termer av otillåten påverkan skiljer sig på ett avgörande sätt från det övriga våldet som redovisats i detta avsnitt. Personer som arbetar med hedersrelaterat våld berättar om att vissa familjer har "uppsmanat" barn, främst flickor, till självmord. De beskriver några fall där flickor "hoppat" eller "ramlat" från balkonger och att det egentligen handlar om socialt tvång till självmord. Då konsekvensen har varit allvarliga skador eller i värsta fall döden behandlas det under rubriken Våld. Brottsoffer har dessutom i några enstaka fall sökt hjälp och till följd av detta utsatts för otillåten påverkan i form av fortsatt våld.

Bland ungdomarna är flera av misshandelsfallen som utgör otillåten påverkan av förhållandevis lindrig art, i synnerhet om man jämför med exemplen från det hedersrelaterade våldet. Undantag finns dock, det rör sig i så fall om kriminella ungdomsgäng, där medlemmarna ägnat sig åt exempelvis rån som grundbrott. Ett ovanligt fall gäller ett vuxet vittne som blev utsatt för en grov misshandel efter att ha rapporterat ett ungdomsgäng till polisen. I ett annat fall blev ett ungt vittne påkört.

Den påverkan som ungdomar utövar i form av våld är på det hela taget inte lika kontrollerad och genomtänkt som från andra kategorier av gärningspersoner. Två tecken på detta är för det första att när vittnen utan särskilt viktiga iakttagelser har drabbats av våld, har det ofta varit ungdomsgäng som legat bakom. Att "få bort" dessa vittnen skulle knappast ha påverkat utgången av brottmålet. För det andra rör de flesta exempel förhållandevis lindriga misshandelsfall där offer och gärningspersoner stött på varandra av en slump. Ett väsentligt undantag gäller bötningen. Några myndighetspersoner berättar, som nämnts under rubriken Utpress-

ning, om hur ungdomsgäng kräver böter för att målsägande eller vittnen pekat ut dem för brott, och i ett fall har tillhyggen använts för att utöva grovt och systematiskt våld. Där kan våldet, liksom för organiserad brottslighet, fungera som en resurs, där man bygger upp ett kriminellt rykte och skapar i lokalsamhället en bild av sig själv om att vara farlig.

Till skillnad från ungdomsgängen riktas våld från kriminella personer, inklusive organiserad brottslighet, främst mot medbrottslingar. En intervjuperson utvecklar:

Intervjuperson: [...] Vi får ju inte all information, men visst har det förekommit råa misshandelsfall bland de organiserade. Folk som blir utkörda i skogen och rejält uppiskade [...] I somras tog man en i bagageluckan och spöade rejält i skogen och sedan slängde man igen bagageluckan och åkte tillbaka till lägenheten. Då hade ju grannarna ringt, så att polisen var på plats när de kom med bilen med honom i bagageluckan. När de öppnar ligger det en blodig klump i bagageluckan. [...] Men det är ju det jag menar, när det är internt kriminellt är det mycket våld, man går inte till polisen och anmäler det.

Några intervjupersoner lyfter fram att misshandel kan vara ett led i utpressningsförsök inom den kriminella miljön. Andra talar om misshandel mer generellt som straff för att personer samarbetat med myndigheterna i konkreta ärenden. En intervjuperson berättade om en ”tjallare” som fått sina fingrar avbrutna av andra personer i samma kriminella gäng.

Materialet som helhet innehåller endast en handfull fall med skottlossning mot byggnader eller bilar. Det rör sig enbart om grovt kriminella personer som skjutit, och ingen person har träffats av skotten. För att beskriva ett fall närmare var lägenheten som besköts tom, och brottsoffret är säker på att gärningspersonerna sett honom lämna huset. I ett annat fall hade brottsoffren gått och lagt sig, först därefter sköt en person mot en annan del av bostaden. En granne hade noterat hur en bil stod på vägen under några timmar fram till dess att skottlossningen inträffade. Med andra ord framstår det primära syftet vara att skrämja brottsoffren och eventuellt andra personer, snarare än att skada dem. Ur den synvinkeln är det inte ”misslyckat” våld från gärningspersonens perspektiv.

Sammanfattningsvis är våld ovanligt i denna undersökning. Det är främst vid inomkriminella uppgörelser som grovt våld används. Ungdomsgäng kan ta till våld, men det är oftast av lindrig karaktär. Anmärkningsvärt är att otillåten påverkan i form av våld inte har ägt rum i större utsträckning efter relationsvåld, då grundbrottet i stort sett alltid innehåller våld. En tänkbar förklaring är att brottsoffer och gärningsperson skiljs åt på ett sätt som reducerar risken för våld. En annan förklaring är att våldet som några av dessa gärningspersoner använder är reaktivt, som svar på frustration eller uttryck för ilska (jfr Rehn och Vikman, 2006). Un-

dersökningen innehåller dock ett fåtal exempel på instrumentellt våld från män som utövat relationsvåld.

Resultat: Skadegörelse

Intervjuerna innehåller några fall med skadegörelse av främst brottsoffrets, men även vittnens egendom. Det handlar om att privatbostäder förstörts, personbilar skadats eller bränts ut, cyklar förstörts, en kolonistuga har bränts ner, en butik vandaliserats, fönsterrutor krossats etc. Då inga personer varit i riskzonen för att skadas räknas dessa fall som skadegörelse och inte våld. Samtliga exempel kommer från organiserad brottslighet eller personer som utövat relationsvåld.

Flera av exemplen berättas av myndighetspersoner eller personer från ideella organisationer och de framhåller att det inte var någon ”slumpmässig” utan en medveten skadegörelse. En tjänsteman påpekar att skadegörelsen kan få stora ekonomiska följder, en fråga som återkommer i avsnittet om konsekvenser. En intervjuperson som själv utsatts berättar om ett försök till mordbrand, där hon misstänker att själva idén inte hade föregåtts av någon större planering, utan var förhållandevis spontan:

Innan dess hade han eldat utanför min dörr. Han sa [efteråt] att han var påverkad och inte visste vad han gjorde, men han hade använt en av mina söners skor som stod på en dörmatta utanför dörren för att spärra upp brevlådan, så att röken skulle komma in i min lägenhet. [...] Han var full och fick inte komma in, det var ett skäl till varför han eldade. Kan han göra en sådan sak vet man ju inte vad han gör, jag orkade inte med detta, jag var rädd, så jag släckte branden och slängde ut spåren på balkongen.

Med andra ord liknar skadegörelse våld genom att det finns exempel på såväl tillfällesstyrd som planerad och överlagd påverkan. Samtidigt tyder mycket på att skadegörelse i högre grad än andra former av otillåten påverkan är planerad. En förklaring kan vara att ”spontan” skadegörelse i normalfallet inte får särskilt allvarliga konsekvenser, vilket kan resultera i att de drabbade inte betraktar det som otillåten påverkan eller övergrepp i rättssak och att det därför inte heller kommer fram i materialet. Intervjupersonen ovan släckte branden och rapporterade den inte vidare.

Anledningen till att ungdomsgängen inte framträder lika tydligt vid skadegörelse kan vara att deras otillåtna påverkan i mindre utsträckning än för de övriga två huvudgrupperna är överlagd. Ytterligare ett skäl är att ungdomsgängen ofta utsätter jämnåriga personer för brott. Det är främst brottsoffrens föräldrar som har egendom som kan utsättas för skadegörelse, och då blir avståndet till brottsoffret troligen för långt för att påverkansförsök ska ses som möjliga.

Sammanfattningsvis framstår skadegörelsen i hög grad som planerad i

studien, något som kan förklara varför ungdomsgängen är mindre synliga här än vid andra former av otillåten påverkan. Organiserad brottslighet och män som utövat relationsvåld är de som mest ägnat sig åt skadegörelse som otillåten påverkan.

Resultat: Korruption

I förundersökningarna förekom inte korruption i någon nämnvärd utsträckning, vilket är föga förvånande då det inte räknas som övergrepp i rättssak. Det finns dock ett fall där ett mutförsök förekommer – i kombination med hot, där vittnet avstår från ”erbjudandet”:

Gärningspersonen i ett våldsbrott försökte förmå ett ungt vittne att vittna falskt så att han kunde bli friad. Han hade gått så långt som att han skrivit en utsaga som hon skulle hålla sig till. Dels framhöll han att hon var väldigt snäll som vittnade för honom, dels sa han: ”Du kommer bli rikligt belönad. Du kommer att kunna köpa den nyaste mobiltelefonen.”

Inte heller intervjuerna innehåller många fall av korruption, men det är värt att beskriva de fall som finns närmare. Det finns ett exempel på försök till ”amorös infiltration”, där en ung gärningsperson försöker förmå ett jämnårigt brottsoffer att ta tillbaka anmälan om ett egendomsbrott. Argumentet han använde var: ”Synd att det hände, annars hade vi typ vart tillsammans nu.” Faktum är att flera av gärningspersonerna som var inblandade i egendomsbrottet försökte göra sig till vän med brottsoffret för att hon inte skulle anmäla dem. En annan intervjuperson berättar om en vän till henne som kände gärningspersonen. Vännen försökte utnyttja deras vänskap för att förmå intervjupersonen att ”byta sida” och avge ett vittnesmål till fördel för gärningspersonen.

En myndighetsperson påpekar att vissa personer får stöd och hjälp av kriminella och att de därför inte vittnar. Sådant stöd kan från gärningspersonernas sida ges i syfte att uppnå vinning i framtiden, exempelvis genom att personer som mottagit hjälp inte vittnar mot dem.

Att personer med koppling till gärningspersonen vittnar falskt lyfts fram av en handfull intervjupersoner. Om detta sker av rädsla för otillåten påverkan, av lojalitet med gärningspersonen eller till följd av korruption, har ingen av intervjupersonerna någon klar uppfattning om. Några av dem öppnar dock för att det kan handla om korruption; här följer ett konkret exempel:

Den här familjefejden, då blev man uppringd hela tiden av båda sidor: ok nu har vi nya vittnen som du kan höra i förundersökningen. Så de har varit ute och raggat folk och där vet ju inte jag vad som ligger bakom, men antagligen har de fått betalt för att säga olika saker, kanske, de hade alltid anknytning till familjen på något vis, en kusins kusins farbror.

Ibland är gränsen mellan trakasserier och korruption svår att dra, som när gärningspersonen skickat blommor eller andra former av gåvor till brotts-offret. Vad som talar emot att detta skulle vara utförsök är att offret inte tolkat det som en muta utan som trakasserier .

Innebär bristen på korruptionsfall att problematiken saknas? För det första är korruption betydligt svårare att undersöka än trakasserier, hot och våld, till och med svårare än själv censur. Skälet är att när båda parter är överens finns det ingen anledning att anmäla korruptionen, båda parter har vunnit på ”affären”. De undersökningsmetoder som använts har också svårt att fånga in korruption. Som nämnts utgör korruption inte övergrepp i rätts sak. Inte heller är det troligt att korruptionsförsök leder till stödsamtal hos brottsofferjourer eller andra verksamheter där intervjuer genomförts.

Sammanfattningsvis är korruption ovanligt i materialet. Ett skäl är sannolikt att korruption i form av mutor kräver (ekonomiska) resurser, något som främst vissa former av etablerad brottslighet besitter. Vid ungdomsbrott förekommer i stället enstaka fall av försök till amorös infiltration, det vill säga en form av vänskapskorruption. De gärningspersoner som utövat relationsvåld och har kontrollbehov eller liknande använder inte heller korruption i någon nämnvärd utsträckning. Intervjupersoner menar dock att falska vittnesmål vid gängbrottslighet i några fall kan ha varit tecken på korruption, även om det inte gått att visa.

Resultat i fokus – Form av otillåten påverkan

- Otillåten påverkan sker främst genom trakasserier eller hot. Våld är ovanligt som påverkansform.
- Undersökningen innehåller endast få fall där upptrappning, exempelvis i form av allt grövre trakasserier eller där flera olika former av otillåten påverkan använts. Det vanliga är att gärningspersoner håller sig till *en* form, det vill säga antingen trakasserier, hot, skadegörelse eller våld.
- Det är främst ungdomar som ägnar sig åt upptrappning. Organiserad brottslighet tillskrivs större självbehärskning, vilket sannolikt är en förklaring till att upptrappning inte är lika vanligt där.
- Otillåten påverkan efter relationsvåld antar främst formen av trakasserier och underförstådda hot. Även gemensamma barn har använts för kartläggning av kvinnan. De åtgärder som vidtagits för att skydda kvinnorna i studien har varit framgångsrika i att motverka fortsatt våld, men kommer inte åt trakasserier på samma sätt.
- Vid hedersrelaterat våld förekommer främst påverkan i form av ett slags socialt tryck till självmord eller hot. Hoten framförs i vissa fall till brottsoffren, men kan också komma till myndigheternas kännedom genom tips.

- Ungdomsgängen använder sig främst av trakasserier och direkta hot, men det finns också tecken på att de lärt sig påverkansformer som utpressning, markeringar och underförstådda hot från mer etablerade kriminella grupper. Ungdomarna genomför dock ofta dessa på ett synligare och mindre sofistikerat sätt än den organiserade brottsligheten.
- Organiserad brottslighet använder framför allt underförstådda hot och markeringar, men kan ta till samtliga former av otillåten påverkan. Inom de kriminella nätverken förekommer snarare direkta hot och våld än de mer subtila metoderna som riktas mot utomstående.

Tidigare forskning: Själv censur

På samma sätt som människor i allmänhet vidtar vissa åtgärder, som exempelvis att inte gå ut sent på kvällen eller undvika vissa platser av rädsla för att utsättas för brott, kan vittnen och brottsoffer ägna sig åt själv censur (jfr Wikström, Torstensson och Dolmén, 1997). De gör det som svar på en (obefogad eller befogad) oro för otillåten påverkan, i syfte att minska risken för att utsättas. Själv censur är med andra ord något som vittnen eller brottsoffer tar till, utan att de har upplevt otillåten påverkan. För rättsprocessen kan det dock få samma konsekvenser, exempelvis att brott inte anmäls eller att personer ändrar sina utsagor.

En fallstudie av bevispersoner vid en amerikansk domstol, med stora problem med hot mot vittnen, indikerar att även personer som inte varit utsatta för konkreta påverkansförsök kan vara rädda (Davis, Smith och Henley, 1990). Hela 57 procent av de bevispersoner som inte utsatts för påtryckningar var rädda för att utsättas. En klar majoritet, 71 procent, menade att de skulle känna sig hotade om den åtalade blev släppt mot borgen. Även om detta, med svenska mått mätt, säkerligen är extrema uppgifter, finns inga skäl att utan vidare avfärda bevispersoners rädsla och oro. I förlängningen kan sådana känslor leda till att personer väljer att inte anmäla brott eller berätta vad de vet för myndigheterna.

Rådande normer inom vissa grupper kan också leda till själv censur. Graham (1985) skriver om skrämsel eller själv censur som bottenar i familjetillhörighet, samhällsstruktur och den kultur personen tillhör, som innebär att omgivningen pressar brottsoffer och vittnen att inte hjälpa myndigheterna. Några direkta hot eller trakasserier behöver inte förekomma. Personer som lever i sådana gemenskaper ”vet” att man inte pratar. Därmed är det snarast en form av ”påtvungad” själv censur (jfr även Hadley, 2006).

I kriminella miljöer förekommer även falska vittnesmål till åtalade gängmedlemmars fördel (Paladin Press, 1992). Kriminella nätverk och gäng, liksom ungdomsgäng, har byggt sin samhörighet kring lojalitet, och det finns ofta normer som säger att man inte ”tjallar” eller ”golar” på andra personer i gänget (Fondén, 2007; Wästerfors, 2007; jfr även Brå 2007:7;

Brå 1999:6). Om någon bryter mot dessa normer finns en vetskap om att överträdelsen kan bestraffas, och där drar sig varken ungdomsgång, enskilda kriminella eller mer organiserad brottslighet från att använda våld (Fondén, 2007; Amir, 1995; Wright, 2006). Av Fondéns (2007) undersökning framgår att ett viktigt krav som ställs på medbrottslingar är att de inte tidigare har avslöjat någon för polisen. ”Tjallare” blir med andra ord utestängda från nya brottsprojekt (jfr även Brå 2007:7). För många kriminella personer blir därför självcensur en naturlig följd. Det behöver inte ha förekommit hot eller andra ”påminnelser” om de normer som råder.

Grovt kriminella personer kan också ha byggt upp ett rykte om sin farlighet i lokalsamhället, vilket innebär att personer inte vågar träda fram och berätta trots att inga konkreta påverkansförsök förekommit (Home office, 1997). Den tidigare studien om otillåten påverkan mot myndighetspersoner visar att självcensur kan bli ett problem för tjänstemän som arbetar och bor på en mindre ort och som ska utreda personer som de naturligt möter även på fritiden. ”Man är ju inte killen som blir bjuden på alla fester direkt”, som en intervjuperson formulerade det (Brå 2005:18, s. 101). I fall där brottsoffer eller vittne och gärningsperson bor i samma område finns rimligen samma problematik.

Eftersom det under perioden då datainsamlingen genomfördes ofta rapporterades om hot mot vittnen i tidningar och andra medier, är det en fråga som enligt medieforskare borde finnas på brottsoffers och vittnens näthinnor (Pollack, 2001). Forskning tyder på att medier kan ha viss påverkan på personers uppfattning om brottsligheten, vilket även kan gälla synen på om det är farligt att vittna (Heber, 2007).

Media är dessutom en av flera kanaler genom vilka vissa gäng bygger upp och för ut sitt farlighetsrykte (Hadley, 2006; Brå 1999:6). Som exempel beskriver Hadley (2006) ett fall där ett vittne inte ville avlägga vittnesmål mot en rysk gärningsperson. Den senare hade inga kopplingar till grövre kriminalitet eller organiserad brottslighet, men då vittnet genom stereotypa bilder i medier associerade ryska gärningspersoner med organiserad brottslighet vågade han inte vittna, trots total avsaknad av påtryckningar från den ensamme gärningspersonen.

Även andra kunskapskällor än medier lyfts fram i forskningslitteraturen. Lab (2000) menar att personer kan utveckla en empatisk rädsla för brott om de exempelvis känner en person som utsatts för brott, eller i detta fall otillåten påverkan. På så sätt kan vetskapen om att personer i den nära omgivningen utsatts för otillåten påverkan leda till att andra brottsoffer och vittnen använder självcensur.

Ett annat exempel från forskningslitteraturen är att ekonomiskt beroende av gärningspersonen gör att brottsoffret inte pratar, trots att inga särskilda påtryckningar har förekommit (jfr Davis, Smith och Henley, 1990). I vissa fall av relationsvåld finns en liknande beroendeproblematik. Även

om ett äktenskap har varit våldsamt finns även positiva sidor (jfr Hydén, 2001; Brå 2002:14). Detta bör, av samma skäl som att medlemmar i kriminella gäng inte anmäler våldsamheter inom gänget, ses som en form av beroende eller lojalitet som kan leda till självcensur (jfr även Niemi-Kiesiläinen, 2007). Intervjuade finska poliser bedömde att ungefär hälften av de anmälningar om relationsvåld eller våld där gärningsperson och offer kände varandra drogs tillbaka för att parterna återförenats, inte på grund av hot (Hadley, 2006; jfr även Davis, Smith och Rabbitt; 2001). Med andra ord finns flera anledningar till självcensur än rädsla för otillåten påverkan.

Hydén har intervjuat kvinnor som brutit upp från våldsamma män. De berättar om hur de innan uppbrottet hade utvecklat en ständig ”försök-undvika-våld”-aktivitet (2001, s. 100; se även Eliasson, 1997). Ett led i en sådan teknik kan säkerligen vara självcensur i form av att inte anmäla brottet eller ta tillbaka uppgifter för att inte reta upp mannen ytterligare (jfr Brå 2002:14). I vissa fall finns dock, som ovan nämnts, uttalade hot eller trakasserier.

Resultat: Självcensur

Många intervjupersoner från myndigheter och den ideella sektorn bedömer att självcensur sannolikt är ett större problem än otillåten påverkan. Med en intervjupersons ord: ”Det har väl kanske förekommit konkreta hot, men i regel tror jag bara att det är en diffus känsla av att det skulle kunna hända någonting.”

Vad bottnar då självcensuren i? Kanske är det så att brottsoffer och vittnen från sina utgångspunkter har goda skäl för att inte berätta om brott. Även om otillåten påverkan, och inte självcensur, varit huvudfokus för den här undersökningen kan följande skäl till självcensur urskiljas i intervjuerna.

- Okunskap och rädsla för rättsprocessen
- Historier och rykten om otillåten påverkan
- Kärlek till eller ekonomiskt beroende av gärningspersonen
- Lojalitet med gärningspersonen
- Rädsla för konkret (potentiell) gärningsperson

Okunskap och rädsla för rättsprocessen

Några brottsoffer och vittnen vi talat med, i synnerhet de yngre, lyfte fram att de var rädda för att vittna och att de hade dålig kunskap om rättsprocessen. Andra brottsoffer och vittnen har haft kontakt med myndighetspersoner eller personer från den ideella sektorn som förberett dem på vad som väntade, något som minskade okunskapen och rädslan. Alla har dock inte samma erfarenheter, vilket följande citat illustrerar:

Sen finns också de vittnen som kommer och är livrädda, vad kommer att hända? Alltså okunskap om hur en förundersökning går till. Man är rädd för i stort sätt hela polishuset. Man är rädd för att prata med polisen för då tror man att man kommer att drabbas av någon slags påföljd. Man är också livrädd för att säga fel och livrädd för vad ens utsaga kan göra mot en själv i slutändan.

Ett exempel från en förundersökning illustrerar hur rädslan för rättsprocessen ibland kan vara kopplad till tidigare dåliga erfarenheter. Det gäller ett vittne som har dåliga erfarenheter av kontakter med polisen och andra myndigheter. Några intervjupersoner berättar om utlandsfödda brottsoffer, vittnen och deras föräldrar. Dessa personer kommer från länder där det var farligt att prata med myndighetspersoner eller där till och med skottlossning i rätts-salar förekom, och denna rädsla lever kvar även i Sverige. Det förefaller dock inte vara ett utbrett problem.

Historier och rykten om otillåten påverkan

En återkommande berättelse i intervjuerna är hur föräldrars rädsla smittar av sig på barnen. Det förekommer både att barnen skräms upp av föräldrar och att ungdomar som vill vittna förbjuds att göra det av oroliga föräldrar. En intervjuperson berättar att ”hade jag inte bevispersonen själv i telefonen, hade jag dennes föräldrar som absolut inte ville låta sina barn gå upp och vittna”. Rädslan är konkret men dess ursprung är diffust, det finns inga hot eller indikationer på att personerna är i fara. Några myndighetspersoner och vittnesstödjare konstaterar att vissa föräldrar tror att det fungerar som i amerikanska filmer, där vittnen får fly undan maffian. Ett brottsoffer berättar om sina olustkänslor vid rättegången:

Intervjuare: Varför tyckte du att det var jobbigt först? Var det läskigt att killarna satt där?

Intervjuperson: Ja, jag tyckte det, för man träffar ju på dem någon gång, och jag visste inte hur de skulle... Man har ju hört så mycket om att de hämnas och jag hade sett dem i flera olika situationer när jag var inne i tingsrätten, då stod ju deras kompisar utanför och allt det där, då blev man lite rädd.

Intervjuare: Men vad var det du hade hört, att de brukade hämnas, vad brukade de göra då?

Intervjuperson: Inte de, utan man har hört så många andra som hämnas och så.

Intervjuare: Ok, hur hör man det, är det kompisar som säger eller är det tv?

Intervjuperson: Ja det är på tv och så där, man tänker ju att det inte händer en själv, men man har liksom hört så mycket att man automatiskt blir påverkad av det.

Detta brottsoffer valde att berätta sin historia, men citatet illustrerar en närmast mytomspunnen oro som många intervjupersoner tar upp. Det

finns en diffus syn på vittnesmål som obehagligt, en oro som oftare baseras på rykten och media än på konkreta hotbilder.

Rädslan kan smitta av sig till att gälla även andra brottstyper och gärningspersoner som i normalfallet inte använder otillåten påverkan (vid till exempel tillgreppsbrott behöver gärningspersonen inte veta vem brotts-offret är, vilket omöjliggör påverkan). Flera intervjupersoner framhåller med eftertryck att trots att vissa utsätts för otillåten påverkan är det stora problemet en obefogad rädsla som får samma effekt som otillåten påverkan.

En intervjuperson menar att det förekommer att ungdomar fabulerar på Internet. För att ”göra sig viktigare än de är” skriver de att de utsätts för påtryckningar, men i själva verket har inget hänt. Oavsett om intervjupersonen har rätt eller inte är det en kanal där personer läser om otillåten påverkan. Historierna får där spridning och leder till att andra personer blir rädda.

Kärlek till eller ekonomiskt beroende av gärningspersonen

Denna kategori av självzensur behöver inte ha en direkt koppling till otillåten påverkan, men är ändå relevant då den kan få samma konsekvens som otillåten påverkan – att personer inte berättar eller att de ändrar sina utsagor om brott.

Trots att kvinnor lämnar män som utövat relationsvåld betyder det inte att brotten anmäls. Skälen till detta är många. Följande intervjuцитat belyser vad viss tidigare forskning lyft fram, att det är svårt att anmäla närstående för brott; relationen innehåller även positiva sidor, och det är svårt att bryta upp. Benägenheten att anmäla ett brott har även i andra sammanhang konstaterats vara mindre när det finns en nära relation mellan brotts-offer och gärningsperson (Brå 2006:1). Dessutom är det inte ens säkert att brotts-offret betraktar relationsvåldet som straffbara händelser (Johnson, 1997). En intervjuperson tar upp problematiken vid relationsvåld.

Men där är det ju svårt alltså, det är jättesvårt, eftersom det finns en relation, det är en omoralisk påverkan, det är helt klart. Men frågan är om man har kommit in på den nivån att det är otillåtet, du förstår vad jag menar, det är en gråzon där. Men det är oftast i närstående relationer, när det är barn, föräldrar eller syskon eller sambor.

Ytterligare skäl som kommer fram i intervjuerna är att kvinnan vill bli lämnad ifred, inte förstöra för mannen eller sätta käppar i hjulet för hans karriär. En mor som blev misshandlad av sin son kände samma slags press från den övriga familjen, de ansåg att hon smutsade ner hans namn när hon stod på sig och anmälde brottet. Andra skäl som nämns är rädsla för hur barnen får det efter en separation eller press från barnen. Brotts-offer

vid hedersrelaterat våld kan känna ett tryck att inte anmäla för att de då kan behöva bryta med stora delar av sin familj, inte bara den primära gärningspersonen. Det rör sig om mycket stora uppföringar.

Även barn som bevittnar relationsvåld kan uppleva en press att inte anmäla brotten. En intervjuperson är uppväxt i en familj där styvpappan slog mamman. Intervjupersonen berättar om hur mannen var skrämmande och hur mamman tydligt genom skuldbeläggande visade att hon inte ville bryta upp och att barnet inte skulle säga något: ”Det var som en tyst överenskommelse att jag skulle vara tyst om det.”

Flera andra intervjupersoner, som möter relationsvåldets brottsoffer, framhåller också barnens utsatta position. Vi ser dock inga fall där påtryckningsförsöken riktas direkt mot barnet. Däremot förekommer säkerligen själv censur bland barn som bevittnar relationsvåld, utan att vi på basis av denna studie kan uttala oss om hur vanligt det är. Barnen är dessutom i ännu högre grad beroende av de vuxna personerna i familjen än de senare är beroende av varandra.

Det framgår sällan i hur stor utsträckning kvinnorna i materialet var ekonomiskt beroende av männen. En person från en kvinnojour har flera gånger varit med om att kvinnan fått ta lån för familjens räkning, vilket inneburit att hon blivit skuldsatt och därigenom beroende av mannen. En annan intervjuperson lyfter fram att kvinnor som saknar permanent uppehållstillstånd kan vara rädda för att bli utvisade. När det gäller det hedersrelaterade våldet kan brottsoffren vara mycket unga, vilket sannolikt innebär att de är ekonomiskt beroende av föräldrarna. En intervjuperson känner till fall där gärningspersonen försörjde hela familjen. Detta försvårade för brottsoffret att anmäla gärningspersonen, eftersom en anmälan hade drabbat hela familjens levnadsstandard negativt.

En annan form av ekonomiskt beroende handlar om att inte anmäla brott som begås på arbetsplatsen, av personer i chefsposition mot medarbetare. Ett par intervjupersoner beskriver situationer med sexuella trakasserier. För att nämna ett fall hade den utsatta kvinnan känt press att inte anmäla, av rädsla för att få sparken med dåliga vitsord. Hon arbetade också inom en liten bransch där rykten sprids fort.

Lojalitet med gärningspersonen

Flera myndighetspersoner framhåller lojalitet inom kriminella nätverk som en del av problematiken med att få personer inom nätverken att vittna och anmäla de brott de själva utsatts för. Ord som ”gola” och ”tjalla” visar vilket synsätt som råder. Den som pratar med myndigheterna riskerar att bli skadad eller krävd på pengar: bötda (se ovan under rubriken Utpressning). Lojalitet behöver naturligtvis inte vara en följd av rädsla. Vissa personer pratar inte eftersom frågorna ställs om deras bästa vänner, personer som de är måna om att skydda.

I vissa fall kan lojaliteten eller tillhörigheten vara så stor att man inte ens ser sig själv som ett brottsoffer. Några intervjupersoner, främst från rättsväsendet, menar att personer som ingår i en kriminell krets får leva med vad utomstående skulle beteckna som ”grova våldsbrott”, ”våldtäkt” och liknande. Därför finns stora mörkertal när det gäller otillåten påverkan som sker inom den kriminella miljön. När personer inte ens definierar händelser som ett grundbrott, är det ännu troligare att de inte betecknar händelser som otillåten påverkan.

Ett brottsoffer (för mycket grovt våld) berättar dock om att det kan finnas gränser för själv censur på basis av lojalitet, vissa grundbrott kan anmälas även av personer inom kriminella nätverk:

Intervjuare: *Man skulle kunna säga att du tillhörde ett kriminellt gäng?*

Intervjuperson: *Ja.*

Intervjuare: *Är det så att man inte tjallar på varandra?*

Intervjuperson: *Ja... (tänker) det beror på... jag skulle aldrig, men det gör inte polisen heller, det finns saker man inte säger.*

Intervjuare: *Men just det som hände dig, var det att gå över gränsen?*

Intervjuperson: *Jo, precis.*

Intervjuare: *Så om han slagit dig så du bröt näsbenet, hade du inte anmält då?*

Intervjuperson: *Nej, hehe, hur många gånger tror du att det här näsbenet har gått av?*

Med andra ord har lojaliteten sina gränser, vissa brott är för allvarliga för att de vanliga ”reglerna” ska råda. I intervjupersonens fall gick gränsen vid en livshotande misshandel, som han faktiskt valde att polisanmäla. Det som oroar vissa intervjupersoner, som antytts redan i avsnittet om former för otillåten påverkan, är att kriminella tillvägagångssätt spridit sig till ungdomar. Även synen på vilka som är tjallare har spridits från kriminella, men ändrats något bland ungdomar. Vissa ungdomsgång menar med kraft att även brottsoffer och vittnen som inte har koppling till gängen, ska hålla tyst. En person som arbetar främst med unga brottsoffer berättar:

Ja, är man kriminell ingår ju hoten som en del av vardagen. Jag brukar säga till ungdomar att det är skillnad på att polisanmäla och på att tjalla och på att gola. Gola det är ju när man själv är kriminell och gör kriminella saker tillsammans med andra. Då golar man ju på varandra. Det är det som är skillnaden. Med polisanmälan då har man blivit utsatt för någonting, då golar man inte. Är man kriminell ingår ju det bär med golningen som en del av vardagen och det är alla livrädda för att man ska göra. Fast det finns inga som golar så mycket som kriminella brukar jag säga. Det där är ju i princip bara skitsnack, en tyst överenskommelse, felsägning som säger att man inte ska gola men många gör det ändå.

Det man ser på filmer och så. Jag brukar tänka att det finns vissa som har som hederskod att aldrig gola, men samtidigt är det så att många kriminella pratar ju också mycket, så är det.

I skolmiljön finns exempel på hur ungdomar vet att konsekvenser följer om man anmäler brott. Det rör sig om allt från en risk för otillåten påverkan till utfrysning och mobbning. Då dessa brottsoffer avstår från att prata gör de sannolikt det i högre grad av rädsla för en konkret gärningsperson än av lojalitet mot denne, vilket vi nu går in på närmare.

Rädsla för konkret (potentiell) gärningsperson

Personer som väljer att vara passiva och inte berätta om brott kan göra det av rädsla för en konkret person, som de bedömer kommer att utsätta dem för otillåten påverkan om de agerar. Det gäller i hög grad personer som utsatts för relationsvåld. Utöver kärlek till eller beroende av gärningspersonen (se ovan) anges rädsla för otillåten påverkan, ytterst i form av mer våld, som ett skäl för brottsoffren att inte samarbeta med myndigheterna. Vid hedersrelaterat våld kan även en form av altruistisk rädsla finnas (jfr Heber, 2007; Smith, 1993). Med det menas att brottsoffret vid sidan av rädsla för egen del, är rädd för att anhöriga ska utsättas för brott om de anmäler.

Flera intervjupersoner lyfter fram hur grupperingar med ett etablerat ”varumärke” eller våldsrykte inte *behöver* använda otillåten påverkan. Rädslan för individer som kan visa på en koppling till en sådan gruppering är tillräcklig för att avhålla vissa personer från att anmäla brott eller samarbeta i utredningen. Rädslan är i dessa fall större än viljan att få sin sak prövad, att få en person dömd för brottet. Som tidigare forskning visar är viljan att anmäla sannolikt större hos ett brottsoffer än hos ett utomstående vittne.

Ytterligare en komplikation kan uppstå i mindre samhällen. Intervjuer och förundersökningar indikerar dels att man är mer medveten om personers dåliga rykte, dels att man upplever en större rädsla för att bli igenkänd av gärningspersonen och stöta på denne igen.

Sammanfattningsvis används självzensur av brottsoffer och vittnen nästan oavsett gärningsperson. Faktorer som kan leda till självzensur är att gärningspersonen tillhör en gruppering med ”dåligt” rykte, en erfarenhet av en gärningspersons kapacitet eller kärlek, beroende och lojalitet till denne, men också att man bor nära varandra och riskerar att mötas i lokalsamhället. Självzensur kan, liksom otillåten påverkan, resultera i att personer inte lämnar de uppgifter de har kännedom om eller att de mer aktivt försöker ta tillbaka polisanmälningar.

Resultat i fokus – självcensur

- Självcensur innebär att personer drar sig för att medverka i rättsprocessen *utan* att otillåten påverkan förekommit. Agerandet kan botten i många olika orsaker, fem huvudskäl till självcensur kan dock urskiljas i denna undersökning.
- Framför allt unga vittnen och brottsoffer kan uppleva en rädsla för rättsprocessen, då de inte har kunskap om hur den går till. Även föräldrars rädsla kan leda till att unga brottsoffer och vittnen drar sig för att anmäla brott eller vittna.
- Det framstår inte som ovanligt att personer utifrån rykten i bekantskapskretsen, medier och populärkultur bildar sig en uppfattning om att det är farligt att vittna. Det gäller i synnerhet om gärningspersonen tillhör en kriminell gruppering.
- Kärlek till eller ekonomiskt beroende av gärningspersonen är främst en förklaring till självcensur vid relationsvåld, i synnerhet vid hedersrelaterat våld. Det har mycket stor relevans när det gäller barn till personer som utsatts för våld i nära relationer. Några intervjuer antyder att brott som begås av personer i chefsposition mot anställda, på arbetsplatsen, kan vara en underskattad problematik när det gäller självcensur till följd av ekonomiskt beroende.
- Ytterligare ett skäl rör främst vittnen och brottsoffer som tillhör den kriminella miljön eller ungdomsgäng. Där kan lojalitet med gärningspersonen leda till självcensur, även om det finns gränser för lojaliteten. Vissa brott är så grova att de kan anmälas oavsett lojalitet.
- Slutligen finns det brottsoffer och vittnen som är rädda för vad den aktuella gärningspersonen kan göra mot dem om de anmäler. Det kan baseras på egen erfarenhet av gärningspersonens kapacitet, men också på vad andra berättat om den personen. På mindre orter eller inom vissa kretsar, som bland skolelever på en viss skola, framstår detta som ett särskilt påtagligt skäl till självcensur.

Tidigare forskning: Gärningsperson

Läsaren har redan noterat att undersökningen identifierat tre huvudsakliga kategorier av gärningspersoner: ungdomar, män som utövade relationsvåld och organiserad brottslighet. Men vad säger den tidigare forskningen om dessa aktörer och vilken bakomliggande brottslighet kopplas till de tre kategorierna?

Organiserad brottslighet är den enda kategorin av gärningspersoner som i någon större omfattning använder alla fem formerna av otillåten påverkan (Brå 2005:18). Med andra ord har organiserad brottslighet möjligen en särställning då deras påtryckningar kan vara mer mångfacetterade i förhållande till andra påverkars.

Historiskt har vittnespåverkan främst kopplats till organiserad brottslighet i ordets vidaste bemärkelse och till relationsvåld (Dedel, 2006; Eksarkhopuolo, 1998; Graham, 1985; Davis, Smith och Henley, 2001; Niemi-Kiesiläinen, 2007; Fyfe och McKay, 2000; Paladin press, 1992). Utifrån forskningslitteraturen finns dock skäl att även nämna ungdomsgång. Fondén (2007) pekar på tidigare studier där yngre ungdomar begick brott för att det var tufft medan äldre ungdomar snarare gjorde det i förhoppning om att tjäna ”snabba pengar”. Messerschmidt (1997) påpekar att för unga manliga gängmedlemmar var personrån ett optimalt brott dels för att det gav ”snabba pengar” med Fondéns begrepp, dels för att det var en lämplig brottstyp för att skapa en identitet (typ av maskulinitet). Även utövandet av otillåten påverkan kan rimligen bidra till att förstärka identiteten av att vara kriminell och ”farlig” (jfr Katz, 1988; Messerschmidt, 1997). Tidigare forskning lyfter också fram att gängets eller nätverkets närvaro uppmuntrar ungdomar att begå nya brott (Sarnecki, 2001), det samma gäller säkerligen otillåten påverkan.

Det finns en förhållandevis ideologiskt färgad beskrivning av kvinnomisshandel, som porträtterar mannen som ”vanlig”, trevlig och respekterad i samhället, samtidigt som han använder psykisk terror i kombination med grovt och avsiktligt våld som eskalerar (Andersson och Lundberg, 2001). Dessa män behöver inte vara brottsbelastade sedan tidigare. I andra undersökningar framhålls att många män som utövar relationsvåld kan vara brottsbelastade eller ha missbruksproblem, även om de inte måste vara påverkade vid brottstillfället (Johnson, 1997; Eliasson, 1997; Brå 2002:14). Skillnaderna i synen på relationsvåld är central för att kunna analysera hur gärningspersonerna beskrivs i intervjuer.

Med relationsvåld inkluderas också mer än kvinnomisshandel i den här rapporten. Vid det hedersrelaterade våldet kan brottsoffren vara unga flickor eller pojkar. Då endast fyra intervjuer behandlar hedersrelaterat våld, inkluderas det i relationsvåld. Det finns dock några väsentliga skillnader, vilket medför att hedersrelaterat våld och övrigt relationsvåld ibland jämförs. Gärningspersonerna vid hedersrelaterat våld kan vara flera, men ofta talas det om fäder, bröder och i viss mån mödrar (jfr Eldén, 2003). Grundbrotten liknar övrigt relationsvåld i betydelsen att de kan bestå av upprepade kränkningar och psykisk och fysisk misshandel (Eldén, 2003).

Professionella påtryckare?

En central fråga är om det är gärningspersonen för grundbrottet som själv utövar påtryckningar eller om andra personer involveras. Utmärkande för vissa delar av den organiserade brottsligheten är att den, som en säkerhetsstrategi, lägger ut riskfyllda uppgifter på andra personer för att huvudaktörerna inte ska exponera sig i onödan (se exempelvis van Duyne

och Levi, 2005; Brå 2007:4; Brå 2007:7). Enligt Graham (1985) finns det inom organiserad brottslighet en ”yrkeskategori” som kallas ”enforcer”, vars roll inkluderar att hota, skada eller döda potentiella vittnen. Behovet av en påtryckare inom ett gäng eller nätverk tyder på organisering och en i grunden affärsmässig inställning till den brottsliga verksamheten; påverkan sker för att skydda affärerna eller göra dem mer lönsamma.

Ungdomsgängen, vars brottslighet präglas av en större impulsivitet och spontanitet, har rimligtvis inte den planeringen, resurserna och organisationen (jfr Katz 1988; Fondén, 2007; Sarnecki, 2001; Åkesson, 2005). Dessutom är ett av syftena med brottsligheten att stärka gruppen, vilket får till följd att många brott begås av två eller flera gruppmedlemmar tillsammans (Katz, 1988; Åkesson, 2005; jfr Messerschmidt, 1997), något som försvårar att ha en speciell funktion som påtryckare.

Undersökningar om hot mot vittnen ger en något varierad bild när det gäller vem som låg bakom påtryckningsförsöket. Det framstår dock som om det vanligaste är att påverkan kommer från gärningspersoner i grundbrottet, men det förekommer även att familjemedlemmar, kollegor eller vänner framfört hot eller liknande (Davis, Smith och Henley, 1990; Graham, 1985; Hadley, 2006; Tarling, Dowds och Budd, 2000). Graham (1985) tar upp ett konkret fall där en student anmält sin lärare för sexuella övergrepp. Lärarens kollegor hotade studenten med att ge henne underkänt om hon inte drog tillbaka anklagelserna.

En fråga när påverkan kommer från någon annan är givetvis om det är gärningspersonen för grundbrottet som initierat påverkan eller om personen agerar på egen hand.

Resultat: Gärningsperson

Tidigare brottsbelastning: en ledtråd?

Majoriteten av personerna i undersökningen som hade begått övergrepp i rättssak var, utöver att i princip samtliga begått grundbrottet, brottsbelastade sedan tidigare. Endast i ett par fall hade gärningspersonen för övergrepp i rättssak aldrig tidigare dömts för något brott. Bland dem som inte tidigare hade dömts för brott, utöver grundbrottet, var förklaringen till avsaknad av brottsbelastning möjligen gärningspersonernas låga ålder. Bland de personer som dömts för övergrepp i rättssak efter relationsvåld, var det inte ovanligt att personen tidigare dömts för kvinnofridskränkning eller misshandel. Hur tidigare brottsbelastning kan framgå i en dom beskrivs i följande fall:

I ett fall som kan kopplas till organiserad brottslighet, där övergrepp i rättssak tros ha skett på uppdrag av ett mc-gäng, dömdes de båda gärningspersonerna samtidigt som övergrepp i rättssak för grov misshandel, olaga hot, rån och nar-

kotikabrott. En av dem dömdes även för olovlig körning, rattfylleri, brott mot knivlagen samt dopningsbrott, medan den andre dömdes för två olika vapenbrott. En av dem förekom under 15 avsnitt i belastningsregistret och var bland annat dömd för övergrepp i rättssak två år tidigare. Medbrottslingen förekom under åtta avsnitt, bland annat för stöld.

För att få en mer generell bild av gärningspersonernas brottsbelastning har en registerkörning utförts. Sammanlagt 2 998 personer hade under perioden 2001–2006 lagförts för brottet övergrepp i rättssak. Dessa personer har körts mot misstankeregistret för åren 1995 fram till och med första halvåret 2007. Totalt hade 75 975 brottsmisstankar registrerats på de 2 998 personerna. Med andra ord fanns det betydligt fler brottsmisstankar än det övergrepp i rättssak de också lagförts för samt ett grundbrott till detta. Det är således en förhållandevis grovt belastad grupp personer som lagförts för övergrepp i rättssak. I tabell 1 på s. 66 visas brottsmisstankarna för några för denna undersökning centrala brottstyper.

I registerkörningen dominerar vålds- och hotbrott. Det handlar om brott mot frihet och frid, i synnerhet brottet olaga hot, som särredovisas i tabellen, samt brott mot liv och hälsa. Att dessa brott är vanliga som grundbrott framgår även av övrigt material.

Att övergrepp i rättssak ligger högt i tabellen är inte förvånande. Utöver övergrepp i rättssak ingår i kapitel 17 ”övriga brott”, vilket innebär en rad andra brottstyper. Bland brottsanmälningar utgörs emellertid majoriteten av fallen i kategorin, närmare 80 procent, av övergrepp i rättssak.⁷ Med andra ord innebär det att antalet ytterligare misstankar för övergrepp i rättssak är få, givet att personerna inkluderats i registerkörningen för att de dömts en gång för övergrepp i rättssak. Vad analysen visar är vilka grundbrotten var och vilken annan brottslighet rättsväsendet har haft anledning att misstänka gärningspersonerna för.

Vad berättar då brottstyperna i tabellen om gärningspersonerna? För det första visar brottstyperna att det finns en kategori personer som ägnat sig åt relationsvåld, främst genom brottstyper som brott mot besöksförbud, hemfridsbrott och grov kvinnofridskränkning. När det gäller organiserad brottslighet och i viss mån ungdomsgång finns andra brottstyper som är intressanta, exempelvis utpressning, rån, vapenbrott, narkotikabrott, men även brott mot brottsbalkens kapitel 15, där mened ingår. De brottstyper som förekommer i intervjuer om ungdomsgång är rån, stölder och enklare bedrägerier. En intervjuperson berättar om ungdomsgång:

⁷ Resultatet kommer att publiceras i en Brå-rapport om brottsutvecklingen som utkommer i november 2008.

Sedan har jag varit med om att den som är misstänkt har kallat in kompisar som ska vittna till deras fördel. Det här har jag sett att man har uppmärksammat från åklagarsidan och att man då har markerat det här allvaret med, vad heter det, med mened... fast det är inte så stor utsträckning, men det finns.

Samma gärningsperson som i grundbrottet

I enkätsvaren rapporterade åklagarna in 77 fall⁸ där en misstänkt för grundbrottet låg bakom den otillåtna påverkan, medan anhöriga till den misstänkte hade genomfört påverkansförsöken i 34 fall. Ett liknande mönster framträder i övrigt material. Bekanta och släktingar förekommer, men i betydligt mindre utsträckning än gärningspersonen själv. En förklaring till detta är naturligtvis att en stor del av påverkan sker redan i anslutning till grundbrottet.

Framför allt ungdomar uppges åtminstone *hota* med att blanda in äldre syskon eller föräldrar. Ett exempel där en förälder deltog kommer från en förundersökning:

En förälder till gärningspersonen i ett grovt brott tar tillsammans med gärningspersonen kontakt med ett vittne, kör iväg henne till en avskild plats och försöker där övertyga henne om att vittna falskt. Föräldern och gärningspersonen har tillsammans skrivit ner en berättelse som vittnet ska använda under huvudförhandlingen.

Ett fall är unikt i det hänseendet att personen som misstänktes för grundbrottet, en misshandel, friades från brottsmisstanken, medan hans vän däremot dömdes för övergrepp i rättssak. Med andra ord finns inget krav på att en person ska ha dömts för grundbrottet för att den eller de som utfört övergrepp i rättssak ska kunna dömas.

När intervjuerna analyseras framträder i stort sett samma bild som i förundersökningar och domar. En skillnad mot domarna är att intervju personer även tar upp fall där en konkret gärningsperson inte *bevisligen* ligger bakom påverkan. Oftast är brottsoffret eller vittnet tämligen säkra på vem som ligger bakom, men för vissa påtryckningsförsök är det svårt att belägga. Givet denna begränsning går det på basis av det samlade materialet att konstatera att den otillåtna påverkan i stor utsträckning framförs av gärningspersonen. Detta gäller i synnerhet för relationsvåld, där gärningspersonen normalt sett agerar ensam. I några fall har kollegor och vänner till denne engagerats, men ofta framstår deras agerande som naivt snarare än illvilligt. Vid hedersrelaterat våld är gärningspersonerna ofta

⁸ Siffran gäller om de fyra veckorna räknas ihop, vilket medför att åklagarna kan ha rapporterat flera fall av påverkan i samma ärende.

Tabell 1. Brottsmisstankar i urval, åren 1995 till och med juni 2007, för en grupp som lagförts för övergrepp i rättsak.

Brottstyp (i urval) ⁹	Antal brottsmisstankar
Tillgreppsbrott (8 kap. BrB)	15 434
Brott mot frihet och frid (4 kap. BrB)	12 424
Brott mot liv och hälsa (3 kap. BrB)	9 626
Trafikbrott	8 677
Narkotikastrafflagen	8 641
Olaga hot (ingår i 4 kap. BrB)	8 276
Övergrepp i rättsak och "övriga brott" (17 kap. BrB) ¹⁰	4 330
Skadegörelsebrott (12 kap. BrB)	3 336
Knivlagen	1 786
Brott mot besöksförbud	1 667
Hot mot tjänsteman	1 230
Hemfridsbrott, olaga intrång	1 021
Vapenlagen	842
Sexualbrott (6 kap. BrB)	778
Våld mot tjänsteman	745
Rån (ingår i 8 kap. BrB)	638
Grov kvinnofridskränkning	517
Utpressning, ocker	403
Ärekränkingsbrott (5 kap. BrB)	353
Dopningspreparat	245
Mened, falskt åtal och annan osann utsaga (15 kap. BrB)	242
Allmänfarliga brott (13 kap. BrB)	172
Brott mot allmän ordning (16 kap. BrB)	154
Egenmäktighet med barn etc. (7 kap. BrB)	33

⁹ Brotten olaga hot och rån särredovisas i tabellen men ingår samtidigt i beräkningen av antal brottsmisstankar i 4 kap. respektive 8 kap. BrB.

¹⁰ I övriga brott mot kap. 17 ingår vid sidan av övergrepp i rättsak brotten bestickning; otillbörligt verkande vid röstning, tagande av otillbörlig belöning vid röstning; brott mot rösthemlighet; skyddande av brottsling; främjande av flykt; överträdelse av myndighets bud, hindrande av förretning samt föregivande av allmän ställning.

flera, och den otillåtna påverkan kan komma från den närmaste familjen, men också från släktingar som är bosatta utanför Sverige. Fäder, bröder och i viss mån mödrar pekats i dessa fall särskilt ut som gärningspersoner både för grundbrottet och för den otillåtna påverkan, även om det är svårt att göra en gränsdragning mellan dem.

Vanligast i domarna var att endast en person dömdes för övergrepp i rätts sak, men fall finns där två eller tre gärningspersoner begått brottet tillsammans. Intervjuerna indikerar att det vid ungdomsbrott inte är ovanligt att både grundbrott och otillåten påverkan sker när andra från samma ungdomsgång är på plats. Om de aktivt deltar i brottet eller endast tittar på är dock mycket svårt för ett brottsoffer att bedöma. Det som i denna rapport kanske något slarvigt betecknats som ungdomsgång handlar oftast om en eller ett par ungdomar med kopplingar till gäng eller grupper. Det är sekundärt om en enskild person eller gänget i sin helhet framför den otillåtna påverkan, brottsoffret eller vittnet *uppfattar* ofta att han eller hon utsätts av ett gäng. Detta gäller i hög grad även för organiserad brottslighet.

När gärningspersonerna är flera, eller tillhör grupperingar, kan andra medlemmar i samma gruppering användas för att utöva påtryckningar, i synnerhet blir detta ”nödvändigt” om gärningspersonen själv är häktad. Det betonas dock i högre grad i den tidigare forskningen än i denna undersökning. En bidragande orsak till den skillnaden är att många påtryckningsförsök i studien har ägt rum vid grundbrottet eller i rättegångssalen, då gärningsperson, brottsoffer och vittne är på samma plats. Intervjupersoner menar att vissa grupperingar har en policy om att alla medlemmar ska sitta synliga på åhörarplats i rätts salen som stöd, vilket kan resultera i otillåten påverkan eller åtminstone själv censur. Huruvida syftet med närvaron är att skrämman vittnen eller att visa sitt stöd för sin vän gärningspersonen blir irrelevant om vittnen och brottsoffer påverkas negativt av närvaron. Till detta kommer några fall där omständigheterna talar för att påtryckarna har tagit ett eget initiativ, utan den häktade gärningspersonens vetskap.

Inslaget av professionella påtryckare litet

Förhållandevis få tecken finns på professionella påtryckare, vilket var väntat. Det är nämligen svårt för brottsoffer och vittnen att göra en sådan bedömning. De funderar säkerligen inte över om personen som framförde den otillåtna påverkan hade det som arbetsuppgift i grupperingen. Några intervjupersoner, främst myndighetspersoner, nämner dock att vissa gäng, det gäller både ungdomsgång med mer kvalificerad kriminalitet och organiserad brottslighet, har personer som utför riskfyllda uppgifter som att framföra hot och liknande. En person menar att medlemmar i ungdomsgång har en prövotid, där otillåten påverkan kan vara ett sätt att vinna

fullt inträde i gänget. Ett brottsoffer som hotats av en bekant med koppling till organiserad brottslighet berättar:

Jag vet ju också den här kulturen som är, just det här att han är ju inte fullvärdig medlem och då ska han göra som han blir tillsagd, säger de åt honom att hota mig ska han göra det.

För att kunna dra några egentliga slutsatser om inslaget av professionella påtryckare krävs metoder som djupstudier av de kriminella nätverken, exempelvis intervjuer med gärningspersoner.

Vid sidan av vad man vanligtvis avser med professionella påtryckare ligger en handfull fall där advokater uppfattas framföra otillåten påverkan från en gärningsperson. Intervjupersonerna – från myndigheter, den ideella sektorn, men också brottsoffer – menar då inte en försvarsadvokat som utför sitt arbete och ställer tuffa frågor. Det rör sig i stället om ett fåtal advokater som försvarat gärningspersonen vid åtskilliga tillfällen och att en lojalitet därför uppstått dem emellan. Ett brottsoffer berättar om en försvarsadvokat som ringde och bad henne att ”linda in det” när hon vittnade om den grova misshandel hennes kriminelle pojkvän utsatt henne för. Brottsoffret betonade att detta inte var en ”normal” försvarsadvokat, då han senare ska ha blivit utesluten ur advokatsamfundet, eftersom han gjort sig skyldig till flera överträdelse.

Betydligt fler intervjupersoner berättar om att de uppfattar försvarsadvokatens funktion som tämligen obehaglig genom deras offensiva roll. Stödpersoner som intervjuats har också berättat hur noga de är med att förklara vad alla personer har för roller under rättegången. Skälet är att stödpersonerna vill förhindra onödiga missförstånd och besvikelser; en av försvarsadvokatens uppgifter är trots allt att ge akt på svagheter i målsägandens och vittnens uppgifter, som kan vara till fördel för den egna klienten. Den svåra balansgång advokater får gå har också uppmärksammats i andra sammanhang (DN, 2008).

Till skillnad från vad som rimligen ingår i en försvarsadvokats uppdrag finns ett par fall i materialet där advokaten upprepade gånger ringt till målsäganden och vädjat om att hon eller han ska ändra sin redogörelse, med hänvisning till att gärningspersonen inte ”klarar” en tid i fängelse eller liknande. Även om vädjan och klargöranden av gärningspersonens känslor och situation inte behöver vara en brottslig handling uppfattades det som mycket obehagligt av de personer som blev uppringda. En intervjuperson berättar om hur det kan se ut vid relationsvåld:

Deras försvarsadvokater ringer upp deras målsägandebiträden och försöker få dem att lägga ner, att man ska komma till någon sådan överenskommelse. Det var jag med om precis här i går faktiskt. Dagen innan rättegången blir måls-

ägandebiträdet uppringd och man försöker påverka, men ska vi inte, ska vi gå så långt som till rättegång, kan vi verkligen inte komma fram på något sätt.

Ett försök att se till parternas bästa på sikt kan ligga bakom ett vädjansförsök. Advokaten behöver därför inte uppfatta att han går gärningspersonens ärenden.

Vilka utövar otillåten påverkan?

Åklagarformuläret ger vid handen att relationsvåld var en av de två vanligaste formerna av grundbrott vid otillåten påverkan.¹¹ En särskild fråga som ställdes i formuläret var huruvida ungdomar eller organiserad brottslighet ansågs ligga bakom påverkansförsöken. I förhållande till antalet fall där relationsvåld utgjorde grundbrottet var ungdomar och framför allt organiserad brottslighet ovanliga aktörer. Trots det var de ändå synliga i åklagarformuläret. Intervjuerna handlar i störst utsträckning om ungdomsbrott och relationsvåld, men den organiserade brottsligheten är ändå mycket synlig i det materialet. I de domar och förundersökningar som studerats var nästan hälften av gärningspersonerna under 20 år gamla. Vid sidan av ungdomsbrott var relationsvåld mycket vanligt. Även organiserad brottslighet, missbrukare och personer med psykisk störning förekom, om än i mindre utsträckning.

För att sammanfatta resultaten från de tre metoderna pekar de på samma huvudaktörer, även om de betonar dem lite olika. En skillnad finns mellan förundersökningar och domar och de övriga metoderna med avseende på organiserad brottslighet. Då det ovan konstaterats att organiserad brottslighet framför allt använder påverkansformer som är svåra att utreda och åtala, metoder som kanske inte ens är straffbara, är det föga förvånande att de inte finns i någon större utsträckning bland domarna för övergrepp i rättsak. Dessutom är det rimligt att tro att ungdomsmål och relationsvåldsmål är betydligt vanligare än mål som rör den organiserade brottsligheten.

Den stora skillnaden, som också är svårare att förklara, finns mellan förundersökningarna, som i stor utsträckning handlar om ungdomsbrott, och åklagarformuläret som i stället betonar relationsvåld. En tänkbar förklaring till denna skillnad är att påverkan vid ungdomsbrott inte tas på lika stort allvar som påverkan från männen som utövat relationsvåld, och att ungdomars rädsla för att vittna av åklagarna tillskrivs andra förklaringar än otillåten påverkan. Intervjuerna visar också att det i samhället finns en annan tolerans för att ungdomar säger ”dumma saker” än att

¹¹ Kategorin hot, vålds- och sexualbrott var den vanligaste om de fyra veckorna räknas ihop. Då veckorna sammanräknas på detta sätt finns risk för dubbelräkning av fall, formuläret fylldes i på veckobasis, men dessa två typer av grundbrott utmärkte sig och var betydligt vanligare än övriga alternativ under samtliga fyra veckor.

vuxna gör det. En annan möjlig förklaring till skillnaden är att de särskilda stödåtgärder som finns för ungdomar faktiskt har effekt och att ungdomar därför står fast vid sina utsagor, vilket skulle innebära att påverkansförsök mot ungdomar inte blir lika synliga för åklagarna.

Vad som ingår i en term som ”psykisk störning” är svårt att precisera. Vissa intervjupersoner och förundersökningar beskriver otäcka eller ”galna” personer som i något fall har en ställd diagnos, i andra fall *tillskrivs* psykisk sjukdom eller störning. En polis citeras i en förundersökning: ”Det var så att nackhåren reste sig där bak när jag såg killen bredvid dig”.

Ytterligare en aspekt av de gärningspersoner som beskrivs som ”galna” är att de ofta uppfattas vara påverkade av alkohol, anabola steroider eller narkotika. Så här formulerade sig ett brottsoffer om en gärningsperson som han kallar ”anabolagalen”:

De som känner honom säger att han är jävligt smart och det tror jag säkert att han är, annars skulle han ha åkt fast vid det här laget. Han kan sin sak. Han är jävligt duktig på det han gör, tyvärr. Det är det som gör det så läskigt. Mycket muskler på fel kille.

Vissa gärningspersoner har ett känt missbruk, en del av de åtalade personerna i domar och förundersökningar försöker till och med använda det som en förmildrande omständighet. Denna problematik eller åtminstone berusning vid brottstillfället återfinns bland samtliga tre kategorier av gärningspersoner.

Sammanfattningsvis finns vissa kategorier av gärningspersoner som inte faller in i de tre huvudkategorierna som lyfts fram och jämförs i denna rapport. Som helhet talar dock undersökningen för att de tre kategorierna dominerar med avseende på användning av otillåten påverkan.

Organiserad brottslighet, ungdomsbrott, relationsvåld – hur beskrivs det?

Organiserad brottslighet är ett mycket omstritt begrepp (se exempelvis Brå 2005:11). I föreliggande undersökning har ungdomsgängen separerats från den organiserade brottsligheten. Det har skett eftersom ungdomarna är yngre, inte lika etablerade i den kriminella miljön – i vissa fall har de ingen koppling dit alls – och den otillåtna påverkan de utövar skiljer dem från övrig nätverks-, gäng- eller gruppbaserad brottslighet. I avsnittet om form av otillåten påverkan framgick emellertid hur ungdomsgäng övertar påverkansmetoder från mer etablerade kriminella grupperingar. Enligt intervjupersoner kommer influenserna från maffiafilmer och andra medier samt genom personer från ungdomsgäng eller deras äldre syskon som går in i den organiserade brottsligheten. En polis minns ett fall med en mycket ung tonåring som illustrerar den livsstil som vissa unga försöker anamma:

De här gärningspersonerna är ofta lokala, de bor i området och begår brott mot andra ungdomar i området. Det är lite gangster, man vill vara kung. Man ser dem på tv, man ska gå med en bunt med hundralappar ihopvikta. [...] Var har han fått pengarna ifrån? Familjen lever på sociala. Det är ju från brott förstås.

Behovet av ett ökat samarbete med socialtjänsten lyfts fram av flera intervjupersoner, då de anser att en del unga personer tror att de kommer undan med vad som helst. Med en intervjupersons ord ”de tror i alla fall att soc inte kommer att göra någonting”. Förutom att visa upp en kriminell livsstil genom att utföra otillåten påverkan kan ungdomarna lära sig vilka typer av påverkansformer som ger längst straff. En intervjuperson menar att ju äldre aktörerna blir och ju längre de vistats i den kriminella miljön, desto skickligare har de blivit i sitt ”yrke”. De har lärt sig en del juridik av advokater, genom att ha varit åtalade och genom att studera domar. I den tidigare forskning som redovisats ovan framhålls våldsanvändning som något etablerade vinningsinriktade kriminella entreprenörer undviker, till skillnad mot de yngre och mindre försiktiga aktörerna.

Flera intervjupersoner påpekar att de ungdomar som ägnar sig åt otillåten påverkan är personer ”på glid”. Ofta lyfts sociala problem och stökighet redan i tidiga år fram. Ett brottsoffer berättar:

Intervjuare: Varför tycker du inte att de verkar ha någon respekt för polisen?

Intervjuperson: När man kom in i rättssalen första gången satt de bara och hängde i stolarna och verkade inte bry sig om någonting, det är ju som sagt inte första gången de har kontakt med polisen och det verkar ju inte bli bättre. Ena killen åkte in direkt efter den här grejen till en ”anstalt” och satt där i 14 månader och sedan kommer han ut och fortsätter. Man fattar inte hur det kan gå så långt redan som 16-åring.

Ungdomsgängen beskrivs ha frontfigurer som haft en hård tillvaro redan i unga år. Andra talar om personer som är på väg in i grövre kriminalitet och mer etablerade grupperingar och nätverk. Bland ungdomsgängen är spridningen stor, från lösa kompisgäng där individer går in och ut, till gäng med tydligare gränser.

Det finns ytterligare en faktor som utmärker ungdomsgängen i förhållande till den organiserade brottsligheten och män som utövat relationsvåld. Bland gärningspersoner inom ungdomsgäng finns ett större inslag av unga kvinnor än inom de andra grupperna, även om de unga männen trots allt är fler.

I materialet som helhet finns förhållandevis få kvinnliga gärningspersoner. Flera av de grövsta fallen av otillåten påverkan mellan ungdomar kommer dock från unga kvinnor. Att tonårstjejerna kan vara nog så grymma som tonårskillarna, syns med all tydlighet i intervjuer och förunder-

sökningar. Unga kvinnor som ingår i gäng behöver ibland vara ännu hårdare och farligare än sina manliga motparter för att tas på allvar och vinna inträde (jfr Messerschmidt, 1997). En annan förklaring kan ligga i hur otillåten påverkan definieras. Det är möjligt att underförstådda och direkta hot från unga kvinnor inte tas på lika stort allvar, och därför inte inkluderas när framför allt myndighetspersoner berättar om fall av otillåten påverkan.

Intressant för undersökningen är också vilka former av organiserad brottslighet som utövar otillåten påverkan. Intervjuer och förundersökningar innehåller många exempel på kriminella mc-gäng, men det finns också fall med nätverk och grupperingar som handlar med narkotika eller stöldgods och något fall med ekonomisk organiserad brottslighet med koppling till byggbranschen. Åklagarna har rapporterat enstaka fall där grundbrotten varit ekobrott eller narkotikabrott, vilket innebär att "af-färsinriktad" brottslighet är förhållandevis osynlig i den här undersökningen.

Organisationsgraden varierar hos de kriminella nätverk och grupper som beskrivs, liksom beständigheten. En polis förklarar:

Intervjuare: Vad finns det mer för gäng, förutom de här motorcykelgängen?

Intervjuperson: En del är väldigt oorganiserat, en del är organiserat, andra kan bli organiserat. En del håller ihop bara ett kort tag sedan faller det samman. Andra som man tror ska falla samman håller ändå ihop 1–10 år. Brödraskapet är ett exempel på det, det är inget mc-gäng.

Andra grupperingar som nämns i intervjuer, förundersökningar och som beskrivs i åklagarformulären är supportergäng, etniska grupperingar och nazistiska gäng. I många fall är det omöjligt att avgöra om hela grupperingen, eller endast en eller ett par enskilda personer med kopplingar till grupperingen ligger bakom den otillåtna påverkan. Oavsett vilka som är de egentliga gärningspersonerna används gängets kapital för att skrämmas, något som utvecklas i avsnittet om kapacitet.

Som nämnts ovan finns olika läger inom forskningen när det gäller hur man ska se på män som misshandlar kvinnor. Vissa intervjupersoner har helt klart tagit ställning för någon sida i den frågan. För att undvika att hamna i en strid om vilken syn man bör ha på våld mot kvinnor – denna undersöknings syfte är att studera otillåten påverkan, inte grundbrotten i sig – har stor vikt lagts i analysen på de *konkreta* fall med otillåten påverkan som framträder i förundersökningar och intervjuer. Det är viktigt att ha i åtanke att de män som utövar otillåten påverkan, främst efter grundbrottsfallet, inte behöver vara representativa för dem som utövat relationsvåld.

Männen som utövat otillåten påverkan efter relationsvåld beskrivs ofta, i synnerhet av brottsoffren själva, som att de är ”störda” på olika sätt. Vissa har missbruk och kriminalitet i botten. Framför allt av personer från ideella organisationer och myndigheter tillskrivs de förmågan att använda all sin kraft till att göra livet surt för kvinnan, och även barn och andra kan involveras i denna kamp.

Ordet kontrollerande är vanligt förekommande i beskrivningarna av gärningspersonen, men syftar då i första hand på kontroll av kvinnan. Två intervjupersoner på en kvinnojour sammanfattar sina fallbeskrivningar på följande sätt:

Intervjuperson 1: *Det är inte ofta man har parmiddagar, för han måste ju hävda sig också gentemot andra. En sådan som folk tycker är en besserwisser, att han är jobbig och pratar skit om alla andra.*

Intervjuare: *Hur kommer det sig att hon inte märker det i början?*

Intervjuperson 1: *Han visar det inte.*

Intervjuperson 2: *Han visar en annan bild av sig själv, att han är så viktig på sitt arbete till exempel, det får vi höra av kvinnorna hur viktigt hans arbete är. Polisanmäler jag förstör jag ju för honom.*

Intervjuperson 1: *Och det är inte alltid sant, det är hans uppfattning om sig själv.*

Otillåten påverkan kan vara mycket kontraproduktiv, i synnerhet om den lämnar bevis i form av sms, brev eller liknande. Som redan nämnts finns fall där hundratals sms skickats på kort tid, vilket tyder på en gärningsperson som saknar självkontroll och gått över gränsen. Därför är det troligt att män som värnar om sitt rykte utåt undviker otillåten påverkan, i synnerhet i form av upprepade trakasserier, direkta hot eller våld.

Även om den otillåtna påverkan som skett efter hedersrelaterat våld i större utsträckning rör direkta dödshot finns stora likheter mellan hur dessa gärningspersoner och de män som utövat övrigt relationsvåld beskrivs. I de hedersrelaterade fallen kan det dock röra sig om fler personer som utövar otillåten påverkan. Den framförs främst av fäder och bröder enligt intervjupersoner, men även mödrar, systrar och andra släktingar nämns som gärningspersoner.

Några intervjupersoner lyfter också fram att vissa av familjemedlemmarna tycker att den otillåtna påverkan är felaktig, men vågar inte skydda brottsoffret av rädsla för egen utsatthet. Detta medför att utomstående aktörer kan vidga kretsen av potentiella gärningspersoner väl långt, då de utgår från att alla som inte gör aktivt motstånd stöder gärningspersonen. I något fall är den primära gärningspersonen involverad i brottslighet, i andra fall finns inte några tecken på övriga brott. En likhet med det övriga relationsvåldet är att risken för själv censur är stor bland brottsoffren.

Sammanfattningsvis är organiserad brottslighet den aktör som uppfattas som mest kalkylerande och beräknande när det gäller otillåten påverkan, även om stora skillnader finns mellan sådana grupperingar. Generellt använder organiserad brottslighet påtryckningsformer som indikerar kontroll över situationen. Det faktum att de inte försöker påverka i alla ärenden utan kan avhålla sig är även ett tecken på självkontroll. Det är en egenskap som ungdomsgängen och många av gärningspersonerna bakom relationsvåldet har större problem med. Missbruk och andra problem beskrivs för alla tre kategorierna av gärningspersoner.

Resultat i fokus – Gärningsperson

- Ungdomar, män som utövat relationsvåld och organiserad brottslighet utmärker sig som de som använder otillåten påverkan. Gärningspersoner som inte kan härröras till någon av dessa kategorier är mycket ovanliga.
- Det vanligaste är att gärningspersonen för grundbrottet ligger bakom påverkansförsöken. Det förekommer emellertid att anhöriga eller nära bekanta framför påverkansförsök.
- Gärningspersonerna är i stor utsträckning män. Fall där kvinnor utfört otillåten påverkan rör främst ungdomar eller i viss mån hedersrelaterat våld.
- I många fall där gärningspersonen haft kopplingar till en grupp eller ett kriminellt nätverk finns tecken på att endast någon enskild medlem utfört påtryckningarna. Brottsoffren har dock *uppfattat* att gärningspersonerna har stöd av sin grupp och inte agerat som enskilda personer.
- Inslaget av professionella påtryckare är litet, men det är samtidigt svårt för brottsoffer och vittnen att bedöma om det förekommer. Att utföra otillåten påverkan kan vara ett sätt att få fullt inträde i ett gäng och gäller därför främst personer med kopplingar till etablerade ungdomsgäng och organiserad brottslighet.
- Vålds- och hotbrott är en vanlig brottsbakgrund för de individer som ägnar sig åt otillåten påverkan. Det är inte förvånande då många grundbrott också innehåller element av våld och hot.

Tidigare forskning: Kapacitet

Ett uppenbart problem när gärningspersonen är medlem i ett gäng eller ingår i ett nätverk är att det – även i de fall då gärningspersonen är häktad – finns andra medlemmar ute i frihet, som åtminstone i teorin kan utöva påtryckningar (Verhovek, 1996). Därför menar vissa praktiker att det är centralt att flytta personen från sitt nätverk, för att denne inte ska kunna be andra medlemmar om hjälp med påverkan, först då minskar kapaciteten (Home office, 1997).

Att vara häktad eller sitta i fängelse är dock inte samma sak som att vara helt avskuren från sin omvärld. Forskare i USA varnar för att en ökad användning av datorer och datorundervisning på fängelser leder till större möjligheter för intagna att antingen själva hota vittnen och målsägande eller att be någon på utsidan göra det åt dem (McIntyre, Tong och Perez, 2001).

Organiserad brottslighet i vid bemärkelse har ett ”dåligt rykte”, vilket innebär att dessa aktörer tillskrivs en hög kapacitet att genomföra brott och undkomma rättsväsendet. Mc-gängens västar i kombination med det farlighetsrykte vissa gäng etablerat – med hjälp av medias skrivelser – har dramatiserat gängen och spätt på utomståendes rädsla för dem (Brå 1999:6). Finsk forskning antyder att vissa mindre gäng rider på andra gängs farlighetsrykte utan att besitta egentlig kapacitet att utföra otillåten påverkan (Hadley, 2006).

Kapacitet handlar också om tillgång till vapen och personer som kan utföra hot eller våldshandlingar (jfr Brå 2007:4). Genom att använda sig av spektakulära våldshandlingar demonstreras makt och kapacitet (jfr Foucault, 2003). Internationell forskning tyder också på att förekomsten av skjutvapen vid ett brott inte nödvändigtvis leder till allvarliga skador (Katz, 1988). Själva vapnet är skrämmande, därför ”behöver” det inte användas.

De personrån ungdomar begår handlar inte enbart om att skaffa pengar utan visar också prov på kapacitet. Om brottsoffret inte lämnar ifrån sig mobiltelefon och pengar kan våld användas redan vid grundbrottet (Åkesson, 2005). Äldre kriminella personer har i två svenska intervjustudier också beklagat sig över att kriminella ungdomar tar till våld i onödan, vilket kanske ger dem ett farlighetsrykte, men också innebär en större synlighet inför brottsbekämpande myndigheter och konkurrenter i den kriminella miljön (Wästerfors, 2007; Brå 2007:7).

Ytterligare en form av kapacitet är den ekonomiska. Av studiens tre kategorier av gärningspersoner är det sannolikt organiserad brottslighet, i synnerhet de grupperingar som är involverade i affärsinriktad brottslighet, som har ekonomiska resurser till förfogande (Korsell, 2007).

När offren för otillåten påverkan känner gärningspersonen har de ofta en uppfattning om dennes kapacitet (jfr Fyfe och McKay, 2000; jfr Verhovek, 1996). Särskilt vid relationsvåld känner brottsoffret till gärningspersonens kapacitet från tidigare konkreta våldshändelser (jfr Andersson och Lundberg, 2001).

Med andra ord är den ”verkliga” kapaciteten naturligtvis avgörande för hur otillåten påverkan ser ut, men brottsoffrets eller vittnets *uppfattning* om en gärningspersons kapacitet kan vara lika central för vilka konsekvenser otillåten påverkan får. Vissa gärningspersoner tillskrivs också – av myndigheter, media och andra aktörer – större kapacitet än de egentligen besitter (Brå 1999:6; Korsell, Skinnari och Vesterhav, 2008).

Resultat: Kapacitet

Resultatdelen delas in i sex underrubriker eller former av kapacitet som identifierats i intervjuer och förundersökningar. Resultaten speglar snarare *uppfattningen* om, än gärningspersonernas reella kapacitet. Inledningsvis tas vikten av att vara flera personer upp. Därefter följer farlighetsrykte, kunskap om otillåten påverkan och våldsanvändning, tillgång till vapen, ekonomiska resurser och den upplevda förmågan att komma undan med brottsligheten.

Numerärt överläge

Den största kapaciteten ligger möjligen i antalet personer som kan uppbringas för att genomföra otillåten påverkan. Men endast i en minoritet av domarna har övergrepp i rättssak begåtts av flera personer. Intervjuer innehåller också fall där flera personer begått grundbrottet, men enbart en av dem har uttalat ett hot. Då flera personer finns på brottsplatsen känner sig brottsoffret säkerligen hotat av fler än den individ som uttalar hotet. Ibland kan det dock vara kontraproduktivt att begå övergrepp i rättssak när man har sina vänner med sig. För att nämna ett fall var en vän till gärningspersonen med vid övergreppet i rättssak, men han försökte snarare lugna ner och hålla gärningspersonen i schack. De ovan nämnda fallen rör företrädesvis ungdomsbrott.

Även gärningspersoner som agerat ensamma har som en del av påverkan antytt att det finns kapacitet i form av andra personer. En gärningsperson uttalar dödshot mot målsäganden och för att förstärka hotet lägger hon till att om brottsoffret inte gör som hon blir tillsagd ”kommer *vi alla* slå ihjäl dig”. Att hänvisa till flera personer, eller till och med tala om sig själv i vi-form är inom den organiserade narkotikabrottsligheten en etablerad metod för att skrämmas (Reuter och Haaga, 1989; Brå 2007:7).

I några förundersökningar har kunskapen om att gärningspersonen eventuellt tillhör ett gäng genererats utifrån brottsoffrets eller vittnets ut-sagor. I dessa fall är det svårt att avgöra om gärningspersonen verkligen tillhör ett gäng eller om det bara är ett rykte. Under alla omständigheter har den som utsatts blivit skräm-d. Gängtillhörighet och nätverk kan, som följande intervju-person berättar, ha flera fördelar från gärningspersonens perspektiv:

De har ett sådant nätverk att de har lätt att hålla sig undan (efter att ha rymt från ungdomsinstitution), de får hjälp med bevakning. De har kanske 5–10 personer som de kan sova hos. Vissa av de här rymningarna har varit borta i 1–2 månader och det ställer till en fruktansvärd oreda.

Oredan intervju-personen syftar på är bland annat rädsla hos brottsoffer

och vittnen. Förundersökningar och domar innehåller endast några fall som rör organiserad brottslighet, men intervjuerna ger vid handen att vetenskapen om att gärningspersonen tillhör en gruppering innebär att denne tillskrivs en stor kapacitet.

De män i undersökningen som utsatt kvinnor för relationsvåld har i de flesta fall inga andra än sig själva att ta till för otillåten påverkan. Detta skiljer dem från ungdomar och organiserad brottslighet. För dem som utsatts för hedersrelaterat våld förekommer, enligt intervjupersoner som möter dessa brottsoffer, att flera personer kan tipsa gärningspersonerna om var brottsoffret befinner sig eller på annat sätt medverka i hoten. Med andra ord finns en stor kapacitet i numerär, i synnerhet när dessa personer kan vistas på olika håll och därmed täcka upp ett betydande antal orter när det gäller att spåra upp brottsoffer som gömmer sig.

Farliga förbindelser

För mer okända aktörer kan en strategi vara att – sanningsenligt eller falskt – påpeka att en koppling finns till personer med ett rykte om sig att vara farliga. Inte sällan handlar det om organiserad brottslighet, gärna kända kriminella grupper och mc-gäng. Ibland kan kopplingarna gärningspersonen lyfter fram vara något udda, och snarare framstå som en lista på ”farliga gäng” från en kvällstidning än faktiska bekantskaper. Från gärningspersonens perspektiv kan det dock vara en effektiv affärsstrategi; man får på så sätt ett våldsrykte utan att själv ha behövt exponera sig genom att använda våld. Indirekta kopplingar som att man umgås med personer från etablerade kriminella gäng och nätverk eller har bekanta som kan förmedla sådana kontakter utnyttjas av flera gärningspersoner i undersökningen.

Ungdomar kan hänvisa till äldre släktingar, som bröder eller fäder, för att stärka sina hot. Där behöver det inte nödvändigtvis vara kriminellt belastade personer, det faktum att de är äldre och ”på gärningspersonens sida” kan vara tillräckligt för att skrämmas.

Sakkunskap – en central kapacitet

Grundbrottet är ett viktigt och ständigt tillgängligt kriterium för brottsoffret och vittnet för att bedöma gärningspersonens kapacitet. För de kvinnor som utsatts för relationsvåld kan hot om mer våld tolkas som trovärdigt, eftersom kvinnan vet att mannen är kapabel till att misshandla henne igen.

I de fall där anhöriga eller vänner till kvinnan utsatts för otillåten påverkan kommer kunskapen om mannens kapacitet från kvinnan. De som känner till mannens tidigare bruk av våld uppfattar hans kapacitet som betydligt större än exempelvis utomstående myndighetspersoner behöver göra. Två brottsoffer berättar dock hur polisens reaktion fått dem att till-

skriva gärningspersonen en större kapacitet än de gjort på egen hand. I båda fallen hade intervjupersonerna ringt 112 och bett om hjälp och när de berättat om vilken person det gällde har de tagits på större allvar. Det ena fallet var ett pågående brott, och trots att det först inte fanns någon polisbil i närheten, kom åtta poliser inom några minuter efter att brotts-offret angett gärningspersonens personnummer. Av naturliga skäl förändrades brottsoffrets syn på gärningspersonens kapacitet efter denna reaktion.

Flera intervjupersoner lyfter fram att det var obehagligt att höra att gärningspersonen sedan tidigare var känd av polisen. Missbruk och fysisk råstyrka förknippades tillsammans med kriminalitet som kapaciteter att genomföra den otillåtna påverkan. Flera intervjupersoner, främst från rättsväsendets myndigheter, påpekar att det framför allt inom den organiserade brottsligheten finns fler aktörer som har kapacitet än som har motiv och intresse att genomföra sina hot. Sedan finns det andra aktörer, som ungdomsgång, vars medlemmar saknar kriminell bakgrund, där många intervjupersoner menar att kapaciteten är överdriven. Det är inte troligt att alla i gången eller nätverken skulle ställa sig bakom hoten.

Även andra grundbrott än relationsvåld kan vara våldsamma och bidra till att skapa en uppfattning hos vittnen och brottsoffer att gärningspersonen och de som omger denne har kapacitet att ”sätta kraft bakom orden”. I förundersökningar och intervjuer finns brottstyper som mordförsök, sexualbrott, grova våldsbrott och väpnade rån.

Tillgång till vapen

Vapen figurerade i något mindre än hälften av de studerade förundersökningarna. Det rörde sig företrädesvis om knivar, men även om pistoler, såväl äkta som attrapper. Vid sidan av detta nämndes knogjärn och tårgas. I de fall vapen förekom hade de inte alltid använts vid själva övergreppet i rättssak, utan kunde ha förekommit endast vid grundbrottet eller vid andra brott som offret kände till.

I andra fall var det tillräckligt att gärningspersonen någon gång har visat brottsoffret eller vittnet ett vapen för att de skulle utgå från att vapen fanns med i bilden. Ett dödshot från en person som är känd för att bära kniv värderas sannolikt på ett helt annat sätt än hot från en person som inte brukar ha vapen. Ett illustrativt men ovanligt exempel kommer från en förundersökning:

Två unga män utför ett rån genom att rikta en pistol mot brottsoffrets tinning. När brottsoffret lämnat ifrån sig sin mobil säger en av gärningspersonerna att han ska skjuta brottsoffret om polisen kontaktas. Eftersom ett skjutvapen använts redan vid grundbrottet blir hotet konkret och trovärdigt.

I några få fall har vapen inte bara förekommit utan också *använts* vid övergrepp i rättsak. Det har i förundersökningarna exempelvis rört sig om att en parkerad bil som ägts av målsäganden blivit beskjutet (när den var tom), eller att en man huggit med kniv i den dörr bakom vilken målsäganden står. Vapen och tillhyggen används av samtliga kategorier av gärningspersoner.

Att vapen även från gärningspersonens perspektiv uppfattas som ett tecken på kapacitet framgår av några exempel i förundersökningarna, där gärningspersonerna sagt att de haft vapen, som ett hot, men utan att ha visat vapnet. I några fall framstår det som om gärningspersonen bluffade.

Ekonomisk kapacitet

Mutförsök kan naturligtvis vara en indikator på att en gärningsperson har tillgång till pengar eller andra ekonomiska värden. Som ovan nämnts är mutförsök förhållandevis ovanliga i denna undersökning, och där summor nämns är de av blygsam karaktär. Att personer som ägnar sig åt vinningsinriktad brottslighet åtminstone kan tillskrivas finansiella resurser är ett rimligt antagande. I föreliggande rapport handlar det främst om organiserad brottslighet, där ekonomiska resurser kan omvandlas till personer eller vapen, som är mer direkta tecken på kapacitet.

Kapacitet att undgå rättvisan/nå överallt

När gärningspersoner släpps i väntan på rättegång eller på att domen ska vinna laga kraft kan det signalera att de har kapacitet att komma undan med sin brottslighet. Det finns exempel på hur män påtalat för de kvinnor de misshandlat att männen kommer att undgå upptäckt. Från intervjuer framkommer att ungdomar ibland rymmer när de fått placering på ett behandlingshem eller liknande, vilket också kan signalera kapacitet. Vissa ungdomar är inte ens myndiga och får därför en vårdplan som innebär att de går kvar i samma skola som brottsoffer och vittnen. Följande fall gäller en 15-åring som varit känd hos socialtjänsten sedan tidigare. Vårdplaner som denna är vanligt förekommande bland de förundersökningar som studerats.

Vårdplan: Om [namn] blir dömd i aktuell fråga kommer han att genomgå följande vårdplan: individuella samtal med en fältsekreterare utsedd av kommunen. Samtalen ska äga rum en gång i veckan i 10 veckor. Samtalen bör innefatta ämnen som ilskekontroll, konsekvenser av sitt handlande och kriminalitet, alkoholvanor och övriga frågor som är viktiga för [namn] eller som samtalskontakten finner lämpliga.

Föga förvånande framgår det av en del intervjuer att brottsoffer och vittnen, antingen genom egna bedömningar eller genom att gärningspersoner själva formulerat det inför dem, uppfattar det som att gärningspersonen

har kapacitet att undgå rättvisan. Att kunna hota anonymt, exempelvis via mobiltelefon med kontantkort som inte kan spåras, eller att ha personer som vittnar falskt till den åtalades fördel är andra tecken på kapacitet att undgå straff.

Påtryckningar från häkten eller anstalter är mycket ovanligt. När det sker eller där advokater förmedlat påtryckningar eller väddat på uppdrag av häktade klienter kan det ses som en kapacitet att nå överallt. Att ha tillgång till egen eller andras juridiska kunskap om var exempelvis gränser för straffansvar går, kan också av brottsoffer och vittnen uppfattas som en kapacitet att undgå upptäckt eller påföljd.

Resultat i fokus – Kapacitet

- Ungdomsgängens främsta kapacitet är att de består av flera personer, även om dessa gäng kan vara löst sammansatta och exempel finns på hur vänner till gärningspersonerna försökt stoppa den otillåtna påverkan. Ur brottsoffers och vittnens synvinkel framstår gärningspersonerna dock oftast som ett kollektiv.
- Även tillgång till vapen och grundbrott med våldsinslag är viktiga kapaciteter för ungdomar. I några fall är gärningspersonerna inte straffmyndiga, vilket brottsoffret kan uppfatta som en möjlighet för denne att undgå straffansvar.
- För männen som utövat relationsvåld ligger kapaciteten främst i det våldsamma grundbrottet, de har bevisligen utövat våld tidigare. Då brottsligheten kan vara svårbevisad används även förmågan att undkomma straff som en kapacitet.
- Organiserad brottslighet har sin kapacitet främst i sitt farlighetsrykte. Men även det faktum att de ofta tillskrivs resurser i form av pengar, personer och tillgång till vapen samt i viss mån förmåga att komma undan med brottsligheten framstår som viktiga resurser.

Tidigare forskning: Motiv

Det mest uppenbara motivet för otillåten påverkan mot vittnen och målsägande är sannolikt att gärningspersonen vill få någon att inte lämna uppgifter till de brottsbekämpande myndigheterna alternativt lämna felaktiga uppgifter om brott (jfr exempelvis Dedel, 2006; Eksarkhopuolo, 1998; Davis, Smith och Henley, 1990).

Användning av vad som uppfattas som mer objektiva och obestridliga mått som DNA och annan teknisk bevisning medför också att vittnet blir den svaga länken, det som kan påverkas (Dedel, 2006; Eksarkhopuolo, 1998). Å andra sidan hamnar vittnet i en ännu mer utsatt position om annan bevisning saknas, då hänger mycket på vittnesmålen.

Vid sidan av dessa motiv finns andra. Otillåten påverkan kan i vissa grupper fungera som ett sätt att stärka grupp känslan och för att återfå förlorad status när man blivit ifrågasatt (Dedel, 2006). Kriminellt belastade medlemmar i ungdomsgång kan använda våld i syfte att få högre status och respekt i det egna gänget (Fondén, 2007; Messerschmidt, 1997; Åkeson, 2005). Det kan även gälla för kriminella mc-gängsmedlemmar (Brå 1999:6). Med andra ord kan våld i den kriminella miljön ge socialt anseende, medan personer som ägnar sig åt relationsvåld däremot skulle få ett *skadat* socialt anseende om deras våldsanvändning blev känd.

Ett annat närliggande motiv handlar om att visa sin makt. Sociologen Steven Lukes (1974) har etablerat ett maktbegrepp som innefattar tre dimensioner. För att tillämpa teorin – som främst är anpassad för politisk makt – på otillåten påverkan handlar den första dimensionen om att få ett brottsoffer eller vittne att *agera* på ett visst sätt genom att utöva makt. Den andra tar sikte på att genom trakasserier, hot och våld skrämja eller genom korrupcion och vissa typer av vädjanden uppmåna till *underlåtenhet* att agera. Den tredje dimensionen handlar om makten över tanken, att vissa potentiella frågor stängs ute, mer konkret att enskilda individer i ett givet sammanhang inte inser sina ”verkliga intressen”. Denna tredje kategori kan tillämpas på det som i rapporten benämns själv censur. Vissa aktörer har en sådan makt att personer inte ens tänker i termer av att anmäla brott. Otillåten påverkan handlar således i mycket hög grad om makt.

Medan otillåten påverkan för vissa grupper, främst ungdomsgång, snarare fyller en funktion som ett identitetsbygge för att medlemmarna ska etablera sig på den kriminella arenan kan påverkan ha ett mer instrumentellt syfte för organiserad brottslighet. Där brottsligheten är affärsinriktad och går ut på att tillhandahålla (illegala) varor eller tjänster kan det finnas ett behov att skydda den egna kriminella verksamheten (Fyfe och McKay, 2000; jfr även Brå 2005:18).

Andersson och Lundberg (2001) beskriver en bild av kvinnomisshandlaren som lyfts fram i viss litteratur där mannen är aggressiv, aldrig ger sig samt förföljer kvinnan. Motivet för övergrepp i rätts sak eller otillåten påverkan handlar i dessa fall mindre om att förmå personen att inte anmäla och mer om att ”bevara” relationen till kvinnan som ett slags projekt. I stället för att skydda en kriminell verksamhet vill således gärningspersonen i detta fall bevara ett livsprojekt. Om den otillåtna påverkan ”lyckas” har gärningspersonen inte bara kontrollerat offret utan hela rättsprocessen (Niemi-Kiesiläinen, 2007).

Vid otillåten påverkan efter hedersrelaterat våld finns ett motiv som kan likna att skydda ett projekt. Här är projektet familjens heder, och endast genom grovt våld mot brottsoffret – i flera fall våld som resulterat i döden – kan hedern upprättas (Eldén, 2003).

Vid sidan av de mer kalkylerade och genomtänkta motiven finns också

affektiva motiv som hat, vrede, ilska och besvikelse (jfr Brå 2005:18). Sådana motiv indikerar att påverkan kanske inte är särskilt överlagd och genomtänkt utan sker i stundens hetta, när ett negativt beslut meddelats. De kan säkerligen finnas med som delmotiv för påverkansförsök.

Slutligen kan hämnd uppfattas vara ett motiv när gärningspersoner inom de tre kategorierna försöker skrämman personer som vittnat mot dem (Verhovek, 1996; Niemi-Kiesiläinen, 2007; jfr Aromaa, 2006). Det kan dock framstå som kontraproduktivt att riskera ytterligare straff genom att förfölja vittnen när påföljden för grundbrottet redan är bestämd.

Det är viktigt att komma ihåg att ett påverkansförsök kan komma till stånd till följd av en komplex och varierad motivbild. Vissa särskilt spektakulära påverkansformer kan dels handla om att hämnas, dels syfta till att skrämman andra vittnen och brottsoffer från att anmäla brott som samma gärningsperson eller grupp ligger bakom. Den internationella forskningslitteraturen innehåller enstaka exempel på tortyr mot personer som vittnat mot maffian, eller rånare som använder irrationellt våld mot brottsoffer (Graham, 1985; Katz, 1988).

Resultat: Motiv

En begränsning med undersökningen avseende motiven är att gärningspersoner inte intervjuats, utan enbart brottsoffer, vittnen och andra personer som möter gärningspersonerna. Därför blir följande del ett avsnitt om vilka motiv de olika gärningspersonerna *tillskrivs*.

Det vanligaste motivet som nämns är av instrumentell karaktär. Otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen syftar till att skrämman dessa till att inte anmäla brott eller till att ta tillbaka uppgifter inför förhör, vittnesmål eller anmälan.

Intervjuer och förundersökningar innehåller vanligen argument om att den otillåtna påverkan syftar till att gärningspersonen ska undgå påföljd. Detta motiv tillskrivs alla typer av gärningspersoner. Skrämseln kan också ha ett framåtsyftande mål, gärningspersonen uppfattas ibland vilja skrämman för att underlätta även framtida brott. Det rimmar väl med resultatet att en central kapacitet är att etablera ett farlighetsrykte.

Även ett statusmotiv framhålls som vanligt när gärningspersonen tillhör ett ungdomsgäng eller är på väg in i organiserad brottslighet. Antingen vill en enskild person få högre status för att komma in i ett gäng eller så syftar påverkan till att stärka hans eller hennes position i ett sådant gäng. Inträdesprov till organiserade grupperingar förekommer i materialet, om än i mycket liten skala.

Symptomatiskt för statusmotiverade påverkansförsök är att de uttrycks när andra medlemmar är närvarande. Fall med hot på Internet kan fylla samma funktion – att även ens vänner uppmärksammar hotet. En rimlig

hypotes är därför att närvaron av gruppmedlemmar och vänner i vissa fall är viktig för att förklara påverkan. Många av hoten som ägde rum i anslutning till grundbrottet faller inom denna kategori. Några ungdomar med kopplingar till gäng uppfattas i stället ha testat gränser snarare än motiverats av något mer genomtänkt.

En intervjuperson berättar om ett fall där motivet var att genom ett eget initiativ visa framfötterna inför den misstänkte för grundbrottet. Den senare hade en central position inom ett kriminellt nätverk. Vänner till den misstänkte hotade därför ett brottsoffer för att få beröm från den misstänkte. Att visa lojalitet med gärningspersonen kan också ge status inför gruppen, och en bieffekt av den otillåtna påverkan blir att gänget stärks. Ett illustrativt exempel kommer från en intervjuperson och gäller subtil påverkan i rättsalen:

Intervjuare: *Men du sa att publiken satt och fjantade sig?*

Intervjuperson: *Ja de fjantade sig.*

Intervjuare: *Varför tror du att de gjorde det, vad ville de uppnå?*

Intervjuperson: *Det var ungefär att det var... att det är invandrarkillar och de ska stötta varandra i ur och skur. Om du tillhör ett kriminellt gäng måste du göra sådana här grejer, du stöttar. [...]*

Intervjuare: *Motivet, är det en statusgrej, nu ska jag visa hur tuff jag är för mina kompisar?*

Intervjuperson: *Ja och jag stöttar honom till 110 procent för då tillhör jag gänget som är elit om gärningsmannen är en riktig skurk. Då har jag bevisat att jag vågar.*

Medan personer med koppling till ungdomsgäng eller organiserad brottslighet använder otillåten påverkan för att *höja* sin status, kan relationsvåldets gärningspersoner använda påtryckningar för att *bibehålla* sin status inför omvärlden.

Vissa former av otillåten påverkan, som exempelvis spektakulära våldshändelser och markeringar, kan i stället för att stärka statusen och den inre grupp känslan syfta till att höja statusen för en hel gruppering: att skapa ett farlighetsrykte. Syftet är med andra ord att skrämman personer utanför grupperingen, till skillnad från de ovan nämnda exemplen där aktörerna vill imponera på personer som ingår i samma nätverk. Förutom att höja status kan dessa spektakulära dåd vara en form av maktdemonstration. Genom att använda skjutvapen eller visa sin kapacitet på andra sätt visar man också sin makt. Markeringar och andra underförstådda påverkansformer tillskrivs också i hög grad ett maktmotiv. Både ungdomsgäng och gärningspersoner vid relationsvåld anses ha behov av att visa sin makt eller kanske snarare kontroll över brottsoffren och eventuella vittnen, de vill bli visade ”respekt”.

Att ge en hel gruppering ett farlighetsrykte kan ha ett rationellt bakomliggande motiv i form av att skydda sin kriminella verksamhet. Genom att etablera ett sådant rykte behöver riskfylld otillåten påverkan inte genomföras, brottsoffer och vittnen drar sig för att anmäla brotten ändå. Detta gäller främst för de mer organiserade grupperingarna. Att skydda ett projekt eller en verksamhet gäller dock även för relationsvåldfallen. Det makt- och kontrollbehov många av de misshandlande männen i materialet tillskrivs, skulle kunna vara ett tecken på att de vill skydda vad som kan liknas vid ett projekt, sitt äktenskap. Otillåten påverkan kan vara ett medel för att bibehålla kontakten och kontrollen över parten som vill lämna projektet. För det hedersrelaterade våldet är en analys av detta slag än mer relevant. Barnen som inte agerar i enlighet med de normer som råder riskerar att få familjens överhuvud att tappa ansiktet och familjens status, det gemensamma projektet, är hotat. En intervjuperson förklarar hedersbegreppet:

Intervjuperson: [...] Om en person, en enda flicka bryter någonting inom klanen, det är inte så att hierarkin försvinner, utan man får ett rykte att den klanen inte kan fostra sina barn.

Intervjuare: Hela klanen får dåligt rykte för vad en person gör?

Intervjuperson: Precis. Och man kan få tillbaka sitt rykte om man "tar bort" den personen. Då har man gjort det som ska göras för att få tillbaka sin heder.

Ett annat motiv är naturligtvis att gärningspersonen känner skam för vad han eller hon gjort mot närstående och hotar dem för att hindra att dessa uppgifter kommer ut och därför agerar helt känslomässigt, utan genomtänkta och övervägda motiv.

I fallen med otillåten påverkan i form av utpressning finns sannolikt ett ekonomiskt motiv i bakgrunden. Andra kompletterande motiv kan finnas, till exempel hämnd eller att skydda den kriminella verksamheten.

Ett motiv som däremot varit sällsynt är otillåten påverkan som syftar till att få information om utredningsläget. Nedan följer en fallbeskrivning från en förundersökning, där information varit ett av flera motiv:

Gärningspersonen ville sannolikt skrämma målsäganden att ta tillbaka sin anmälan, men troligen också få information om utredningsläget. Vid händelsen ville gärningspersonen att mamman till brottsoffret skulle berätta för honom vad han hade gjort och han frågade henne "vad vet du om mig?". Detta kan ha syftat på att han ville veta vad de anmält honom för, för att få information om vad polisen kände till.

Det är viktigt att påpeka att långt ifrån alla påverkansförsök framstår som genomtänkta. Många gärningspersoner beskrivs ha agerat utifrån berusning, ilska eller andra motiv som knappast kan ses som vare sig instru-

mentella (att få någon att inte vittna, skydda verksamhet, få information) eller symboliska (visa makt, höja status). Det kan också vara svårt att dra en gräns mellan otillåten påverkan och ilska eller hat mot brottsoffret eller vittnet. En gärningsperson som tittar ilsket på ett vittne i rättegångssalen behöver inte ha för avsikt att skrämman vittnet, utan kan lika gärna vara irriterad över att riskera att dömas för brott. I de allra flesta fall som ingår i studien finns dock omständigheter som talar för att det rör sig om påverkansförsök och inte rena missnöjesyttringar.

Bland förundersökningarna fanns ett fall där målsäganden fick vykort från gärningspersonen efter att dom fallit. Detta och andra omständigheter i fallet tyder på att motivet var att hämnas. Några utsatta intervju personer har också uppfattat gärningspersonens motiv som att hämnas, ”jävlas” och ”knäcka mig”. Då en liten del av påtryckningsförsöken sker efter huvudförhandlingen är det troligt att de andra motiven spelar en större roll än hämnd. Som kommer att framgå av det följande avsnittet om situation är det framför allt den organiserade brottsligheten som ägnar sig åt påtryckningar under hela rättsprocessen, därför tillskrivs de oftare hämnd som motiv än övriga gärningspersoner. Denna rapport antyder dock att spektakulära dåd kanske har hämnd som delmotiv, men grupperingarna kan också vara ute efter att påverka brottsoffer och vittnen inför andra rättsprocesser.

Sammanfattningsvis dominerar instrumentella motiv som att skrämman brottsoffer och vittnen till tystnad. Andra motiv som lyfts fram är att höja eller bibehålla status, skydda ett projekt eller en kriminell verksamhet och visa makt. Alla påverkansförsök har dock inte rationella och genomtänkta motiv, utan baseras exempelvis på ilska under berusning.

Resultat i fokus – Motiv

- Det viktigaste motivet för otillåten påverkan som tillskrivs samtliga gärningspersoner var att skrämman brottsoffer eller vittnen till att inte anmäla brott eller medverka i rättsprocessen.
- För ungdomsgång var andra viktiga motiv att höja sin egen eller gruppens status och att visa sin makt.
- För gärningspersoner som använt relationsvåld handlar otillåten påverkan även om att skydda ett slags projekt, relationen, eller att kontrollera kvinnan och bibehålla sin status i vänskretsen.
- Organiserad brottslighet tillskrivs, vid sidan av att skrämman, främst motivet att skydda den kriminella verksamheten, bevara grupperingens status och visa makt.
- Vid sidan av dessa förhållandevis rationella motiv finns också mindre genomtänkta förklaringar till otillåten påverkan, som exempelvis ilska och berusning.

Tidigare forskning: Situation

Om otillåten påverkan ska förebyggas är en viktig fråga var i rättsprocessen den sker. Dedel (2006) menar att den största risken för påtryckningar finns mellan tidpunkten då gärningspersonen grips och domstolsförhandlingen, därför bör denna tid minimeras. Även Davis, Smith och Rabbitt (2001), som studerat en domstol som endast hanterar relationsvåld, lyfter fram att det är viktigt att ärenden går till domstol snabbt. På så sätt minskar risken för våld inför rättegången och färre målsägande och vittnen drar sig för att medverka. Om gärningspersonen släpps efter förhöret kan otillåten påverkan äga rum (se exempelvis Sahlin, 2001).

Fyfe och McKay (2000) framhåller dessutom att det blir värre för bevispersonerna att komma till rättegången om påverkan förekommit innan. Påtryckningar kan därmed ha effekt även för senare situationer, det vill säga påverka rättegången, även om påverkan initierades för att få bort polisanmälan. Eftersom alla personer i deras studie hade vittnesskydd är de dock inte representativa för bevispersoner i stort.

Det finns också belägg i tidigare forskning för att påverkansförsök kan ske så sent som under själva huvudförhandlingen (Fyfe och McKay, 2000; Home office, 1997; Fyfe, 2001). Även upptrappning inför rättegången kan förekomma (Fyfe, 2001).

Resultat: Situation

Påverkan tidigt i processen

Ungdomsgång utövar påverkan redan i samband med grundbrottet alternativt vid rättegången. I genomgången av förundersökningar och domar för övergrepp i rättsak var det ibland svårt att tydligt dra en gräns för när grundbrott avslutades och övergrepp i rättsak började.

Personer som utövar relationsvåld använder liksom ungdomar påtryckningar främst inför anmälan: i samband med grundbrottet eller strax därefter.

Exempel finns på hur ungdomar tar de tillfällen till påverkan som finns, även inför rättegången. Även för andra gärningspersoner finns det några fall i undersökningen där påtryckningar skett mellan grundbrottet och rättegången. En sådan känslig tidpunkt är när gärningspersonen får reda på att en anmälan gjorts. För att nämna ett exempel från en förundersökning ringde gärningspersonen upp vittnet strax efter att polisen varit hemma och delgivit gärningspersonen misstanke om brott.

Ytterligare en känslig tidpunkt är i anslutning till förhör. Exempel finns på fall där gärningspersonen påpekat att vittnet eller målsäganden hörts av polisen, alternativt har gärningspersonen själv blivit kallad till förhör. Med andra ord kan både ett eget förhör eller vetskapen om att andra

hörts, leda till ett agerande från gärningspersonens sida. I både intervjuer och förundersökningar finns tydliga exempel där personer hotats via sms på väg ut från polisstationen. Nedan följer ett fall från en förundersökning med ett tydligt exempel på påverkan som syftar till att få offret att ta tillbaka sin anmälan:

Ett vittne till en misshandel hade lämnat uppgifter till polisen. Därefter mottog hon flera hotfulla telefonsamtal, bland annat från gärningspersonen som senare kom att dömas för övergrepp i rättssak. Denne man var kompis med mannen som misstänktes för misshandeln. Under samtalen vidhöll kvinnan att hon ville vittna. Trots telefonsamtalen var det en annan händelse som ledde till att gärningspersonen dömdes för övergrepp i rättssak. Händelsen inträffade en vecka efter det att kvinnan lämnat vittnesuppgifter till polisen, när gärningspersonen, av en slump, såg vittnet sitta i en parkerad bil. Han ryckte upp bildörren, lutade sig in och anklagade henne för att ha "golat på hans kompisar".

Den tredje känsliga tidpunkten mellan brott och rättegång är när datum för huvudförhandling är utsatt och rättegången börjar närma sig. Många intervjupersoner menar dock att huvudförhandlingen från påverkanssynpunkt ligger väldigt sent i processen. Det är vanligare att påverkan sker långt tidigare, då den kan ha effekt, exempelvis inför anmälan eller polisförhör. Samtidigt lyfts själva huvudförhandlingen fram som en situation där en del påverkan kan ske. Vad som vid första anblick är något förvånande är att det visserligen finns sådana exempel i domar och förundersökningar, men att de är få. En sannolik delförklaring är att en hel del av påverkansförsöken under huvudförhandlingen antar former som inte är straffbara som övergrepp i rättssak. De få exemplen från domarna rör också väldigt speciella omständigheter. I ett fall var offret en polis som hotades i rättegångssalen, i ett annat fall utsatte målsäganden vittnet för påtryckningar. Intervjuerna beskriver snarare mer subtila fall med blickar, kroppsspråk och gester.

Ytterligare en delförklaring till att liknande fall inte finns i förundersökningar och domar kan vara att otillåten påverkan som sker medan grundbrottet utreds tas upp i samma domstolsförhandling. Påverkansförsök i rättssalen kräver en ny anmälan, nya förhör och en ny huvudförhandling, något som brottsoffret och vittnet sannolikt vill undvika, allra helst om påtryckningsförsöken inte upprepas efter huvudförhandlingen. Därför är det möjligt att sena påverkansförsök anmäls i lägre grad än tidiga handlingar.

I intervjuer, domar och förundersökningar finns några ärenden med upprepade fall av otillåten påverkan. Vanligen har det börjat redan vid grundbrottet och sedan upprepats. Det finns också exempel på upptrappning inför rättegången, eller att det går i vågor kring de känsliga situatio-

ner som beskrivits ovan. En intervjuperson formulerar det på följande vis (exemplet gäller relationsvåld, men finns även för andra brottstyper):

Jag tror att det är mycket i början, precis när mannen får veta att han har blivit polisanmäld, då försöker han med alla medel att påverka henne att dra tillbaka det. Sen brukar det nog faktiskt lugna ned sig ett tag och sedan trappas det upp när man får ett datum för rättegång.

Det tål dock att upprepas att de flesta fall har gällt påverkansförsök vid *ett* tillfälle. Där upptrappning eller upprepning sker finns ofta en nära koppling mellan gärningsperson och brottsoffer, en fråga som återkommer under rubriken Offer för otillåten påverkan.

Påverkan efter rättegång ovanligt

Den här studien visar med all tydlighet att påverkan efter rättegångsdagen är ovanlig. Hade det endast varit förundersökningarna som gav denna bild kunde det, som nyss nämnts, invändas att personer kan vara mindre benägna att anmäla övergrepp i rättsak som inträffar efter en huvudförhandling. När intervjuerna samstämmigt med tidigare forskning och förundersökningarna tyder på att otillåten påverkan sällan sker efter rättegång går det att vara förhållandevis säker på slutsatsen.

Enligt undersökningen kan påverkan inträffa mellan det att ett fall är uppe i tingsrätt och hovrätt, men när saken slutligen är avgjord lugnar det ner sig. Domar och förundersökningar innehåller dock några fall där övergrepp i rättsak ägt rum efter rättegången, antingen utanför rättegångssalen, en kort tid efter förhandlingen, eller senare i samband med att dom meddelats. Det har rört sig om kontaktförsök från anstalt eller psykiatrisk klinik och därmed varit speciella fall. I ett av fallen gjordes påverkansförsöket visserligen efter domen, men gärningspersonen ville få brottsoffret att ta bort ett ersättningsyrkande som den förstnämnda inte ville betala. Det var därmed primärt inte fråga om hämnd för att brottsoffret hade gett sin version i rättegången.

Gemensamt för ungdomar och män som är misstänkta för relationsvåld är att det är ytterst sällsynt som påverkansförsök görs efter att domen har fallit. Några intervjupersoner förklarar det med att parterna sällan har någon kontakt efter huvudförhandlingen, det vill säga tillfällena till påverkan saknas. Det gäller i högre grad männen som misstänkts för relationsvåld än ungdomsgången. Personer med kopplingar till organiserad brottslighet skiljer sig från de två förstnämnda kategorierna i att påtryckningarna kan äga rum genom hela rättsprocessen, och därmed också efter att domen har fallit, även om det hör till ovanligheterna.

De få exempel på påtryckningsförsök efter rättegångstillfället som finns i intervjuerna har varit av en sådan karaktär att syftet sannolikt varit att

påverka även andra personer, i andra ärenden, att inte anmäla eller bidra till utredningar om de kriminella personernas brottslighet. Tanken bakom detta resonemang är att personer med koppling till det kriminella gäng-et X har begått flera, från varandra separata brott mot olika brottsoffer. Genom att ta till en spektakulär påverkansmetod mot ett brottsoffer får den gärningen uppmärksamhet, vilket kan påverka även de andra brottsoffren. Om dessa brottsoffer blir rädda tar de till självzensur för att inte riskera att utsättas för påtryckningsförsök, då de upplever att gänget X är farligt. Gänget X uppnår då sitt mål att påverka de ärenden som ännu inte är avgjorda, alternativt att stärka gruppen X våldsrykte, snarare än att hämnas på det första brottsoffret. Man ska alltså inte stirra sig blind på när i processen påverkan sker, eller på vilka som är de primära adressaterna för påverkan.

Slutligen finns några fall av otillåten påverkan som har skett en lång tid efter det att grundbrottet ägde rum, utan att händelsen kan sättas i direkt relation till någon kritisk tidpunkt i processen mot gärningspersonen (som till exempel anmälan, att domen fallit). Det framstår som om parterna möttes av en slump, och gärningspersonen har uttryckt bitterhet över vad som skett. Ett typiskt sådant fall från förundersökningarna:

En väktare bevittnade och polisanmälde att en person stal ur bilar. Ett och ett halvt år senare träffade vittnet av en slump gärningspersonen vid en allmän toalett. Gärningspersonen hade en kniv i handen, som han just då använde som ett verktyg för att lirka upp en dörr, och sa ”du ska få för att du satte dit mig”.

Okända offer löper mycket liten risk efter grundbrottet

En slutsats är att påverkan främst äger rum tidigt i processen, kring anmälan och liknande. Intervjuerna tyder på att det, i synnerhet om offret och gärningspersonen inte känner varandra sedan tidigare, främst finns en risk för otillåten påverkan i samband med grundbrottet eller vid rättegången. De brottsoffer som utsatts för otillåten påverkan under hela processen har företrädesvis varit de som känner gärningspersonen. Från domar och förundersökningar finns ett tydligt exempel på det senare, det är ett relationsvåldsfall:

En kvinna, som under ett par års tid hade utsatts för våld och hot av sin före detta man, mötte sin plågoande utanför ett varuhus, där övergrepp i rätts-sak skedde. Efter att mannen fått tre kallelser till tingsrätten beträffande misshandeln hade han blivit betydligt mer aggressiv och hotat kvinnan på olika sätt. Vidare uppger hon i förhör ett par dagar efter incidenten med övergrepp i rätts-sak att mannen förföljer henne vart hon än går. Ibland går han fram till henne och är då antingen trevlig eller otrevlig. När hon i dag gick till polisstationen stod han och tittade på henne. Han vet således att hon nu sitter hos polisen.

Resultat i fokus

Situation

Grundbrott

Anmälan

Förhör

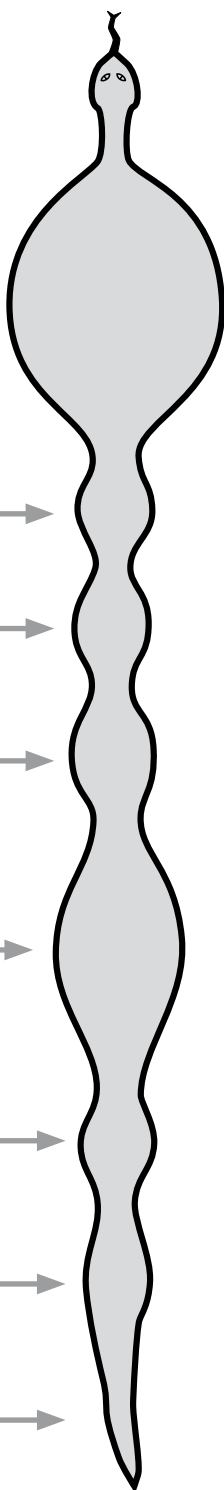
Åtal väcks

Huvudförhandling

Meddelad dom

Under verkställighet
av påföljd

Efter verkställd påföljd

Figur 2. Situation för otillåten påverkan.

Sammanfattningsvis sker den stora delen av påverkansförsöken tidigt i processen, det är inte ovanligt att de inträffar redan i anslutning till grundbrottet. Andra risksituationer är tidpunkter för förhör, när åtal väcks och kring huvudförhandlingen. Endast en mycket liten del av påtryckningsförsöken äger rum efter huvudförhandlingen. Organiserad brottslighet är den kategori där gärningspersoner är minst bundna av situationen; påverkan från dem kan därför ske under hela rättsprocessen på ett sätt som andra aktörer sällan förmår.

Figur 2 (till vänster) visar när påverkan äger rum.

Tidigare forskning: Plats

Dedel (2006) framhåller att de flesta explicita hot sker på platser där myndigheterna har liten insyn och kontroll: vittnets eller brottsoffrets hem, skola eller arbete, i den lokala affären eller i grannskapet. I en amerikansk studie av påtryckningar (intimidation) mot vittnen och brottsoffer var dessa platser vanligast, hela 72 procent av de utsatta angav att de utsatts i hemmet, grannskapet, i skolan eller på arbetet (Davis, Smith och Henley, 1990). Relationsvåld skiljer sig på ett avgörande sätt från många andra brott genom att brotten ofta inträffar i gärningspersonens och offrets hemmiljö (jfr Sahlin, 2001). Otillåten påverkan sker därför sannolikt också i offrets hem. En intervjustudie om besöksförbud visar att flera intervjupersoner ville göra hemmet till en fristad från trakasserier och annan oönskad kontakt (Sahlin, 2001). En anledning till besöksförbudet var troligen försök till otillåten påverkan.

Det förekommer dock att personer utsätts på brottsplatsen eller polisstationen när de lämnat redogörelser (Dedel, 2006; Davis, Smith och Henley, 1990). Andra forskare lyfter fram domstolsbyggnaden och rättegångssalen där huvudförhandling äger rum som vanliga platser för påverkan (Fyfe, 2001; Fyfe och McKay, 2000; se även Dedel, 2006).

Flera av platserna som ofta nämns i den tidigare forskningen är ställen där brottsoffer eller vittne och gärningsperson ofrånkomligen möts, det vill säga på brottsplatsen eller vid huvudförhandling. I vissa fall delar offer och gärningsperson bostad, som då även ger tillfälle till otillåten påverkan. För ungdomsgängens brottslighet gäller att brottsoffren ibland går i samma skola eller bor i samma närmiljö, och "naturliga" möten innebär rimligtvis tillfällen till otillåten påverkan (jfr rutinaktivitetsteorin i t.ex. Lilly, Cully och Ball 1995; jfr även Sahlin, 2001).

Många ungdomar är flitiga Internetanvändare och Internet är ett viktigt verktyg för sociala kontakter (Siljerud m.fl., 2008). Följaktligen förekommer också otillåten påverkan på Internet.

Resultat: Plats

Intervjuerna ger vid handen att offentliga platser, främst brottsplatsen och domstolsbyggnaden, är ställen där otillåten påverkan utövas. Det gäller i synnerhet när gärningspersonen är ung. Vid sidan av brottsplatsen och domstolsbyggnaden finns naturligtvis enstaka mer ovanliga platser, som polisstationer och sjukhus. En skillnad mellan intervjuer och förundersökningar är att domstolarna inte förekommer i någon större utsträckning i förundersökningarna om övergrepp i rättssak, något som utvecklades ovan i avsnittet om situation. Ett exempel på hur det kan se ut kommer från en intervju med en vittnesstödjare:

I de flesta tingsrätter är det ett gemensamt väntrum, där satt gärningsmannen och hans kusiner, föräldrar och kompisar. Så [brottsoffret] var livrädd och även ett vittne. Han sa ”jag vet inte vad jag vågar säga”. Där uppfattade jag det inte som att någon av dem hade gått fram och hotat just honom, men han vet ju vad de har gjort och i och med att de kom så många upplevde han ett hot.

Otillåten påverkan i samband med relationsvåld sker ofta i hemmet, på samma plats som grundbrottet. I domar och förundersökningar finns några fall med relationsvåld där övergrepp i rättssak ägt rum på ett överlagt sätt. Det handlar i förekommande fall om att män väntat ut kvinnor på allmänna platser, där kvinnorna förväntas passera eller på arbetsplatsen för att framföra hot. Intervjuerna visar att även personer med anknytning till organiserad brottslighet har försökt påverka brottsoffer och vittnen i hemmet och på arbetsplatsen. Det faktum att organiserad brottslighet påverkar på betydligt fler platser än de andra två kategorierna av gärningspersoner kan som ovan nämnts förklaras med att organiserad brottslighet har en helt annan kapacitet till sitt förfogande och agerar mer övervägt och kalkylerande.

Ungdomar försöker påverka redan på brottsplatsen, något som skiljer dem från organiserad brottslighet. Även domstolsbyggnaden är en vanlig plats för ungdomar att påverka, likaså skolan eller närmiljön om offer och gärningspersoner bor i samma område och går i samma skola. I domar, förundersökningar och intervjuer finns ett flertal fall där gärningspersonen och offret eller vittnet till grundbrottet av allt att döma stött på varandra av en slump och otillåten påverkan ägt rum. Ett exempel från en förundersökning:

I en liten stad med bara ett par tusen invånare cyklade målsäganden, en knapp vecka efter grundbrottet, förbi gänget som tidigare misshandlat honom. En av gärningspersonerna för grundbrottet körde då ikapp honom på moped och hotade. Eftersom staden var förhållandevis liten var det sannolikt en slump att

gärningspersonen såg målsäganden och då tog tillfället i akt. Det finns inget i fallet som talar för att det skulle ha varit överlagt.

Internet är, som konstaterats, en annan vanlig plats där ungdomar försöker påverka. Det är genomgående i intervjuer om ungdomar, och förekommer även i några förundersökningar. En intervjuperson som arbetar med unga brottsoffer berättar:

Sedan är det ju också det här med datorer och Internet och telefoner. När jag började jobba fanns inte det på samma sätt som i dag, vilket gör att det här att hota någon i dag är väldigt lättåtkomligt, alltså vem som helst kan göra det med en knapptryckning. [...] De flesta unga människor jag träffat har mer eller mindre varit utsatta för någon form av hot, via sms eller via msn eller via nån chattsida eller vad det kan vara.

Där påverkan sker via sms eller Internet kan målsäganden eller vittnet ha befunnit sig på i stort sett vilken plats som helst när de uppmärksammade påverkan. Vad vissa intervjupersoner dock framhåller är att datorn ofta finns i sovrummet och att mobilen ständigt är påslagen. I förlängningen innebär detta att hoten och trakasserierna når in i hemmet även för ungdomarnas offer.

Sammanfattningsvis talar resultatet för att personer med anknytning till organiserad brottslighet i högre grad än ungdomar planerar sin påverkan och söker upp målsäganden. I viss mån gäller detta även för de män som utövar relationsvåld. När det gäller ungdomar och andra aktörer som inte planerar sin påverkan har deras livsmönster stort förklaringsvärde för på vilka platser påtryckningar sker. När gärningspersoner och offer lever sina liv på i stort sätt samma platser uppstår även tillfällena till påverkan.

Resultat i fokus – Plats

- Otillåten påverkan sker vanligen på offentlig plats när det gäller ungdomsgång och organiserad brottslighet. Skolan och dess närmaste omgivning är vanliga platser för ungdomars påverkan, domstolsbyggnaden likaså.
- I samband med eller efter relationsvåld sker otillåten påverkan inte sällan i hemmet, vid arbetsplatsen eller på en kvinnojour, men även offentliga platser förekommer. Även organiserad brottslighet kan genomföra påverkansförsök vid brottsoffers och vittnens bostäder eller arbetsplatser. Detta talar för att de två kategorierna planerar sin påverkan i högre grad än ungdomarna.
- Då påverkan mot ungdomar i stor utsträckning sker på Internet och brottsoffren och vittnena läser e-post och chattar hemifrån når påverkan också in i deras privata sfärer.

Tidigare forskning: Offer

Hot eller andra former av otillåten påverkan kan riktas mot brottsoffer och vittnen men även medbrottslingar som utgör bevispersoner (jfr McIntyre, Tong och Perez, 2001; Eksarkhopuolo, 1998). Brittisk forskning tyder på att det är vanligare med påtryckningar mot brottsoffer än mot vittnen, men det är omöjligt att avgöra om det beror på att brottsoffret i högre grad än vittnet var anmälare av brotten (Maynard, 1994). Ytterligare en förklaring kan vara att brottsoffren i högre grad än vittnena är kända för gärningspersonen, i vissa fall finns också en relation mellan offer och gärningsperson. Dessutom saknar vissa, för den här undersökningen centrala, brottstyper ofta vittnen, exempelvis relationsvåld.

Som nyss nämnts framhåller några studier att det är vanligare med påtryckningar i de fall där bevisperson och gärningsperson känner varandra. I en amerikansk studie där vittnen och målsägande vid en domstol intervjuats, fann forskarna att det förelåg en större risk för påtryckningar om det fanns ett nära band till den åtalade. Av intervjupersonerna som hade en kärleksrelation med eller släktband till den åtalade var 54 procent utsatta, mot 26 procent i gruppen som inte kände gärningspersonen (Davis, Smith och Henley, 1990). Även Fyfe och McKay (2000) finner i sin studie av personer i ett brittiskt vittnesskyddsprogram att dessa vanligen bodde nära gärningspersonen och att det ofta fanns någon relation mellan parterna. Niemi-Kiesiläinen (2007) menar att ett hot har större effekt om offer och gärningsperson är bekanta med varandra och att i synnerhet barn befinner sig i en känslig position.

Aromaa (2006) påpekar att vissa brott är svåra att bevisa utan vittnesuppgifter och syftar då främst på brott inom eller mellan organiserade grupperingar. Brott som sker inom den kriminella miljön blir, som tidigare nämnts i denna rapport, anmälda i betydligt mindre utsträckning än när utomstående drabbas. För att lösa de brott Aromaa syftar på förutsätts ett vittne som har god kännedom om grupperingarna och om de personer som organiserar brottsligheten, alternativt drar ekonomisk vinning av den. För att ha den typen av information är vittnet därmed sannolikt själv brottsbelastat (jfr även Fyfe och Sheptycki, 2005; Graham, 1985).

Vissa offer är också mer ”oskyldiga” och i förlängningen upplevs de som mer trovärdiga, eller snarare ”passar” de bättre för myndigheters och frivilligaktörers arbetssätt än andra. Medbrottslingar som används som bevispersoner och misshandlade kvinnor som slår tillbaka eller har missbruksproblem är exempel på personer som myndigheterna sannolikt är sämre på att stödja i rättsprocessen (jfr Andersson och Lundberg 2001; Brå 2002:14). Detta kan få konsekvenser för hur benägna offer är att anmäla brott efter att ha utsatts för påtryckningar samt för effekterna av påverkan.

När det gäller ungdomar framhåller dessutom vissa personer risken för att unga brottsoffer som inte får rätt stödåtgärder själva i hög grad kommer att utsätta andra ungdomar för brott (Hellströmer och By, 2008).

Även om det framstår som vanligast att brottsoffret eller vittnet utsätts, finns exempel i forskningslitteraturen på hur otillåten påverkan visserligen varit riktad mot en bevisperson, men har involverat hot om kidnappning av barn (se exempelvis Fyfe och McKay, 2000). Då blir den närmaste familjen inte enbart ett indirekt offer, utan även ett direkt offer.

Annan forskning tyder på att vittnen kan vara mer rädda än brottsoffer för påtryckningar och hämndaktioner. Maynard (1994) finner i en brittisk studie att av de brott som dessa grupper inte anmälde var det sex procent av målsägandena som angav att skälet var rädsla för hot, bland vittnena var andelen 22 procent. Vittnena har inte heller samma incitament som brottsoffret att anmäla grundbrottet, de har bevittnat ett brott mot någon annan och har på ett personligt plan mindre att vinna på att gärningspersonen blir anmäld (jfr Maynard, 1994).

Resultat: Offer

Brottsoffer drabbas oftare än vittnen

I förundersökningar, domar och intervjuer är brottsoffer i majoritet. En betydligt mindre andel vittnen har utsatts för otillåten påverkan. Det var emellertid inte alltid enkelt att dela in bevispersonerna i målsägande och vittnen. Ett tydligt exempel på problematiken kommer från en förundersökning:

En kvinna misshandlas av sin berusade man och utsätts även för övergrepp i rättsak då mannen hotar att ”komma tillbaka och döda” henne om hon ringer polisen för att han är på väg att köra rattfull. Kvinnan är således *vittne* till det brott han hotar henne att inte anmäla, samtidigt har hon just fallit *offer* för en misshandel. Vidare kan man resonera som så att om kvinnan skulle ringa och anmäla att mannen kör onycter skulle det sannolikt uppdagas att han även utsatt henne för en misshandel, varför hotet skulle kunna ha syftat till att medvetet avskräcka kvinnan från att kontakta polisen över huvud taget. Tilläggas kan att kvinnan i detta fall tydligt var i färd med att anmäla just rattonycterheten och inte misshandeln.

Viktigt att notera är att kvinnan inte var ett utomstående vittne, dessa är ytterst sällsynta i materialet. Med vittnen avses i denna text personer som i egenskap av vittnen till ett grundbrott utsatts för övergrepp i rättsak. Verkligheten är emellertid mer komplex än så. I förundersökningarna figurerar nämligen ett flertal exempel på personer som endast varit vittnen till övergrepp i rättsak och inte till grundbrottet. Det finns fall där dessa

vittnen, trots att inga hot riktats mot dem, varit rädda och inte velat vittna.

Förundersökningarna antyder att vittnen kan vara en något underskattad grupp, främst när det gäller självrensning, men möjligen även när det gäller otillåten påverkan. Det finns fall där otillåten påverkan skett i anslutning till grundbrottet och därmed iakttagits av vittnena till grundbrottet. I några fall har vissa vittnen tolkat händelsen som att påverkansförsöket var riktat mot brottsoffret, andra vittnen har känt att hotet också var riktat mot dem. Det framstår i intervjuer som vanligast att vittnen utsätts för påtryckningar vid ungdomsbrott, vilket skulle kunna förklaras av att de unga brottsoffren, vittnena och gärningspersonerna i hög grad går i samma skola eller bor i samma område. Därför känner man oftare än vid övriga brott till vem vittnet är och risken är större att parterna möts av en slump.

En slutsats som kan dras av undersökningen är att vittnen löper lägre risk än brottsoffer att utsättas för otillåten påverkan. En invändning kan visserligen riktas mot att metoderna framför allt fångar upp otillåten påverkan som skett vid grundbrott som anmälts. Då vittnena inte har samma incitament att anmäla brottet som brottsoffret kan de förstnämnda vara okända för intervjuade myndighetspersoner, osynliga i förundersökningar, men även delvis för de ideella företrädarna, vars verksamheter primärt är inriktade på brottsoffer. Även om vittnen kan söka stöd på brottsofferjourer är det inte lika säkert att de gör det. I synnerhet om de inte drabbas av otillåten påverkan i form av våld eller andra straffbara påtryckningar. Då tidigare forskning som bygger på andra metoder når samma resultat går det emellertid att vara säker på slutsatsen.

Personer i kriminella miljöer löper större risk

Flera intervjupersoner, i synnerhet från rättsväsendets myndigheter, trycker på att inslaget av kriminella målsägande är stort bland personer som utsätts för otillåten påverkan. Det är inte de ”oskyldiga” utomstående brottsoffren och vittnena som man kanske först kommer att tänka på, utan människor som kan spelreglerna i den kriminella miljön. Ett kärnfullt exempel kommer från en polis:

Vi försöker ju förklara att är man vanlig medborgare, utan någon knytning till någon kriminell miljö, man håller inte på med narkotika, man har inga skulder. Då händer inte heller någonting. Och nästintill aldrig att vittnen eller målsägande som inte själva är kriminella råkar ut för någonting, utan det är ju de som lever i den här miljön som sätter press och vet vilka regler som gäller i den miljön. Oftast om det är vanligt folk som har sett eller hört som ska vittna accepterar man det och det är ju det som man måste försöka förklara.

En annan polis berättar om en analys som polisen gjort av 600 kriminella personer i sitt geografiska område. Analysen visade att personerna förekommit i snitt 18 gånger som misstänkta och fem gånger som målsägande (jfr Polismyndigheten i Västra Götaland, 2005). Samma polis menar att det främst rör sig om våldsbrott när de är målsägande, och att det förekommer att dessa brott har anmälts av någon annan person. Det illustrerar att en klar överlappning finns mellan gärningspersoner och brottsoffer.

Gärningsperson och offer känner ofta varandra

I majoriteten av de studerade domarna och förundersökningarna är gärningspersonen sedan tidigare känd för offret. Antingen har, eller har de två haft en kärleks- eller vänskapsrelation eller är ytligt bekanta. När det gäller de fall som rör ungdomsbrottslighet framgår inte alltid hur gärningspersonen och offret känner varandra, däremot finns indikationer på att de rör sig i samma område, kan tidigare ha gått i samma skola eller vistas på samma fritidsgård.

Det finns dock undantag där brottsoffret sedan tidigare inte känner till gärningspersonen. Otillåten påverkan har i de fallen i stor utsträckning skett i anslutning till grundbrottet eller i rättssalen. Då domar och förundersökningar främst speglar relationsvåld – där förekomsten av en relation är given av termen – och ungdomsbrott, är frågan hur det ser ut vid organiserad brottslighet. Antalet intervjuer som berör otillåten påverkan från organiserad brottslighet är begränsat men innehåller främst exempel där brottsoffer och gärningsperson åtminstone känner till varandra. Vid självrensning är bilden dock en annan, personer som inte alls känner gärningspersonen är ändå rädda.

Anhöriga utsätts sällan direkt

I majoriteten av de studerade domarna och förundersökningarna har övergreppet i rättsak riktats *direkt* mot målsäganden eller vittnet, men det förekommer också att hot riktats mot målsägandens eller vittnets familj. Det behöver inte betyda att gärningspersonen är beredd att skada brottsoffret eller vittnet och ännu mindre deras anhöriga. Intervjuerna sammantaget talar för att personer ibland även nämner en anhörig för att förstärka hotet. Det är inte heller säkert att brottsoffret eller vittnet berättar om hoten för de anhöriga. I några få fall i undersökningen har hot riktats enbart mot familjemedlemmar och inte direkt mot brottsoffret eller vittnet. När barn utsätts handlar det ofta om relationsvåld.

Ungdomsgängen kan, som konstaterats tidigare ”slänga ur sig” hotfulla yttranden mot brottsoffer, vittnen och deras familjer. Mer organiserad brottslighet har i högre grad än ungdomsgängen utövat otillåten påverkan i den privata sfären som innefattar anhöriga. Ett illustrativt fall där anhö-

riga drabbats både direkt och indirekt kommer från ett brottsoffer för organiserad brottslighet:

Intervjuperson: *Det är det som är lite jobbigt för min familj också, pappa går nu och handlar mat och det går också snabbt. Min lillebrorsa tränar mycket och han kommer sent på kvällarna när han går på träning. Morsan kan inte andas ibland och hon är stressad och speciellt nu när de tog fast lillebrorsan i bussen.*

Intervjuare: *Vad var det de sa då?*

Intervjuperson: *Ja de frågade honom var jag bor någonstans, han var så rädd att ... när han kom hem, han kom nästan gråtande och sa säg ingenting till mamma, de tog mig och frågade var du bor någonstans, men jag ringde poliserna och de kom på en gång.*

Ungdomar har i något exempel från intervjuer framfört hot eller ställt frågor om var brottsoffret finns till dennes syskon på ett sätt som liknar fallet som citeras. Omständigheterna i dessa fall talar för att gärningspersonen stötte på de anhöriga av en slump, snarare än att denne planerat att gå via de anhöriga. Ungdomarna tillskrivs som många gånger nämnts en mindre målmedvetenhet än andra aktörer. De fall där påverkan sker i eller utanför brottsoffrets eller vittnets bostad härrör till relationsvåld eller organiserad brottslighet, och det är därför föga förvånande att det är dessa grupper som ligger bakom fallen där anhöriga utsatts direkt för otillåten påverkan. Att ge sig på andra än brottsoffret och vittnet på en privat plats kräver en större målmedvetenhet.

Även om den otillåtna påverkan riktas mot brottsoffer eller vittnen drabbas naturligtvis anhöriga och närstående indirekt. På vilket sätt utvecklas under nästa rubrik Konsekvenser.

Sammanfattningsvis sker otillåten påverkan i stor utsträckning där någon form av relation finns mellan offer och gärningsperson. Det är ovanligt att gärningspersonen utsätter okända brottsoffer, vittnen och deras anhöriga för otillåten påverkan. Detta svarar väl mot uppgifterna i flera intervjuer om att otillåten påverkan är mer utbrett vid ungdomsbrott och relationsvåld än vid organiserad brottslighet, förutsatt att de inomkriminala uppgörelserna undantas.

Resultat i fokus – Offer

- Intervjuer och förundersökningar, liksom tidigare forskning, visar att det främst är brottsoffer som utsätts för otillåten påverkan, vittnen drabbas i betydligt lägre grad.
- Brottsoffer och vittnen som inte känner till gärningspersonen löper mycket liten risk för att drabbas av otillåten påverkan.
- Riskerna att utsättas för otillåten påverkan ökar väsentligt om brottsoffret eller vittnet själv ingår i ett kriminellt nätverk eller gäng.

- Anhöriga utsätts sällan direkt för otillåten påverkan. När anhöriga drabbas är de vanligen barn till kvinnor som utsatts för relationsvåld. Några exempel finns dock på att främst organiserad brottslighet framfört påtryckningar direkt till familjemedlemmar.

Tidigare forskning: Konsekvenser

I avsnittet om offer för otillåten påverkan beskrivs brottsoffer, vittnen, medbrottslingar och anhöriga. Otillåten påverkan får därmed konsekvenser för dessa grupper, de direkta och indirekta offren för otillåten påverkan. De innefattas av begreppet primär viktimisering (Shichor, 1989). Vid sidan av detta tar forskningslitteraturen upp sekundär och tertiär viktimisering, där det förstnämnda syftar på opersonliga offer, som exempelvis en enskild rättsprocess (jfr Shichor, 1989). Tertiär viktimisering innefattar samhället i stort. Under denna rubrik diskuteras vad otillåten påverkan får för konsekvenser, både på individnivå och på ett större samhällsligt plan.

Tidigare forskning om konsekvenser av otillåten påverkan är sällsynt. Den tidigare forskning som nedan presenteras rör därför i huvudsak konsekvenser av grundbrott, men är ändå av relevans för denna undersökning.

Konsekvenser på individnivå

På det personliga planet kan konsekvenserna av otillåten påverkan vara omfattande. I USA:s vittnesskyddsprogram som gäller organiserad brottslighet ingår enligt Fyfe och McKay (2000) en större andel deprimerade personer än i normalbefolkningen, dessutom är ångest mer utbredd och självmordsfrekvenserna högre. Det är dock svårt att säga hur personerna skulle ha mått om de inte deltagit i programmet, i många fall var deras liv i fara.

När det gäller brottsoffer generellt lyfter Lindgren, Pettersson och Hägglund (2002) fram att psykiska reaktioner i form av chock, skuldbeläggande, ångest, sömnsvårigheter, problem med aptit, ökad vaksamhet, känsla av övergivenhet, ilska, misstänksamhet och minskad självkänsla kan förekomma (jfr även Hellströmer och By, 2008). Lindgren, Pettersson och Hägglund (2002) berör även några faktorer som är av stor relevans för otillåten påverkan. Om brottet innehåller inslag av hot om våld eller våld blir reaktionerna svårare, likaså om man utsätts av en närstående eller om personer funnits i närheten och iakttagit brottet, men inte reagerat eller ingripit. En hypotes är därför att även vittnens agerande under rättsprocessen kan påverka brottsoffrets reaktion. Ett vittne som utsatts för otillåten påverkan och därmed inte lämnar en korrekt redogörelse kan förvärta situationen för brottsoffret som söker upprättelse (jfr Hellströmer och By, 2008).

Grundbrotten, liksom vissa former av otillåten påverkan, leder till ekonomiska förluster. Skadegörelse och utgifter för vård är exempel på kostnader (Lindgren, Pettersson och Hägglund, 2002). Otillåten påverkan i form av våld var visserligen sällsynt i materialet, men fysiska skador kan finnas från grundbrottet. Även hot kan medföra inkomstbortfall till följd av sjukskrivning eller merkostnader på grund av att man måste byta lås, installera larm, flytta, byta arbetsplats eller skola (Lindgren, Pettersson och Hägglund, 2002). Samma författare lyfter fram att många brott drabbas personer som redan befinner sig i en svår ekonomisk situation. Det har ytterligare relevans när det tillämpas på otillåten påverkan – kostnader drabbar då personer som kanske nyligen lidit ekonomisk skada av ett grundbrott.

Att utsättas för brott får sociala konsekvenser, det kan yttra sig i social isolering, otrygghet eller att personer i den närmaste omgivningen har svårt att veta hur de ska bete sig, vilket i sin tur kan förvärra brottsoffrets reaktion (Lindgren, Pettersson och Hägglund, 2002). Stöd från det närmaste sociala nätverket framhålls som mycket viktigt, men även – och i synnerhet om det förstnämnda brister – samhällets stöd för att lindra konsekvenserna av brott och få de negativa reaktionerna att avta med tiden (Lindgren, Pettersson och Hägglund, 2002). Många former av otillåten påverkan blir som ett pågående brott, exempelvis trakasserier som upprepas eller hot som uttalas och där offret inte vet om och när hotet kan sättas i verket.

Även anhöriga till brottsoffer kan drabbas av liknande sociala konsekvenser, som ökad oro eller ångest (Lindgren, Pettersson och Hägglund, 2002). Fyfe och McKays (2000) intervjupersoner var oroliga för sin säkerhet, oavsett hur domen föll. Trots att *kännbara* fängelsestraff dömdes ut i vissa fall fanns en rädsla för vad som skulle hända den dagen gärningspersonen släpps ut från fängelset. Personerna i den studien ingick i långtgående skyddsåtgärder, där de flyttat och fått nya identiteter, något som i sig medför problem av såväl social som praktisk karaktär. De svårigheter som uppstår kan avhjälpas av nära anhöriga, men också av ideella organisationer eller myndigheter (jfr Lindgren, Pettersson och Hägglund, 2002; jfr Hellströmer och By, 2008).

Konsekvenser för rättsprocessen och i förlängningen för samhället

Vissa författare menar att otillåten påverkan mot vittnen och brottsoffer ska betraktas som ett misslyckande från polisen och det övriga rättssystemet: det innebär att rättskipningen har fallerat (Hadley, 2006). Skulle det ske i stor omfattning får det som konsekvens att rättssystemet inte kan fungera. Information från brottsoffer och vittnen är nödvändig för att många brott ska lösas och personer ska kunna lagföras.

Davis, Smith och Henley (1990) fann i sin amerikanska studie att bland

dem som utsatts för hot eller andra påtryckningar var risken nästan tre gånger så stor att åtalet lades ner, i förhållande till dem som inte hotats. De lyfter samtidigt fram att 63 procent av de utsatta personerna anmälde hoten till rättsväsendet. Även om gärningspersonerna på detta sätt fick varningar och uppmanades att sluta resulterade det enligt Davis, Smith och Henley inte i ett enda frihetsberövande.

Andra skribenter framhåller problemen om vittnen och brottsoffer som utsatts för påtryckningar tvingas vittna mot sin vilja. Det är ofta till skada för målet; antingen minns de inte händelsen eller så vittnar de till den åtalades fördel (Verhovek, 1996). Som motpol till denna bild finns enstaka fall i forskningslitteraturen där personer som på grund av hot blivit mer motiverade att medverka (se exempelvis Davis, Smith och Henley, 1990).

Resultat: Konsekvenser

Som framgår av avsnittet om tidigare forskning är det svårt att skilja mellan konsekvenser av grundbrottet och av den otillåtna påverkan. Brottets konsekvenser är inte heller något som står i fokus i domar och förundersökningar. Vid intervjuerna med brottsoffer och vittnen har det åtminstone varit möjligt att fråga personen hur den ser på grundbrottet respektive den otillåtna påverkan och vilka konsekvenser händelserna fått. Ytterligare en fördel med intervjuerna är att brottsoffren och vittnena fått tala i egen sak och inte genom andra personer som tolkat deras reaktioner. De olika delarna av materialet ger dock i stort samma bild.

Konsekvenser på individnivå

Ett viktigt resultat är att det är ovanligt att hot realiserar. I de flesta fall stannar det vid hot, trots att de flesta personerna i undersökningen stått fast vid sina redogörelser och inte gett vika. Trots det har den otillåtna påverkan fått konsekvenser på individnivå.

Rädsla vanlig reaktion

Intervjuer och förundersökningar ger en bild av att de allra flesta personer som utsatts för otillåten påverkan känt sig skrämde eller oroliga. Trots att reaktionerna på grundbrottet inte kan separeras från reaktionerna i stort talar mycket för att påverkansförsök förvärrar läget. Då dessa sällan antar formen av våld är fysiska skador ovanliga som konsekvenser av påverkan, men det finns brottsoffer som blivit allvarligt skadade av själva grundbrottet.

Grundbrotten i undersökningen är ofta grova och obehagliga eller skrämmande, men ändå övergående. Då otillåten påverkan ofta antar formen av trakasserier eller hot är det fråga om pågående brott som är betydligt svårare att lägga bakom sig och bearbeta. Ett brottsoffer berättar:

Intervjuare: *Vilket är värst, att du blivit slagen eller hotad?*

Intervjuperson: *Jag vet inte... det är jobbigt att bli slagen, men att bli hotad efteråt är liksom det jobbigaste. För det är ju liksom en händelse att bli slagen, då var man ju rädd som fan, höll ju på att pissa på mig. Men det var sen efteråt, det höll på så länge med hotande blickar och sånt där och [att jag] blev av med alla kompisar, det var det värsta.*

Vid sidan av rädsla finns i den tidigare forskningen gott om exempel på andra vanliga reaktioner för brottsoffer. Det rör sig om ilska mot gärningspersonen och i vissa fall mot rättsväsendet som inte kan lösa brotten. Hämndbegär är inte heller ovanliga, med ett brottsoffers egna ord: ”Jag funderade ut 1 000 olika sätt att hämnas på.” Att inte kunna äta, sova ordentligt, att lida av depressioner, ångest och stressymptom förekommer, framför allt som en akut reaktion på grundbrottet eller den otillåtna påverkan. Skuld känslor finns också med i bilden, i synnerhet där det finns en nära relation mellan gärningsperson och brottsoffer eller vittne.

Obehag och rädsla har fått flera intervjuade brottsoffer och vittnen att begränsa sin livsföring genom att inte gå ut på kvällen eller att undvika vissa platser och situationer. Hur brottsoffer och vittnen mår kan få andra konsekvenser, som att man förlorar sitt arbete. Följande typexempel kommer från ett brottsoffer och handlar om vad han önskar för framtiden:

Att jag kan leva ett normalt liv, alltså med jobb och så. Jag är 25 år nu och jag tänker inte sitta hemma i fyra timmar och kolla på bingo – det är det jag gör. Om folk går ut och festar, kanske på fredag, lördag sitter jag hemma och kan inte gå ut. Jag behöver jobb också, jag klarar inte... så här som jag har det nu.

Andra intervjuade känner sig otrygga hemma och funderar på att flytta. Vissa har till och med flyttat till följd av brottet. Ett fåtal exempel rör personer som fått skyddade personuppgifter eller skyddat boende, tillfälligt eller under en längre tid. Det har naturligtvis inneburit stora omställningar: ny bostad, nytt arbete, ny skola och dagis. Två intervjuade personer avböjde skyddat boende då det hade inneburit att de måste klippa banden till nära anhöriga, något de inte var beredda att göra.

Förundersökningar och intervjuer visar att de negativa konsekvenserna av otillåten påverkan kan förekomma under en tid, men det blir bättre. Om det kan de allra flesta intervjuade personerna berätta.

Det blir bättre med tiden

Några brottsoffer berättar i intervjuer och förundersökningar att de till följd av hot mått dåligt på olika sätt eller känt oro under en förhållandevis lång tid. Det kan ta år att återhämta sig efter brott, i synnerhet om

påtryckningarna upprepats eller tagit formen av tärande hot. De negativa konsekvenserna avtar dock med tiden, även om det kan krävas hårt arbete. En intervjuperson berättar hur han var väldigt rädd för att åka in till stan, men när han trotsade sin rädsla blev det lättare för varje gång han åkte. Det är också något flera brottsoffer och vittnen fått hjälp med från anhöriga, genom samtalskontakter eller andra stödpersoner.

I flera fall har rädslan och oron i vardagen gått över, men den kan komma tillbaka i specifika situationer som påminner om grundbrottet. Några brottsoffer berättar hur de instinktivt misstolkat situationer som otillåten påverkan, men sedan insett att de tagit fel. Ett brottsoffer ger här ett illustrativt exempel:

Vi har ju inte blivit så farligt hotade, men en sådan här grej kan räcka. Man känner sig inte trygg, man bor i samma område. Tänker på det varenda gång jag går utanför dörren. Som häromkvällen när jag kom hem, då körde en bil med ungdomar förbi mig sakta. Det var mörkt och då tänkte jag att det var de. Mitt hjärta börjar bulsa. Men det kanske bara var ett gäng som körde lite sakta. Det blir nästan som en skräckfilm, man jagar upp sig själv. ”Men gud då händer det och sedan gör de det” och så vidare. Efter några meter hade bilen åkt förbi mig. Anledningen till att de körde så sakta var att de skulle hämta upp en kompis lite längre fram. Men bara under de där sekunderna hade ju allt redan hänt mig. Så skulle jag aldrig ha tänkt förut. För jag har aldrig känt mig hotad av unga killar i gäng, de brukar hålla sig för sig själva. Men nu känns det som om det är något som blivit förstört. Det går aldrig att sudda bort. Det är tilliten helt enkelt.

Bristen på tillit till andra människor är något som ett par brottsoffer tar upp som förhållandevis långvariga konsekvenser av brott. Det visar återigen vikten av att ha stöd omkring sig för att bearbeta det som hänt.

Samtidigt är det viktigt att framhålla att de brottsoffer och vittnen som intervjuats inte har fastnat i någon passiv offerroll. Tvärtom rör det sig om företagsamma personer som vägrat ge upp. Med eller utan professionellt stöd har flera intervjupersoner konstaterat att de vuxit och blivit starkare. Några kan till och med säga att brotten och den otillåtna påverkan även haft något gott med sig när de ser tillbaka. Ett brottsoffer berättar:

Jag har gjort det liksom, jag har skött allting själv. Om man säger så här, jag blev rätt vuxen under det här året, jag slutade skolan. Det var då jag började sköta mig själv riktigt och jag tog hand om mig själv, jag behövde ingen som såg efter mig så att jag tycker samtidigt... Jag kan se att det är bra, alltså det är både dåligt och gott för mig, jag har byggt upp en viss del som jag inte hade förut, det tycker jag är positivt faktiskt.

De känner tillfredsställelse över att de tog steget och lyckades ta sig igenom en svår tid, vissa berättar att de känner sig som starkare människor. Att det blir bättre med tiden gäller dock i högre grad för personer som känt ett starkt stöd, oavsett om det kom från anhöriga, vänner, stödpersoner eller personer inom rättsväsendet. Det sammanfaller i mycket hög grad med personer som anmält brotten och stått fast vid sina utsagor under hela rättsprocessen.

Att anmäla och vittna kan vara svårt, att avstå kan vara värre

Det är inte ovanligt att rädslan många gånger är kopplad till själva rättegången. För det första kan rättegången uppfattas som skrämmande, för det andra är det i stort sett ofrånkomligt att brottsoffret eller vittnet där möter gärningspersonen. Ett vittne berättar om hur hon tänkte inför huvudförhandlingen:

Ja, jag trodde att jag skulle dö, det är säkert, jag har aldrig varit så nervös. Jag stammade när jag pratade, men ändå fick jag ju sitta och tala om vad de här killarna hade gjort.

De intervjupersoner som fått stöd och information om hur en rättegång går till och vad som väntar framstår som mindre rädda än de som inte fått det, även om en reservation måste göras för att det rör sig om få personer som fått stöd. Att myndighetspersoner och stödpersoner faktiskt har tagit sig några minuter och tackat för ett vittnesmål eller liknande lyfts fram som mycket värdefullt av några intervjuade brottsoffer och vittnen. Ett vittne som var väldigt rädd för vad som skulle hända om hon vittnade, berättar med glädje att brottsoffrets mormor efteråt hade kommit fram och tackat. Det är påfrestande att vittna, men när man får höra att det var viktigt för någon annan menar flera intervjupersoner att det blir värt det. Dessutom kan det underlätta för brottsoffer och vittnen att gå vidare.

Det finns också motsatta reaktioner. Ett par intervjupersoner mår dåligt över att de *inte* har lämnat utsagor, då de känner att de svikit brottsoffret eller framtida brottsoffer som kan komma i gärningspersonens väg. Några brottsoffer nämner också hur de känner svek när vittnen ”tittat åt ett annat håll” eller ”glömt” allt lagom till förhör eller huvudförhandling.

Flera myndighetspersoner framhåller också vikten av att brottsoffret och vittnet står fast vid sin anmälan eller redogörelse. Om man inte anmäler kan risken för nya grundbrott vara betydligt större än risken för otillåten påverkan. Flera intervjuade menar att en anmälan kan vara tillräcklig för att få gärningspersonen att ge upp. Ett typiskt exempel på risker med att inte anmäla kommer från en polis som pratar om unga brottsoffer:

Det kan vi säga till målsägande och deras föräldrar, det finns egentligen bara två alternativ. Antingen anmäler man inte och så blir det bara värre och värre, för de har ju märkt att här kan man mjölka liksom. Man kan begå värre och värre brott mot målsäganden och till slut anmäler du, eller flyttar därifrån. Men om du låter dig utsättas för fler brott kommer det bara bli mer och mer problem, du blir ledsnare och olyckligare. Men det är inte alltid de tror på det, och så väntar de i alla fall och blir utsatta för fler brott och så kommer de igen och säger att nu vill jag berätta allt och ha hjälp. De måste få ta det själva, men det här är vår erfarenhet kan vi säga.

Att polisen framhåller att brottsoffret (och föräldrarna) själva måste få fatta beslutet är centralt. Framför allt när det gäller relationsvåld och hedersrelaterat våld menar ett par intervjupersoner att vissa poliser går väl långt för att få till stånd en brottsanmälan. Grundbrotten innebär ofta att brottsoffrets möjligheter att bestämma över sitt eget liv beskärs. När hon eller han lämnar en relation eller en familj som kränkt och förtryckt dem, är det viktigt att de personer som ska "hjälpa" låter dem fatta sina egna beslut.

Myndighetspersonernas uppfattning om vikten av att anmäla brott vinner också visst stöd från intervjuer med brottsoffer, vittnen och från förundersökningarna. Vid relationsvåld (inklusive det hedersrelaterade våldet) och en del ungdomsbrott finns flera fall där grundbrotten fortsatt till följd av att de inte anmälts eller andra åtgärder vidtagits. Ett exempel kommer från en förundersökning där en person framhåller vikten av att anmäla:

“Men jag måste göra en markering någonstans, så jag får vara ifred. För jag orkar inte leva ihop med honom. Nästa gång är jag död va. [...] Det är ju de här hoten om att döda och slakta och strimla och sådana saker och jag vet inte hur allvarligt han menar. Men för mig låter det obehagligt. För han är ju van att kunna slå mig väldigt mycket förut utan att jag går till polisen.”

Därmed inte sagt att en polisanmälan löser alla problem, men för åtskilliga personer har det varit ett viktigt steg på vägen. Det framgår i de flesta fall rörande relationsvåld och hedersrelaterat våld att grundbrotten, och i vissa fall den otillåtna påverkan, har pågått en lång tid innan de utsatta beslutade sig för att anmäla brotten, lämna mannen alternativt familjen eller på andra sätt ta sig ifrån gärningspersonerna. Det finns också förundersökningar som löpt över en lång tid och visar hur brottsoffret tagit tillbaka uppgifter eller verkat för att åklagare ska lägga ner utredningar.

Ett gott vittne reder sig själv?

Mycket av det stöd som utformats är inriktat på brottsoffer, de kan exempelvis få ett målsägandebiträde som stöd. Följande citat illustrerar att även vittnen känner en rädsla och oro och kommer från ett ungt brottsoffer:

Intervjuare: *Hur känns det att vara vittne?*

Intervjuperson: *Det känns rätt så läskigt.*

Intervjuare: *Tycker du det?*

Intervjuperson: *Ja, för hans kompisar de är riktigt farliga faktiskt. De är stora gäng och så [...] De sa ju till [brottsoffret] också att alla som vittnar kommer att dö. Så det känns inte så trevligt.*

En annan intervjuperson berättar att som vittne erbjöds han inget stöd, han visste inte heller att det fanns att få. Men brottsoffret fick hjälp och berättade för sin stödperson att hans vän skulle vittna, men mådde dåligt. Då ringde stödpersonen upp vännen också. Vittnet beskriver stödet på följande vis: ”Det är en sorts trygghet att kunna prata om det och veta att det finns folk som bryr sig, inte bara ens familj. Det känns bra.”

Andra vittnen har inte erbjudits någon hjälp utan har fått söka upp kuratorer eller andra samtalskontakter på egen hand. Några har ansökt om besöksförbud, ny bostad på annan plats eller bytt skola för att undgå gärningspersonen. Intervjupersoner från brottsofferjourer och andra stödverksamheter framhåller att de även tar emot vittnen, då dessa också kan behöva en samtalskontakt, men att de ofta saknar en naturlig kanal för att nå vittnena.

Vilse i rättsprocessen

Förutom effekterna av den otillåtna påverkan beskriver många intervju-personer en frustration över hur deras eller andras ärenden har hantlerats av rättsväsendet. Ibland handlar besvikelsen om en okunskap om hur rättsprocessen går till och orealistiska förväntningar på myndigheterna, andra gånger är det med all säkerhet så illa att myndighetspersoner misskött sig. Oavsett skälet får det konsekvenser som förvärras av att brottsoffer och vittnen inte bara utsatts för ett grundbrott utan också i många fall känner att de har ett hot hängande över sig.

Av rädsla för gärningspersonen tog ett brottsoffer tillbaka sin anmälan, men vid den tidpunkten beskriver brottsoffret att hon fått nya starka mediciner och att hon till följd av rädslan för gärningspersonen sov dåligt och hade ångest. Hon inser i efterhand att polisen som förhörde henne om varför hon tog tillbaka anmälan säkert förklarade att det hon gjorde var att erkänna brottet falsk angivelse, men det var inget hon tog in vid tillfället ifråga. Det slutade med att åklagaren lade ner åtalet under huvudförhandlingen, enligt brottsoffret mycket beroende av en driven försvarsadvokat som var van att hantera sådana fall. Exemplet tydliggör att okunskapen om hur rättsprocessen fungerar kan få mycket allvarliga konsekvenser i enskilda fall.

Ett annat brottsoffer berättar att han under huvudförhandlingen hade ett mycket bra stöd, som han under intervjun benämnde först åklagare och sedan försvarsadvokat innan han mindes att rätt titel nog var måls-

ägandebitråde. För rättsprocessens huvudaktörer som deltar vid huvudförhandlingar var och varannan dag innebär det säkerligen en utmaning att på ett begripligt sätt förklara arbetsgången för brottsoffer och vittnen. Detta i synnerhet om de medverkande har begränsad (eller dålig) erfarenhet av myndighetskontakter.

Vissa brottsoffer och vittnen i undersökningen har känt sig ifrågasatta eller bortglömda efter att ha drabbats av otillåten påverkan. Förutom rättsprocessens aktörer pekas socialtjänsten och skolor ofta ut som sämre rustade för att hantera brottsoffer, i synnerhet om de är unga. Exempel där personer misskött sig handlar ofta om att de inte håller sig till sin uppgift. Det kan konkret handla om poliser som utreder om kvinnan skrikit åt mannen innan han slog henne i stället för att klarlägga om en misshandel ägt rum eller inte, socialsekreterare som utreder skuldfrågan i stället för brottsoffrets rätt till ekonomiskt stöd eller oförstående lärare som uppmanar brottsoffer som blivit jagade och grovt misshandlade att inte fly från sina problem och i stället bli vän med gärningspersonerna.

Det är säkerligen en mycket komplicerad fråga att utreda brott och möta brottsoffer och vittnen, men om dessa kränks och ifrågasätts blir det än svårare att etablera en relation som gör att de vågar medverka i rättsprocessen. Dessutom kränks de ytterligare en gång, av aktörer de hade förtroende för innan (jfr Hellströmer och By, 2008).

Får man tro intervjuade brottsoffer och vittnen finns tre kategorier av personer man möter i rättsprocessen. Den första består av personer som inte lyssnar, suckar nedlåtande när brottsoffer beskriver sitt obehag, talar myndighetsspråk och indirekt därmed kränker brottsoffer och vittnen (jfr Hellströmer och By, 2008). Den andra kategorin utgörs av personer som utför sitt arbete väl. Det handlar inte om att ta över andra personers arbetsuppgifter, utan om att de anpassar sitt språk och budskap till mottagaren. Konkreta exempel från intervjuerna handlar om poliser som förklarar *varför* sms med underförstådda hot inte räcker för att ta in misstänkta till förhör, personer som förklarar de myndighetsbrev som upplevs som obegripliga eller skrämmande som brottsoffer och vittnen får hemskickade samt åklagare som förklarar *varför* ett åtal inte kan väckas i nuläget, men att beslut kan *omprövas* om något nytt kommer fram. Slutligen finns en tredje kategori med eldsjälur som gör mycket mer än tjänsten kräver av dem. Det kan handla om att se till att man kan följa med på huvudförhandlingen trots en fulltecknad kalender eller att lämna ut sitt mobilnummer och säga till brottsoffret och vittnet att man kan ringa *när som helst* om det är något. Hit hör också många stödpersoner som arbetar ideellt och ger brottsoffren ett utomstående stöd under en förvirrad tid. Ett brottsoffer som blivit utfrysst efter att ha anmält en gärningsperson från samma skola för misshandel berättar om vikten av att ha en guide i rättsprocessen:

Man snackade igenom allt, och så fick man en klarare bild av hur rättegången gick till. Sedan fick man klart för sig att det var de som var svinen. För jag började liksom nästan [tänka] att det var jag som gjort fel för att alla vände sig mot mig, så jag började tänka efter vad är det jag gjort fel?

Brottsoffer och vittnen som mött den andra eller tredje kategorin får en betydligt större tilltro till rättsprocessen och dess aktörer. Dessutom pekar intervjuerna, i kombination med tidigare forskning, på att dessa brottsoffer och vittnen har lättare att bearbeta brotten och den otillåtna påverkan.

Några intervjuade från den ideella sektorn framhåller också att skyddet och stödet minskas eller helt försvinner när dom väl har fallit om inga nya påtryckningar skett. Även om undersökningen visar att otillåten påverkan efter att dom meddelats är mycket sällsynt betyder inte det att rädslan försvinner över en natt. Intervjupersonerna menar att bristen på uppföljning leder till att brottsoffer inte anmäler brott. De talar då om relationsvåld, men det har sannolikt bäring även på ungdomsbrott.

Ekonomi blir lidande för många

Flera av intervjupersonerna, främst brottsoffer, har varit sjukskrivna till följd av grundbrottet och påverkansförsöken. Det innebär inkomstbortfall som kan ställa till problem för familjens ekonomi. Vissa personer har haft problem att få ut ersättning skyndsamt, vilket i något fall fått mycket stora konsekvenser. En person berättar att hon inte hade pengar till mat och boende, utan var beroende av människors välvilja under en tid. Även de personer som i egen regi bytt boende har lidit ekonomisk skada till följd av utsattheten. Några brottsoffer har också fått problem med arbetet till följd av skyddsåtgärder eller hur de mår. Ett illustrativt exempel kommer från ett brottsoffer:

Det var ju också det här med mitt jobb, då fick jag sparken. Jag hade varit i skyddat boende, så jag hade inte fått några arbetstider. Jag hade pratat med min chef och hon sade "just det men vi avvaktar lite då tills vi vet". Men då hade det hoppat in någon vikarie där som ringde och sa att du ska jobba nu och jag sa nej, det ska jag inte. Hon hade försökt ringa mig och inte fått tag på mig, jag hade ju ofta mobilen avstängd också, så hade hon ringt till min sambo och sagt att jag fick sparken på stående fot. Då hade lokal polis härifrån ringt och skällt på henne och sagt att sådär får du inte göra och [då svarade hon] "det hade jag ingen aning om". Sedan hade jag ringt och sagt att jag funderar på att sjukskriva mig för jag ville inte gå tillbaka dit sen. Nej, sjukskriva mig det vill de inte att jag ska göra. Så jag är arbetslös nu och avvaktar lite, jag tänker börja kolla lite i början av nästa år. Det var också något jag kände om man har skyddade personuppgifter och söker jobb, allting röjer ju.

En central faktor i brottsoffret historia är att polisen tog problemet på allvar och styrde upp situationen med vikarien. Långt ifrån alla brottsoffer och vittnen i undersökningen har haft någon som fört deras talan mot oförstående myndigheter, försäkringsbolag eller arbetsgivare när de själva inte orkat.

En tjänsteman påpekar att även om offret eller vittnet har en försäkring kan självriskerna och de besvär det innebär att få en personbil, bostad eller butik skadad inte negligeras. Ett par brottsoffer berättar också att deras försäkringar inte täckte allt som hade förstörts.

Några intervjupersoner har fått ersättning för skador både när det gäller grundbrottet och den otillåtna påverkan. Vissa påpekar hur ersättningen inte täcker en bråkdel av de läkarbesök (för psykiskt lidande och fysiska skador) som krävs samt de materiella skador som kan ha uppstått. Andra menar att de är tacksamma över att ha fått något alls, som ett slags erkännande, i synnerhet om det rör sig om skadestånd som gärningspersonen ska betala.

Anhörigas reaktioner

Som framgått av avsnittet om offer ovan förekommer att hot, markeringar eller andra påtryckningar indirekt riktas mot anhöriga. Det sker i synnerhet efter relationsvåld eller organiserad brottslighet, men även ungdomsgång kan använda sig av sådana hot. Vad som är viktigt att notera är att anhöriga i undersökningen ändå sällan utsätts för otillåten påverkan. Hot kan indirekt riktas mot dem, men det handlar snarare om att ytterligare skrämja brottsoffret eller vittnet. Där skadegörelse sker mot gemensam egendom drabbas anhöriga emellertid direkt av den otillåtna påverkan. I sällsynta fall har familjer, tillfälligt eller permanent, fått flytta till följd av en hotbild.

Anhöriga drabbas framför allt genom att ett brottsoffer eller vittne de bryr sig mycket om mår dåligt till följd av otillåten påverkan. Vid otillåten påverkan efter relationsvåld är de anhöriga som indirekt drabbas ofta barn till brottsoffret och gärningspersonen. Intervjupersoner framhåller vilken svår sits dessa hamnar i, speciellt om den otillåtna påverkan involverar barnen direkt, genom att de alltid får frågor om vad den ena föräldern har sagt och gjort, eller genom att brottsoffret är på en skyddad adress och barnet inte får berätta något om var de bor. Dessutom menar flera intervjupersoner från kvinnojourer och några poliser att det är skadligt när skolan eller sociala myndigheter inte reagerar på att något är fel. Trots att barnet berättar om våldet hemma, blir det inte taget på allvar. En intervjuperson som bott i ett hem där relationsvåld förekom, och som själv presades att inte berätta om problemen, beskriver också vilka konsekvenser detta fått för andra anhöriga:

Syrran har ju mått jättedåligt för att hon inte gjorde något, att hon lät mig vara där. Hon började hänga med kompisar hela tiden, de blev som hennes alternativa värld, kompisar och fester. Men jag var för liten för sådant. När vi träffas nu och dricker lite vin brukar hon alltid bryta ihop för det här, för att hon lät mig vara hos mamma.

Inte minst vid otillåten påverkan mot ungdomar berörs även föräldrarna. Enligt intervjupersoner från rättsväsendet och den ideella sektorn känner vissa föräldrar skuld för att de inte kunnat skydda sina barn, andra är rädda för att barnen ska utsättas för otillåten påverkan och förbjuder dem därför att vara ute sent på kvällen, att besöka vissa platser eller använda Internet. En ängslan för att föräldrarna ska bli oroliga, lida skada till följd av oron (få hjärtinfarkt, depression) eller för att få sin rörelsefrihet begränsad har också medfört att flera ungdomar inte berättat hemma om att de drabbats av brott. Andra ungdomar har berättat först efter att föräldrarna märkt att allt inte stått rätt till.

Då nästan alla brottsoffer och vittnen som berättat för sina anhöriga om vad som skett framhåller att dessa utgör det viktigaste stödet, är hemlighållandet särskilt problematiskt. Föräldrar ger förutom ett mentalt stöd också konkret hjälp. Exempel finns där de har skjutsat barnen, vilket medfört minskad risk att stöta på gärningspersonen eller suttit hos dem när de har haft svårt att somna.

När familjen drabbas finns också en risk för konflikter inom familjen. En vuxen intervjuperson har gått på familjerådgivning då många gräl över småsaker blev en följd av påverkansförsöken. Några stödpersoner berättar att de ofta träffar hela familjen minst en gång, då brottet och den otillåtna påverkan kan vara riktad mot, men inte endast berör, enskilda familjemedlemmar.

När gärningspersonen som ligger bakom den otillåtna påverkan har stor kapacitet att genomföra hoten finns det också många exempel på rädsla för att anhöriga ska drabbas. Ett brottsoffer berättar:

Vi vet ju det här som de säger, pris på mitt huvud och man ska skjuta mig. Och skjuter man inte mig, då tar man den som står närmast, men det är ju barnen och sambon. Och där är det nog en fördel just som min sambo har blivit hotad tidigare och jag har också blivit hotad tidigare. Då blir man inte så hysterisk.

Med andra ord har enskilda brottsoffer och vittnen olika förutsättningar att hantera både grundbrott och otillåten påverkan. Men mycket talar för att det blir lättare om man har stöd från sina närmaste.

Konsekvenser för rättsprocessen

I åklagarformuläret fanns en fråga om på vilka grunder otillåten påverkan

misstänktes. Många åklagare har angett flera grunder för sin misstanke, vilket innebär att procentsatserna inte kan adderas. Dessa grunder kan också ses som konsekvenser av otillåten påverkan. Omkring 3,5 procent av landets åklagare (som var med i urvalet, inte av dem som rapporterat påverkan eller besvarat formuläret) har under en fyraveckorsperiod rapporterat att personer inte vill medverka respektive ändrar sina uppgifter, på ett sätt som får åklagarna att misstänka otillåten påverkan. Därefter följer att 2,8 procent av landets åklagare varit med om att bevispersonen berättat om påverkansförsöket för dem. Att personer ”glömmer” oförklarligt eller inte berättar allt han eller hon känner till fick 2,3 respektive 2,4 procent av åklagarna att åtminstone misstänka påverkan. Endast en procent eller nio åklagare hade varit med om att bevispersoner uteblev från huvudförhandlingen av skäl som kunde härledas till otillåten påverkan. Dessa resultat vinner också stöd bland intervjuer och förundersökningar. Det är sällsynt att personer helt drar sig ur, det sker oftare mer subtilt, till exempel genom att de ändrar sina uppgifter eller ”glömmer”.

De allra flesta myndighetspersoner som intervjuats berättar att de lägger ner mycket tid på att prata med, lirka med och övertala brottsoffer och vittnen att stå fast vid sina uppgifter. Bakgrunden till att övertalningen behövs kan vara otillåten påverkan, men är betydligt oftare en allmän, diffus och orgrundad rädsla. En polis berättar:

Det finns inga ärenden, ungdomsärenden pratar jag om, där det är brott mot person, alltså olaga hot, misshandel, rån och så vidare, där man utan vidare berättar och sträcker ut handen. Visst klarar man vissa, men det är en lång process av övertalning, vädjan, ömkan, jag vet inte vad. Vi använder allt vi kan. Men många ärenden faller på det här och det är inget som man kan se i någon statistik. För vad vi skriver av ett sånt ärende på är ju spaningsresultat. Så det illustreras ju inte någonstans.

Till följd av dessa insatser minskar de negativa konsekvenserna för rättsprocessen. Det är dock ett problem i de fall där övertalning inte fungerar, exempelvis på de brott som sker inom den kriminella miljön.

Förundersökningar och domar innehåller flera fall där vittnen och målsägande varit tveksamma till att anmäla, främst av rädsla för vad gärningspersonen kan göra mot dem. I slutändan har de dock anmält, och flera av dessa personer har också stått fast vid sina uppgifter under huvudförhandlingen. Skälen till det är många. Vissa personer har bestämt sig för att ignorera sin rädsla eftersom de vet att gärningspersonen även utsatt andra personer för brott och anser att det är dags att göra något åt saken. Andra personer har valt att anmäla på grund av rädslan, vilket indirekt ger rättsväsendets myndigheter och de ideella krafter som finns ett gott betyg. Personerna anser att de har bättre utsikter att undgå påverkan om

de vänder sig till myndigheterna. Den bedömningen delas också av flera intervjupersoner, som redan berörts ovan.

Konsekvenserna av att vittnen eller brottsoffer tar tillbaka sina utsagor kan vara att brott inte klaras upp. Ibland finns kompletterande bevisning som förhindrar detta. Om gärningspersoner skulle gå fria på grund av otillåten påverkan får det allvarliga konsekvenser för brottsoffren och samhället i ett större perspektiv. Vid relationsvåld menar flera intervjupersoner att misshandeln fortsätter, antingen mot brottsoffret eller mot nya partners. Andra intervjupersoner lyfter fram att ungdomarna också hittar nya offer, och den organiserade brottsligheten kan fortsätta med sin kriminella affärsverksamhet om påverkan har effekt.

Resultat i fokus – Konsekvenser

- Konsekvenserna av grundbrottet förvärras av otillåten påverkan. Det rör sig om rädsla och andra allvarliga negativa reaktioner, framför allt på kort sikt, för brottsoffer, vittnen och dess anhöriga.
- Med hjälp från främst anhöriga, men även personer från den ideella sektorn och brottsbekämpande och i vissa fall sociala myndigheter, blir situationen bättre med tiden.
- Mycket talar för att de personer som anmäler grundbrottet och står fast vid sin redogörelse mår bättre än de som inte gör det. En viktig förklaring är att de förstnämnda har markerat mot gärningspersonen och att de har större möjligheter att få skydd och stöd.
- Vittnen har i högre grad än brottsoffer fått klara sig utan hjälp från myndigheter och den ideella sektorn. Skälet är främst att naturliga kanaler saknas för att fånga upp vittnen.
- Att medverka i rättsprocessen kan vara obehagligt och förvirrande, särskilt för människor med begränsad erfarenhet av myndighetskontakter. Detta ställer stora krav på myndighetspersoner i termer av bemötande och kommunikationsförmåga.
- När brottsoffer och vittnen påverkas får det inte bara konsekvenser för dessa personer, utan även för rättsprocessen. Sker det i en större omfattning får det även följder för hela rättssystemet.

5. Slutsatser

Ungdomsgång som tar tillfället i akt

Otillåten påverkan av ungdomar mot andra ungdomar är sällan genomtänkt. Det sker spontant, i stunden. Problemet är att ungdomar en stor del av tiden vistas på samma platser, till exempel i skolan, vid fritidsaktiviteter eller på Internet. Gärningspersoner, brottsoffer och vittnen känner därför ofta till varandra. Det är i dessa möten och på dessa mötesplatser som tillfällena till otillåten påverkan efter grundbrottet uppstår. Särskilt när vuxna inte är i närheten.

Unga brottsoffer och vittnen berättar inte alltid för föräldrar att de utsatts för brott. Drabbas unga av otillåten påverkan är de ännu mer tystlåtna mot föräldrarna. Det är också ovanligt att påverkansförsök sker i hemmet. Följden blir att föräldrarna har svårt att se och uppmärksamma att otillåten påverkan äger rum.

Otillåten påverkan förekommer i hög grad i skolan när lärare inte ser, eller inte vill se. I skolans dynamiska miljö kan otillåten påverkan ske mycket snabbt. På vägen hem från skolan och under fritidsaktiviteter är det ännu färre vuxna ögon som ser, liksom på Internet.

Hur kommer man då åt otillåten påverkan från ungdomar? Ett viktigt resultat är att ungdomar inte förstår att övergrepp i rättssak är ett brott. Ännu mindre inser de att övergrepp i rättssak nästan alltid har ett betydligt högre straffvärde än det grundbrott som det syftar till att dölja. Detta återkommer i rapportens brottsförebyggande del.

Övergrepp i rättssak är ett allvarligt brott och måste också betraktas som sådant av skolan och socialförvaltningen. Att hot inte sätts i verket innebär inte att brottsoffer och vittnen är opåverkade när de stöter på gärningspersoner i skolmatsalen eller vid fotbollsplanen. Det kan leda till att polis och åklagare inte får den nödvändiga bevisningen för brott. Gärningspersoner undgår åtal, blir friade från ansvar och lär sig att otillåten påverkan fungerar, medan brottsoffers och vittnens tilltro till lag och rätt skadas.

Av framför allt intervjuer med ungdomar och stödpersoner till brottsoffer framgår att otillåten påverkan från unga gärningspersoner ibland bagatelliseras. Myndighetspersoner och andra vuxna talar om ”tomma” hot. På ett sätt har de rätt, det är ovanligt att hot sätts i verket, men även ”tomma” hot kan få allvarliga konsekvenser. Vem kan med säkerhet säga vilka hot som är ”tomma”, och varför skulle hot mot vuxna vara värre än mot unga, som dessutom ofta möter gärningspersonen i sitt dagliga liv.

Om nu ungdomar hela tiden konfronteras med varandra och det knappast är realistiskt eller ens önskvärt att vuxna ”finns överallt” där ungdomar vistas, måste en slutsats vara att man bör flytta på gärningsperso-

nerna. Frågan är också om de insatser som samhället sätter in mot unga lagöverträdare i form av samtal om ilskekontroll med fältsekreterare har önskvärda effekter¹². Åtskilliga unga brottsoffer som intervjuats ställer sig undrande till nyttan av dessa åtgärder. En intervjuperson uttryckte att det är värre att inte våga gå ut på kvällen än att delta i samtal med socialförvaltningen.

Män som inte släpper taget

Vid relationsvåld kan otillåten påverkan ses som en förlängning av grundbrottet, men sker ofta i form av upprepade trakasserier, markeringar eller hot och inte genom våld. Det är anmärkningsvärt då relationsvåld till skillnad mot många andra grundbrott i studien inte sällan innehåller allvarligt fysiskt våld. En förklaring kan vara att våld inom nära relationer är av expressiv karaktär, våldet sker i ”stundens hetta”, medan otillåten påverkan i högre grad är instrumentell. En annan förklaring är att samhället, inte minst genom kvinnojourernas insatser, är förhållandevis framgångsrikt på att flytta kvinnan utom räckhåll för en våldsbenägen man. Skyddsåtgärderna är emellertid sämre lämpade mot trakasserier i form av telefonsamtal, sms, e-post, brev och andra försändelser.

Åtskilliga av mannens kontaktförsök är av subtil karaktär, som exempelvis när han skickar blommor. Det kan vara ett budskap från mannen om att han vet var kvinnan finns. Sådana markeringar tar myndigheterna inte alltid på allvar. Genom att öka kunskapen om vilka uttryck otillåten påverkan kan ta sig, bör förhållandena kunna förbättras.

För att kunna påverka kvinnan måste mannen veta var hon finns. Gemensamma barn kan utnyttjas som ett led i att kartlägga var kvinnan bor och hennes aktiviteter. Barnens lojalitet sätts på prov och de far illa när de blir brickor i ett spel. Deras ofrivilliga funktion som hjälpredor för otillåten påverkan bör få större uppmärksamhet.

Organiserad brottslighet som skapar sina tillfällen

Den organiserade brottsligheten hyser den kategori gärningspersoner i undersökningen som tillskrivs störst kapacitet att genomföra otillåten påverkan. Intervjupersoner framhåller att det är den organiserade brottsligheten som skrämmer allmänheten från att vittna. Några personer uttrycker frustration över hur medier, i synnerhet genom filmer, lyfter fram oskyldiga vittnen som lever under dödshot från organiserad brottslighet. Det

¹² Forskning visar att risken för ungdomar att återfalla i brott kan reduceras genom kognitiva samtal inriktade på det beteende hos personen som man vill förändra (McGuire och Priestley, 1995). Ostrukturerade samtal av allmän stödkaraktär har däremot inte visat sig ge någon effekt när det gäller återfall i brott (Brå 2008:1).

leder till att många brottsoffer och vittnen tar till självzensur av rädsla för att drabbas av trakasserier, hot eller våld – trots att en egentlig hotbild saknas.

Givet vilka påföljder personer med koppling till organiserad brottslighet riskerar, som kännbara fängelsestraff för grova narkotikabrott, påverkar det ytterligare brottet övergrepp i rättssak knappast fängelsetidens längd. Den organiserade brottsligheten, som återkommande driver en kriminell verksamhet, har därför lite att förlora genom att investera i otillåten påverkan, men mycket att vinna på att undgå upptäckt.

Den organiserade brottslighetens aktörer använder i stor utsträckning underförstådda hot och markeringar samt i viss mån skadegörelse, handlingar som kan vara svåra att leda i bevis. En del gärningar är inte ens straffbara. Som Brå tidigare framhållit är det viktigt att ta trakasserier och subtila påverkansformer på större allvar, då kvalificerade aktörer många gånger ligger bakom dessa (jfr Brå 2005:18).

Till detta kalkylerande beteende hör också att man väljer sina måltavlor med omsorg. Mycket talar för att förhållandevis få personer utsätts för påtryckningar. Detta gäller dock inte för dem som själva ingår i kretsen kring den organiserade brottsligheten. Där förekommer direkta hot och våld när lojaliteten brister och personer pratar med myndigheterna. Det blir därför viktigt för samhället att vara lyhört för tecken på att personer i den kriminella miljön vill ta sig ur brottsligheten samt bedriva verksamhet för att stödja avhoppare från kriminella miljöer (jfr Brå 2005:11).

Vad har de tre grupperna av påverkare gemensamt?

För att bli ett problem för dem som begår ett grundbrott förutsätts ofta någon form av relation mellan gärningsperson och offer. Den otillåtna påverkan är ett led att undanröja detta problem. När offret känner till gärningspersonens namn, var denne finns och kanske också en del detaljer kring den brottsliga verksamheten utgör offret ett potentiellt hot. Ungdomar utövar sällan otillåten påverkan mot okända personer. Relationsvåld förutsätter en nära förbindelse. Den organiserade brottsligheten har sällan anledning att påverka andra än dem som befinner sig nära den brottsliga verksamheten. Offren för påverkan kan också vara myndighetspersoner som i tjänsten inhämtar kunskap om gärningspersonerna (Brå 2005:18). I det ligger också en slags relation.

Vad innebär relationen mellan gärningsperson och brottsoffer respektive vittne? I många fall handlar det inte bara om att man känner till varandra. Vid relationsvåld kan den nära förbindelsen mellan gärningsperson och brottsoffer få till följd att kvinnan upprepade gånger tar tillbaka anmälningar om våld och påverkan. Vid ungdomsbrott förekommer att brottsoffret mobiliserar vänner mot gärningspersonen, som i sin tur trap-

par upp konflikten. *Inom* kriminella nätverk kan både offer och gärningsperson vara involverade i gemensam brottslighet. Följden av dessa exempel är att polis och åklagare kan ha svårt att veta i vilka trådar de ska dra. Att klara ut vad som egentligen har hänt är därför en utmaning för myndigheterna, en uppgift som inte går att undvika.

Detta mönster, att det nästan alltid finns en slags relation mellan gärningsperson och offer för påverkan, kan användas för att göra riskbedömningar.

De till synes olika grupperna ungdomsbrott, relationsvåld och organiserad brottslighet har mycket gemensamt, även i fråga om motiv. Det mest uppenbara är naturligtvis att otillåten påverkan sker för att skrämma brottsoffer och vittnen till tystnad. Ungdomarna vill samtidigt höja sin status inför andra ungdomar, i syfte att vinna inträde eller stärka sin position i gäng. Det kan också vara ett sätt att bättra på sin identitet som "hård" eller "farlig". Gemensamt med organiserad brottslighet har de i att påverkan kan främja gruppens status. Även de personer som vill dölja relationsvåld eller hedersrelaterat våld kan ha ett statusmotiv, men till skillnad från att *höja* sin status vill man snarare rädda den genom att utöva påtryckningar.

Otillåten påverkan är nära förbundet med makt. En man som skickar blommor till kvinnojouren visar att han når överallt, organiserad brottslighet utmanar rättsordningen genom att återkommande stå utanför brottsoffrets arbetsplats och ungdomsgäng drar fram och skrämmer jämnåriga.

Slutligen kan otillåten påverkan från organiserad brottslighet och mer etablerade ungdomsgäng också syfta till att skydda en kriminell verksamhet. Eftersom myndigheterna ständigt är grupperingarna på spåren blir otillåten påverkan ett redskap för att försäkra sig om att bevispersoner håller tyst. Vad som först framstår som en skillnad mellan dessa aktörer och de män i undersökningen som utövat relationsvåld är i själva verket en likhet. Männens tillskrivs i hög grad motiv som att bevara relationen till kvinnan. Slutsatsen blir därmed att även mannen vill skydda sin "verksamhet" i form av relationen eller äktenskapet.

Det tål också att upprepas att påverkansförsök som grundas i ilska eller har mindre genomtänkta motiv kan ha bieffekterna att personens status höjs, att verksamheten skyddas eller att brottsoffret uppfattar att det rör sig om en maktdemonstration. För brottsoffer och vittnen är det en viktig kunskap att påverkansförsök många gånger inte är så genomtänkta som de framstår vid en första anblick.

Rädslan större än risken

Trots att undersökningen visar att våld är den minst vanliga formen av otillåten påverkan är det ändå våldet som vi många gånger är rädda för. Hot kan uppfattas som mycket obehagliga, men det som skrämmer är

våra tankar om att hotet kan sättas i verket. Framför oss ser vi gärningspersoner med obegränsad kapacitet, utan några hinder att sätta kraft bakom orden. Vi löper därmed risken att bli offer för våra egna tankar. Men verkligheten är som sagt annorlunda och ofta mindre farlig än vi tror.

I själva verket är det få brottsoffer och vittnen som utsätts för våld inom ramen för otillåten påverkan. Gärningspersoner som hotar går sällan över till våld. Trots att många brottsoffer och vittnen i intervjuer och förundersökningar stått fast vid sina redogörelser genom hela rättsprocessen har otillåten påverkan inte tagit formen av våld. Inte heller efter det att gärningspersonen har fått sin dom är det vanligt att denne hämnas, varken genom våld eller andra påverkansformer.

Själva grundbrottet har inte sällan inslag av våld. Det beror på att grundbrottet ofta är utslag av en konflikt eller utgör ett angrepp. Den efterföljande påverkan följer en annan logik. I synnerhet när den inte sker i samband med grundbrottet är den mer övervägd, framåtsyftande och saknar grundbrottets karaktär av omedelbarhet. Till detta kommer att en gärningsperson använder otillåten påverkan för att undgå kontakter med myndigheterna. Om brottsoffer och vittnen upplever att påtryckningar ”går för långt” löper gärningspersonen stor risk att bli anmäld, och brottet blir därmed kontraproduktivt.

En annan vanlig rädsla handlar om att anhöriga ska utsättas för hot eller våld i syfte att avskräcka brottsoffer och vittnen från att berätta vad de vet. Intervjuer och förundersökningar visar dock att det är sällsynt att anhöriga drabbas direkt av otillåten påverkan. Därmed inte sagt att anhöriga är opåverkade när brottsoffer och vittnen de värnar om utsätts för hot eller trakasserier.

Problemet med själv censur, det vill säga att personer av rädsla för att utsättas för otillåten påverkan inte anmäler brott eller medverkar i utredningar av ärenden, bedömer vi som större än att brottsoffer och vittnen inte medverkar till följd av konkreta påtryckningsförsök. När åtgärder mot otillåten påverkan formuleras är det således angeläget att lyfta fram insatser som minskar själv censur.

Det är värst när grundbrottet sker...

Det finns en logik för när påverkan äger rum. Risken är störst i direkt anslutning till grundbrottet. Ibland ingår påverkan i ”paketet”, som när ungdomsgäng inte nöjer sig med att råna utan också vill skrämmas. Vid relationsvåld går det ibland nästan inte att skilja mellan grundbrott och påverkan.

Det är inte alls säkert att den otillåtna påverkan sedan kommer att upprepas. Än mindre att uttalade hot sätts i verket. Påverkan kan vara en engångsföreteelse.

Det kan också vara svårt inför huvudförhandlingen...

Ibland stannar det dock inte vid ett enstaka påverkansförsök. Det vanligaste i undersökningen är att påverkan sker i samband med grundbrottet, på brottsplatsen. Näst vanligast är att påverkan äger rum i domstolsbyggnaden i anslutning till huvudförhandlingen.

Även när andra händelser inträffar i "fallet" finns en viss risk för påverkan. Ett sådant exempel är när förhör hålls eller åtal väcks. Detta talar för att förebyggande åtgärder ska koncentreras till sådana kritiska händelser under rättsprocessen.

En vanlig situation är att inga påverkansförsök förekommit efter det att grundbrottet inträffade. Trots detta fokuseras ofta brottsoffers och vittnens rädsla och obehag mot huvudförhandlingen. Det har sin naturliga förklaring då de där ofrånkomligen möter gärningspersonen. Därtill kommer att många har en känsla av att vara vilse i rättsprocessen. Till skillnad från de yrkesgrupper som ofta sitter i huvudförhandlingar kan det vara första gången ett vittne eller brottsoffer sätter sin fot i en rättsal. Åtskilliga intervjupersoner har dessutom reagerat på utformningen av den kallelse de fått för att inställa sig till förhandlingen med hot om böter eller hämtning av polis. Därför är det viktigt med stöd i samband med huvudförhandlingen.

... men det blir bättre efter rättegången

Ett av de viktigaste resultaten i undersökningen är att den otillåtna påverkan sällan inträffar efter det att dom slutligen fallit. När huvudförhandlingen är över inser de allra flesta gärningspersoner att påverkansförsök är lönlösa. Det är också sällsynt med påverkan som en hämndreaktion.

Särskilt för mer etablerade ungdomsgäng och den organiserade brottsligheten finns en logik bakom påverkan, och när rättvisan har haft sin gång saknas rationella skäl att utsätta sig för risken att exponeras på nytt för myndigheterna. Med relationsvåldet kan det vara annorlunda. Ungdomsgängen och den organiserade brottsligheten vill skydda sina kriminella projekt och när dessa väl är avslöjade och rättsligt hanterade utgör brottsoffer och vittnen inte längre något hot eller hinder. I fallen med relationsvåld är kvinnan en central del i "projektet". Om mannen inte släpper taget utan vill fortsätta förhållandet riskerar kvinnan att även i fortsättningen utsättas för såväl nya grundbrott som påverkansförsök.

Vad betyder åtta procent?

Av landets samtliga åklagare rapporterade åtta procent att de under en så kort tid som fyra veckor misstänkt eller övertygats om att bevispersoner utsatts för otillåten påverkan. Det innebär att det i många åklagares vardag ingår att brottsoffer och vittnen tar tillbaka uppgifter, ändrar utsagor, oförklarligt glömmer bort väsentlig information eller på andra sätt inte vill medverka.

Metoderna som använts täcker främst de brott som kommit till myndigheternas kännedom. De brottsoffer och vittnen i undersökningen som har anmält grundbrottet har i mycket stor utsträckning stått fast vid sina redogörelser. Några intervjupersoner har valt att inte anmäla – av rädsla eller andra skäl, som beroende av eller lojalitet med gärningspersonen. Till detta kommer att personer främst från den ideella sektorn känner till ytterligare sådana fall. Det är utifrån materialet omöjligt att avgöra hur vanligt det är att brott inte anmäls till följd av självcensur eller otillåten påverkan. Däremot framstår det som troligt att effekterna av påverkansförsök som görs före en brottsanmälan är större på rättsprocessen än effekterna av dem som sker efteråt, en bedömning som vinner stöd i tidigare forskning (se Office for criminal justice reform, 2006). För personer som anmält brott och kommit med utförliga utsagor i ett tidigt skede är det svårt att helt vända om och säga att man inte minns eller att komma med nya, falska uppgifter. Dessutom finns ett helt annat stöd för personer som anmäler än för dem som aldrig ens kontaktar myndigheterna eller söker sig till olika former av stödpersoner.

Otillåten påverkan får allvarliga konsekvenser. Där brottsoffer och vittnen inte vågar eller förmår stå kvar vid sina redogörelser riskerar gärningspersoner att gå fria. Dessa gärningspersoner kan ibland utsätta samma eller nya brottsoffer för brott och fortsätta med otillåten påverkan. De brottsoffer och vittnen som drabbas riskerar att förlora förtroendet för rättsprocessen. Otillåten påverkan förvärrar konsekvenserna av grundbrottet och försvårar bearbetningsprocessen för dem som utsatts. Det är därför viktigt att ta frågan på stort allvar.

Trots att forskningsprojektet inte gör anspråk på att ge en heltäckande bild, vågar vi dra slutsatsen att rättsstaten inte är hotad till följd av otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen. Det finns två skäl till detta. För det första visar kartläggningen att otillåten påverkan är förhållandevis sällsynt sett till hela brottsligheten. I stället är problemet koncentrerat till tre kategorier av gärningspersoner. Otillåten påverkan förekommer främst vid ungdomsbrott och relationsvåld, men också vid organiserad brottslighet. En viktig skillnad mellan den senare och de två förstnämnda grupperna är att huvudfokus för den organiserade brottsligheten är den kriminella verksamheten. Otillåten påverkan är en bisak för att underlätta

verksamheten och utgör inte det enda möjliga handlingsalternativet. Det är lika möjligt att underlätta verksamheten genom andra metoder, som att tänka på säkerheten och hålla sig undan myndigheter och vittnen (jfr Brå 2007:4; Brå 2007:7; Brå 2006:6). För ungdomar och personer som använt relationsvåld spelar otillåten påverkan en mer central roll för att exempelvis vinna status i ungdomsgänget eller bibehålla kontakten med kvinnan.

För det andra bedriver rättsväsendets myndigheter – med viktig medverkan från den ideella sektorn – ett mycket hårt och på många fronter framgångsrikt arbete mot påverkan. Vi har också mött många vittnen och brottsoffer som, trots rädsla, obehag eller andra allvarliga konsekvenser inte viker sig, utan står fast vid sina utsagor. Detta är goda förutsättningar för alla de personer som arbetar för att förebygga, motverka och lindra konsekvenserna av otillåten påverkan (jfr Brå, 2007).

Änglar, finns dom?

Det är tydligt att otillåten påverkan och självcensur kan få allvarliga konsekvenser. Inte minst för de brottsoffer och vittnen som drabbas, men också för enskilda rättsprocesser. Skadan förvärras i de fall brottsoffer och vittnen möter myndighetspersoner som inte tar deras rädsla på allvar, exempelvis genom att bagatellisera hoten, inte förklara sina beslut eller i vissa fall till och med missköta sina uppdrag. Konsekvenserna av otillåten påverkan måste tas på största allvar och motverkas.

Så gott som samtliga brottsoffer och vittnen som intervjuats lyfter fram personer som varit till stor hjälp i deras bearbetning av grundbrotten och den otillåtna påverkan. Vägen att hitta dessa personer har ibland varit lång och krävt aktivt sökande från brottsoffers och vittnens sida. Ett brottsoffer som drabbats särskilt hårt av flera oförstående myndighetspersoner berättar om vändningen med följande ord: ”Jag hade aldrig klarat mig om jag inte träffat [stödperson], hon är min ängel.”

”Änglarna” kan anta formen av föräldrar, syskon, vänner, målsägarbiträden, personer från brottsoffer- och kvinnojourer, andra stödpersoner, poliser eller åklagare. Men de finns. Genom hårt, målmedvetet arbete och stort tålamod har viktigt arbete utförts, för brottsoffer, vittnen och för demokratin. Det är med den insikten den här rapporten avslutas med förslag till brottsförebyggande strategier och metoder.

6. Brottsförebyggande strategier och metoder

De brottsförebyggande strategier och metoder som föreslås följer en tidslinje, som inleds redan innan otillåten påverkan sker, följer hela rättsprocessen under vilken otillåten påverkan kan inträffa och avslutas efter att huvudförhandling i brottmål ägt rum. Fokus är på de brottsoffer och vittnen som utsätts för otillåten påverkan, men några strategier och metoder har en mer allmän inriktning på brottsoffer generellt. I figuren på nästa sida illustreras de brottsförebyggande strategierna och metoderna, i förhållande till var i rättsprocessen otillåten påverkan sker.

Innan brottet sker

Övergrepp i rättssak är ett brott

Bland framför allt ungdomar finns en påtaglig okunskap om att övergrepp i rättssak är brottsligt. Det är också ett allvarligt brott med högt straffvärde, inte sällan högre än för det grundbrott vilket den otillåtna påverkan syftar till att dölja. En viktig brottsförebyggande uppgift är därför att sprida fakta om brottet övergrepp i rättssak.

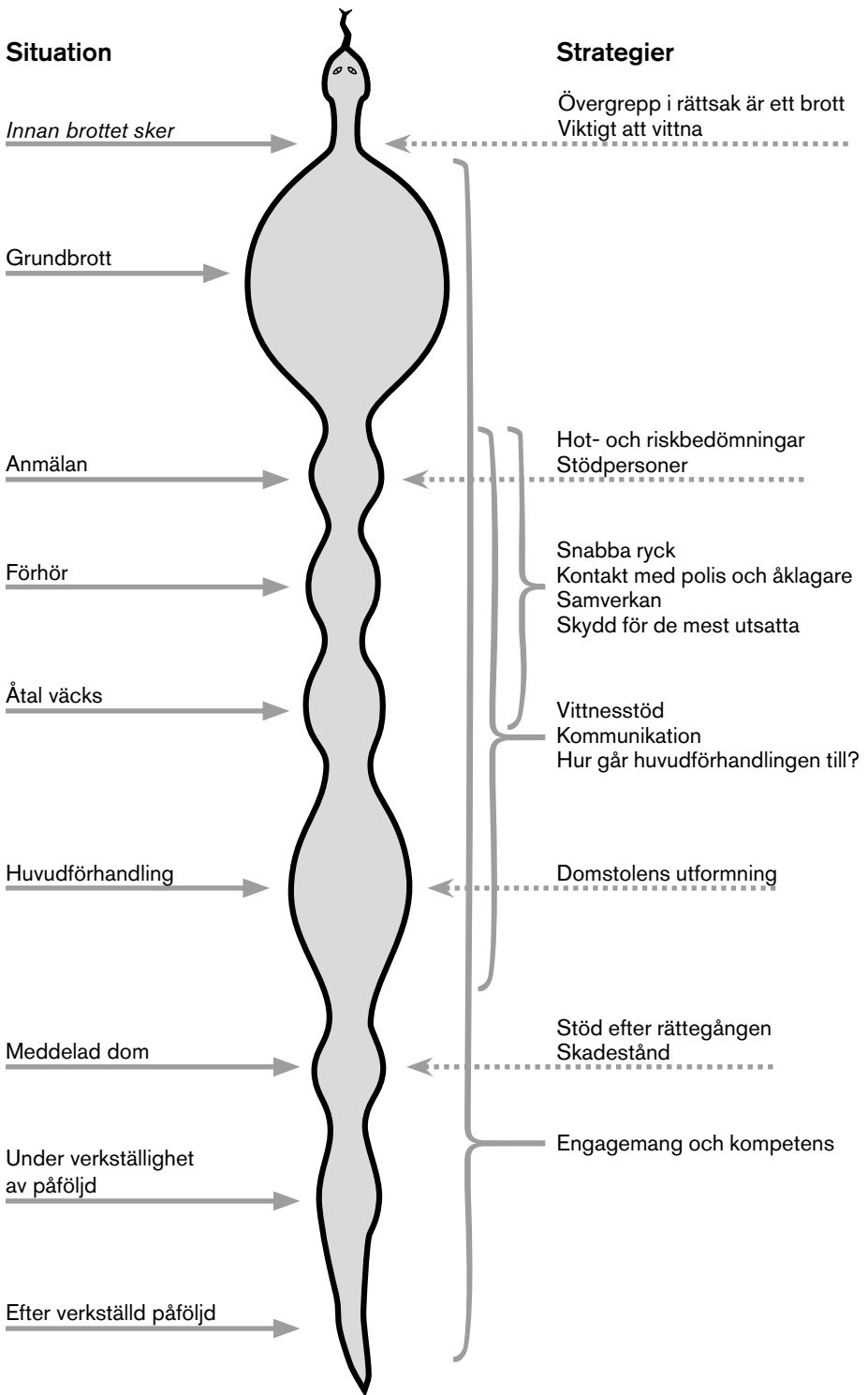
En intervjuperson beskriver hur polisen kan informera unga gärningspersoner om att de inte ska kontakta brottsoffer eller vittnen. Därigenom kan påverkansförsök undvikas.

Därför kan vi väldigt fort gå och säga det till honom att om du nu hör av dig, eller någon kompis till dig hör av sig, till den här målsäganden och säger något om att ta tillbaka den här anmälan, då begår du ett brott, övergrepp i rättssak. Och då kan du bli anhållen. Vi förklarar det väldigt fort. Vi är schysta, vi säger att du får gratis juridiska råd av mig här. Vi berättar för dig vad du inte ska göra, så får du inga problem. [...] Hotar ni ökar ni bara på brotten.

Internet är en vanlig arena för otillåten påverkan, framför allt bland ungdomar. På nätet är tröskeln också lägre för att ge uttryck för sina känslor än om man står öga mot öga med ett brottsoffer eller vittne. Kunskapen måste därför också gå fram att det inte är någon skillnad att ägna sig åt otillåten påverkan på nätet jämfört med i den fysiska miljön. En informationskanal är Brå:s hemsida brottsrummet.se, som vänder sig till både ungdomar och lärare.

Viktigt att vittna

I Sverige pågår flera arbeten med att nå ut med information, främst till

Figur 3. Brottsförebyggande förslag.

ungdomar, om vikten av att ställa upp och vittna. År 2005 inledde det lokala brottsförebyggande rådet och polisen i Eskilstuna projektet ”Våga vittna”, med målet att förändra ungdomars attityder kring rättsapparaten och få ungdomar att vittna (Jonasson, 2006). Intervjuer visar att liknande initiativ tagits på flera platser i landet.

Projekt som ”Våga vittna” handlar i hög grad om att motverka själv-censur. Undersökningen visar också att själv-censur är en underskattad påverkansform, som har stor effekt på vittnespersoners beredvillighet att lämna uppgifter. När det gäller ungdomar är det också viktigt att arbetet mot själv-censur riktas mot föräldrar, eftersom deras okunskap många gånger genererar en rädsla som smittar av sig på barnen.

Flera seminariedeltagare¹³ framhöll betydelsen av att nå ut med information till ungdomar om vikten av att vittna och att det också finns stöd. Rättskunskap är därför ett viktigt skolämne. Eskilstunaprojektet ”Våga vittna” har innefattat rättegångsspel och liknande praktiska övningar, som medför att kunskapen bearbetas och tillämpas, vilket bör ha större verkan än rena informationskampanjer.

Tidiga insatser

Hot- och riskbedömningar

Vid relationsvåld är det viktigt att hot- och riskbedömningar görs på ett tidigt stadium. Det är inte ovanligt att kvinnor som utsatts för våld inom något dygn ångrar sig och inte längre vill medverka i utredningen. Det kan bero på otillåten påverkan. En anmälan om våld, som inte lett till ett ingripande, kan innebära en ökad risk för att brottsoffret utsätts för mer våld eller otillåten påverkan (Rättsmedicinalverket 2001).

Stödpersoner

Tidigare forskning har lyft fram vittnens och brottsoffrets utsatta position och vikten av stöd för att öka känslan av trygghet (BrOM och DV 2004; prop. 2000/01:79; Lindgren och Qvarnström, 2003; BrOM och BOJ 2002). Brottsoffer kan få stöd från ett målsägandebiträde och har rätt att ledsagas av en stödperson. Som ett viktigt komplement finns även ideella organisationer, som brottsoffer- och kvinnojourer.

Någon motsvarighet till målsägandebiträde finns inte för vittnen, som därför kan vara mer utelämnade än brottsoffer. Vittnen får helt förlita sig på ideella vittnesstödjare.

Den engelska organisationen Victim Support, som kan jämföras med Brottsofferjourernas Riksförbund, anses vara pionjärer inom vittnesstödsområdet. Witness Service (vittnesstöd) finns i dag på samtliga brottmåls-

¹³ Vilka personer som deltog i seminariet framgår av förordet.

domstolar och utgörs av ideellt verksamma personer som fått genomgå en grundutbildning. Till skillnad från i Sverige är verksamheten uppsökande; brottsoffer och vittnen kontaktas *innan* förhandlingsdagen och blir erbjudna hjälp (BrOM och DV 2004). Flera intervjupersoner i denna undersökning lyfter fram hur vittnesstöd hade varit till ännu större hjälp om de träffat dem innan huvudförhandlingen. Anledningen är att oron för att vittna uppkommer innan själva huvudförhandlingen, i synnerhet för den som endast har begränsad kunskap om hur en rättegång går till.

Ett generellt problem med stöd är att det ser olika ut i landet; storstäder har generellt sett fler tillgängliga stödverksamheter än vad mindre orter kan erbjuda.

Flera intervjupersoner liksom seminariedeltagare understryker problemet med att det omfattande ansvar som frivilligorganisationerna har för stödverksamheten enbart vilar på ideella förmågor. Något som framhålls är att åtminstone samordnare bör avlönas, vilket är fallet i exempelvis England (BrOM och DV 2004).

Från förundersökning till åtal

Snabba ryck

För brottsoffer och vittnen är det viktigt att processen sker skyndsamt, i synnerhet där det finns risk för otillåten påverkan. Inte minst för ungdomar är snabba beslut värdefulla eftersom de ofta möter gärningspersonen i skolan, vilket ger många tillfällen till påverkansförsök. När väl huvudförhandlingen ägt rum minskar risken för otillåten påverkan avsevärt. En intervjuperson betonar vikten av att rättsväsendet arbetar snabbt när ungdomar är brottsoffer och vittnen:

Skyndsambeten, den är viktig för ungdomar för att processen ska bli avklarad så att de kan lämna det bakom sig. Då finns ju inte heller så mycket tid för de här hoten. När det gäller ungdomar är faktiskt just skyndsambeten a och o och just också att ungdomar inte har samma syn på tidsperspektiv som vi är vana vid.

Kontakt med polis och åklagare

Intervjuade brottsoffer, vittnen och poliser som möter dessa, har berättat hur värdefullt det är för brottsoffer och vittnen att kontinuerligt hållas informerade om hur förundersökningen fortlöper, något som även konstaterats i internationell forskning (se exempelvis Maynard, 1994; Fyfe, 2001; Hadley, 2006). Det minskar osäkerheten, vilket gör att brottsoffer och vittnen är bättre rustade mot påverkan eller självcensur. Bara den omständigheten att en polis lämnar ut sitt visitkort och säger att ”du kan väl ringa om du undrar över något” kan ha en stärkande effekt.

Det är viktigt att förstå vilken betydelsefull uppgift vittnen har och att om man delar på ansvaret blir bördan inte lika tung (Jonasson, 2006). För att nämna ett av flera exempel berättar en intervjuperson att hon blev lugnad när en polis upplyste henne om att hon inte var det enda vittnet, och att målet inte skulle stå och falla med henne.

Kontakt med åklagare är särskilt relevant när dagen för huvudförhandling närmar sig. Åklagaren kan berätta hur han eller hon i stora drag har tänkt lägga upp målet.

Samverkan

Samordningen mellan de aktörer som brottsoffer och vittnen kommer i kontakt med varierar kraftigt. Samverkan mellan polis, åklagare, ideella krafter, socialtjänst och bostadsbolag underlättar inte bara utredningen av brotten utan ger även stabilitet åt den som utsatts för brott. Där samordning saknas blir situationen lätt rörig. Ett tydligt exempel kommer från en intervjuperson som berättar om hur hennes före detta sambo, som hade misshandlat henne, erbjöds en bostad av det kommunala bostadsbolaget (som socialtjänsten betalade för) i en fastighet bredvid hennes. Hon fick själv ta kontakt med alla parter och förklara sin situation om och om igen för att själv få förtur till en annan lägenhet. Här hade en tätare samverkan mellan polis, socialtjänst och bostadsbolag underlättat brottsoffrets situation.

Flera intervjupersoner, liksom seminariedeltagare, framhåller att de olika aktörerna måste förstå sin egen och varandras roller, för att kunna arbeta mot ett gemensamt mål. Det är i denna samverkan viktigt att alla aktörer gör sitt jobb och inte försöker utföra varandras. Exempel finns i undersökningen på hur rektorer utför domstolens arbete, poliser utreder orsaker till relationsvåld i stället för att utreda misshandeln och socialsekreterare som bedömer skuldfrågor i stället för rätten till ekonomiskt bistånd. I synnerhet socialtjänsten anses av många intervjupersoner vara i behov av mer kunskap om hur man hanterar både unga gärningspersoner och brottsoffer, främst vid relationsvåld och ungdomsbrott. Även barn till misshandlade kvinnor kan hamna mellan stolarna enligt intervjupersoner från kvinnojourer.

I flera större städer finns särskilda satsningar för unga brottsoffer, där socialtjänst, polis och åklagare arbetar tätt tillsammans. Ett exempel är att poliser kan informera sociala myndigheter om att man bedömer att det kan räcka med att placera den person som är drivande i ett kriminellt ungdomsgång för att det ska lugna ner sig i hela området. Även när det gäller att markera mot organiserad brottslighet är det viktigt med samverkan; på så sätt visar myndigheterna att de står enade mot brottsligheten (jfr även Eksarkhopuolo, 1998). Detta ansvar ligger främst på rättsväsendet, men även andra aktörer kan inkluderas. Det kan gälla Försäkringskassans

personal, som hanterar frågor om bidrag till gärningspersoner, eller kommunala förvaltningar, som ska ta ställning till byggnadslov och frågor om förköpsrätt för fastigheter som kriminella använder.

För att samverkan ska fungera är det därför viktigt dels med riktade informationsinsatser till myndighetspersoner och ideella verksamheter, dels att dessa träffas och utbyter erfarenheter, diskuterar lösningar och arbetar för att lösa gemensamma problem.

Samverkan vid hedersrelaterat våld

Intervjupersoner framhåller vikten av samarbete, i synnerhet för att hjälpa dem som utsatts för hedersrelaterat våld; i förhållande till andra brottsoffer framställs stödet för dessa ännu vara i sin linda. Eftersom det finns för lite resurser och kunskap kring denna problematik kan ingen organisation eller myndighet ensam bära ansvaret, utan aktörerna måste komplettera varandra. En intervjuperson beskriver ett förebyggande förslag.

Vi har ett förebyggande attitydförändringsarbete. Det är killar som tar avstånd från själva problematiken och går vidare som kämpar. Det finns i hela landet. Sedan har vi opinionsbildning, föreläsningar, utbildningar för myndigheter, strukturella personer kan man säga, de som jobbar med skolan, socialen, polisen, frivilligorganisationer, så ser det ut. [...] Målet med att starta det projektet var ju att om vi tar hand om de unga killarna i dag, de som blir unga män i morgon, som är framtidens pappor, om vi förändrar de unga killarnas attityder så att de respekterar jämställdhetsfrågor och demokratiska frågor och allt, då om 10–20 år har vi ju inte kvar de här tankarna.

Intervjupersonen understryker vikten av att bedriva både långsiktigt och kortsiktigt förebyggande och – när något har hänt – lindrande arbete (jfr även Brå, 2007).

Skydd för de mest utsatta

För personer som står inför en hotbild finns olika slags skydd att få. Den som riskerar att förföljas eller att på annat sätt skadas kan få en sekretessmarkering i folkbokföringsdatabasen. Markeringen innebär att en noggrann bedömning görs innan personuppgifter lämnas ut. Nästa säkerhetsnivå, kvarskrivning, innebär att en person flyttar men folkbokförs på sin gamla folkbokföringsadress (Skatteverket, 2008). Nästa säkerhetsnivå omfattas av lagen (1991:483) om fingerade personuppgifter och innebär att en ny identitet kan erbjudas en person som riskerar att bli utsatt för allvarlig brottslighet som medför fara för liv och hälsa.

För de mest utsatta bevispersonerna bedriver polisen ett särskilt personsäkerhetsarbete. Det gäller en mycket begränsad grupp bevispersoner¹⁴

¹⁴ Med bevispersoner avses här målsägande och vittnen men även misstänkta och tilltalade.

som lämnar uppgifter i samband med utredningar som rör grov eller organiserad brottslighet (SOU 2004:1; prop. 2005/06:138). Förebilder till detta arbete finns i många länder (Aromaa, 2006; Graham, 1985; Fyfe och Sheptycki, 2005; Fyfe och McKay, 2000).

Inför huvudförhandlingen

Vittnesstöd

Flera intervjupersoner framhåller som ovan nämnts att vittnesstödjare måste komma in tidigare i processen, inte först vid rättegångstillfället. Vidare poängteras vikten av att ha vittnesstöd i alla åldrar. Inte minst för ungdomar kan det vara befriande att ha en vittnesstödjare i stället för en förälder eller vän, eftersom det kan finnas en rädsla att även en medföljande vän eller familjemedlem kan bli utsatt för påtryckningar. Intervjuer tyder även på att vissa brottsoffer och vittnen skuldbelägger sig själva eller av andra skäl inte vill prata om utsattheten med sina närmaste.

I de fall otillåten påverkan ägt rum före huvudförhandlingen kan stödet i samband med rättegång vara särskilt betydelsefullt. Därför kan vittnesstöd fylla en viktig funktion i att motverka *effekterna* av otillåten påverkan. Det har hänt att förhandlingar, som riskerats att behöva ställas in då vittnen inte velat delta, kunnat genomföras tack vare möjligheten till vittnesstöd (BrOM och DV 2004). Intervjupersoner och seminariedeltagare framhåller att vittnen borde få ett tydligt erkännande och ett adekvat stöd.

Kommunikation

Informationen som förmedlas kommuniceras inte alltid på ett sätt som gör att mottagaren förstår dess innebörd. Ett krångligt och svårförståeligt språk försvårar för dem som deltar (Lindgren och Qvarnström, 2003). Flera intervjupersoner uppger att domstolsbrevet är skrämmande och att kallelsen till huvudförhandlingen borde skrivas om. Vidare bör den inkludera information om möjligheten till en stödperson. Ett vittne beskriver exempelvis hur hon önskar att hon hade känt till att det fanns möjlighet till ett vittnesstöd som hade kunnat förklara att det under rättegången går bra att avbryta och säga till om man inte förstår.

Hur går huvudförhandlingen till?

Många brottsoffer och vittnen känner sig osäkra inför att medverka i en huvudförhandling (jfr Brå 2002:18). Ofta kan osäkerheten vara ett större hinder att delta i en rättegång än det faktum att det förekommit konkreta försök till påverkan från gärningspersonen. Förutsättningarna för att ett brottsoffer står fast vid sina uppgifter är större om han eller hon har fått lämplig information och stöd (BrOM 2007). Den som känner sig trygg i

situationen kan därför vara bättre rustad att hantera otillåten påverkan och således lättare kunna stå emot påverkansförsök. Därför är information om hur rättsprocessen går till av central betydelse och bidrar till att brottsoffer och vittnen känner sig tryggare och mer delaktiga i förfarandet (prop. 2000/01:79; BrOM och DV 2004). Det är viktigt för den som ska delta att kunna skapa sig en bild av vad som kommer att hända – vad som förväntas av en och vilka rättigheter och skyldigheter som finns. Detta gäller inte minst för ungdomar.

Brottsoffermyndigheten har en webbplats, rattgangsskolan.se, med information för den som vill förbereda sig inför en rättegång (BrOM 2008). Tillsammans med stödpersoner kan brottsoffer och vittnen besöka en sessionssal på tingsrätten för att få en konkret inblick i rättegångens olika steg och var olika personer sitter. De kan också sitta med som åhörare vid förhandlingar för att få en ännu djupare bild av rättegångsförfarandet. Inte minst kan det vara viktigt att slå hål på myten om att det går till som på amerikansk film.

Flera intervjupersoner berättar hur de lärt ut förhållandevis enkla knep, som att undvika att se sig om inne i rättegångssalen, för att slippa mötas av ett hånleende från en åskådare eller uppfatta andra subtila gester. På så sätt kan vissa former av otillåten påverkan i samband med rättegången undvikas.

Undersökningen visar också att dåligt förberedda vittnen och målsägande under huvudförhandlingen kan känna sig hårt ansatta av försvarsadvokater i rätten. Är de bättre förberedda och har förståelse för vilken roll alla aktörer har under huvudförhandlingen klarar de av situationen bättre. I förlängningen har förtroendet för rättsväsendet stor betydelse för att brottsoffer och vittnen, samt personer som de i sin tur kommer i kontakt med, i framtiden vågar träda fram när de har uppgifter som är av vikt för myndigheterna.

Huvudförhandlingen

Domstolens utformning

Inne i domstolsbyggnaderna finns praktiska aspekter att ta hänsyn till i det förebyggande arbetet. Intervjupersoner framhåller att det är påfrestande att som vittne eller målsägande dela väntrum med den tilltalade, eller med vänner till den tilltalade (se även Lindgren och Qvarnström, 2003; BrOM och DV 2004). Separata väntrum minskar risken för påverkansförsök omedelbart före förhandlingen och i pauserna. Alla domstolar har emellertid inte separata väntrum. Några intervjupersoner påpekar att sådana väntrum inte byggs ens när domstolar renoveras eller nya byggs till.

Flera intervjupersoner påpekar att offer och gärningsperson kunde slippa passera varandra om separata ingångar användes. Inne i rättegångs-

salen kan ett skydd mot subtila gester vara att vittnesbåset inte står riktat mot åhörarna, som det gör på vissa domstolar i dag.

Rättegångssituationen

Enligt intervjupersoner synes praxis i samband med rättegång inte alltid vara att använda de medel som står till buds för att underlätta situationen för de personer som deltar i rättsprocessen. Att visa ut personer som stör, se till att i första hand erbjuda plats åt anhöriga till offret och därigenom undvika att salen fylls med anhängare till den tilltalade, vilket inte är ett ovanligt scenario vid ungdomsmål, är åtgärder som kan minska risken för otillåten påverkan. Domare måste därför vara uppmärksamma på otillåten påverkan och medvetna om vilken typ av påverkansförsök som kan förekomma. Ofta är det subtila former av otillåten påverkan som sker i samband med rättegången, snarare än uttryckliga hot.

Det händer också mycket i väntrummet. Enligt en intervjuperson förekommer att vittnen får ta del av uppgifter innan de ska in och vittna:

Efter att han går in och vittnar och kommer ut blir det en paus och då kommer den här flickan ut och pratar med ungdomarna. Då hör jag hur flickan säger, han som vittnade nu sa det och det och si och så. Vad hon gör då är ju att föra in information till de här grabbarna och där borde tingsrätten vara mer observant på när någon lämnar rättegångssalen, att någon utanför, vaktmästare eller vad som helst, ser vad som händer för de går ju in med information till dem som sedan ska vittna.

Efter huvudförhandlingen

Dom och skadestånd

Åklagare kan lämna information om vad som händer efter domen. En central fråga är rätten till skadestånd, som åklagaren också kan driva i samband med åtalet. Det kan också vara andra frågor av juridisk praktisk natur, som hur man kan få ut skadeståndet.

Stöd efter rättegången

Många intervjupersoner understryker vikten av att under processens gång ha stöd, såväl mentalt som praktiskt, från någon man litar på och att denna person är samma genom hela processen. Inte minst efter rättegången är det viktigt att kunna bearbeta de känslor som uppkommit. Även om riskerna för att utsättas för otillåten påverkan efter rättegången är mycket små, försvinner inte rädslan över en natt. Då är det värdefullt att ha en kontaktperson att kunna ringa till.

Engagemang och kompetens

Utbildad personal...

För framför allt många ungdomar representerar den person man först kommer i kontakt med hela samhället, oavsett vilken instans man möter. Ett dåligt bemötande kan därför påverka förtroendet för hela systemet.

Hur man som brottsoffer eller vittne blir bemött kan ha en avgörande betydelse för hur rättsprocessen upplevs. Brottsoffers erfarenheter av rättsväsendet kan i förlängningen dessutom påverka allmänhetens villighet att delta i rättsliga processer och därmed benägenheten att anmäla brott (Lindgren och Qvarnström, 2003).

I Milwaukee inrättades en domstol där domare, åklagare och andra som var intresserade av relationsvåld handplockades (Davis, Smith och Rabbitt, 2001). Bakgrunden var att lagföringsandelen och genomströmningstiden var låg för sådana fall. Målsägande och vittnen samarbetade inte med myndigheterna. En av flera tänkbara förklaringar var bemötandet från rättsväsendets tjänstemän och upplevda hot från gärningspersoner. Sedan domstolen inrättades har genomströmningstiden halverats och antalet domar ökat med 25 procent.

Översatt till svenska förhållanden bör bättre utbildning av tjänstemännen i rättskedjan kunna leda till en större insikt om otillåten påverkan och bemötande av vittnespersoner.

... särskilt om påverkan i samband med relationsvåld

Flera intervjupersoner lyfter fram att många kvinnor har liten kunskap om vad samhället har för stöd att erbjuda när de utsätts för relationsvåld och otillåten påverkan. Kvinnovaldscommissionen konstaterade (SOU 1995:60) att det fanns brister i socialtjänstens arbete. Sällan erbjöds de våldsutsatta kvinnorna några insatser, vilket kvinnorna inte heller alltid efterfrågade (prop. 2000/01:79). Det är därför viktigt att samhällets resurser synliggörs.

När kvinnor som utsätts för relationsvåld väl kommer i kontakt med kvinnojourer eller myndigheter, är det viktigt att stödet och skyddet fungerar. Det finns i dag en vittnesstödsutbildning med fokus på detta område (BrOM och DV 2004).

Kunskap om otillåten påverkan är viktig för de personer som möter kvinnor som utsätts för relationsvåld. Anställda vid kvinnojourer och poliser som tar upp en anmälan måste vara noga med att fråga om kvinnorna utsätts för otillåten påverkan. Flera av intervjupersonerna framhåller vikten av att ge kvinnorna olika strategier och att till exempel dokumentera om de utsätts för påverkansförsök.

... särskilt om påverkan i samband med organiserad brottslighet

En utbredd rädsla finns för påtryckningar från framför allt den organiserade brottsligheten. Det förekommer inslag av spektakulära påtryckningar, som kan få stort genomslag i media, något som medför att den organiserade brottsligheten får ett våldsrykte. Få uppmärksammade fall kan således få stor spridningseffekt och det ligger nära till hands att brottsoffer och vittnen målar upp en hotbild som inte har täckning.

Ett problem är att både myndigheter och enskilda har för liten kunskap om den organiserade brottsligheten, och det medför att man gärna över-skattar både motiv och resurser att påverka. Ett sätt att få till stånd en mer realistisk bild av den organiserade brottsligheten är att öka kunskapen om dess struktur och omfattning. Inte minst när det gäller otillåten påverkan. Forskning, i kombination med utbildning av personer inom rättsväsendet, bör vara ett steg på vägen att åstadkomma en mer nyanserad hållning till de risker som finns. Det bör i sin tur kunna leda till att myndigheterna blir bättre skickade att bedöma otillåten påverkan och sätta in välavvägda resurser för att skydda och stötta bevispersoner. Det bör också kunna minska den självzensur som finns hos brottsoffer och vittnen.

En ökad kunskap om den organiserade brottsligheten bör också vara till stor nytta för den ideella sektorn, som dagligen möter brottsoffer och vittnen.

Referenser

- Amir, Menachem (1995). Organized crime and violence, i *Studies on crime & crime prevention*, vol 4, nr 1. s. 86–104.
- Andersson, Berit och Lundberg, Magnus (2001). Kap 3 Kvinnomisshandel som kunskapsfält – att definiera, förklara och hantera ett socialt problem i Åkerström, Malin och Sahlin, Ingrid (red.). *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur. s. 63–91.
- Aromaa, Kauko (2006). European experiences in preventing organised crime: Field studies of best practices by a Council of Europe expert group i Aromaa och Viljanen (red.). *International key issues in crime prevention and criminal justice. Papers in celebration of 25 years of HEUNI*. Helsingfors: HEUNI. s. 13–33.
- Axelsson Palmer, Carina (2005). *Utpressning mot företagare i Sverige 1995–2002*. C-uppsats i kriminologi. Stockholm: Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen.
- Brottsoffermyndigheten, BrOM, och Brottsofferjourernas riksförbund, BOJ (2002). *Vittnesstödshandboken*. Reviderad 2006. Umeå.
- Brottsoffermyndigheten, BrOM, och Domstolsverket, DV (2004). *Vittnesstöd. Slutredovisning av regeringsuppdrag*. Författare: Maria Persson, Martha Gunnarsson (BrOM) och Peter Islander (DV). Umeå.
- Brottsoffermyndigheten, BrOM (2007). *Ett nationellt samordningsprogram för brottsoffer*. Författare: Ulf Hjerppe. Hämtad 18 februari 2008 från www.brottsoffermyndigheten.se.
- Brottsoffermyndigheten, BrOM (2008). <http://www.brottsoffermyndigheten.se/default.asp?id=3031>. Hemsidan besöktes 18 mars 2008. www.rattegangsskolan.se.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (1999). *Mc-brott*. Författare: Roger Sundberg. Rapport 1999:6. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2002). *Våld mot kvinnor i nära relationer. En kartläggning*. Författare: Lotta Nilsson. Rapport 2002:14. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2002). *Sju ungdomar om sin rättegång*. Författare: Åsa Frodlund. Rapport 2002:18. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2005). *Narkotikabrottslighetens organisationsmönster*. Författare: Lars Korsell m.fl. Rapport 2005:11. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2005). *Otillåten påverkan riktad mot myndighetspersoner. Från trakasserier, hot och våld till amorös infiltration*. Författare: Karolin Wallström, Johanna Skinnari och Lars Korsell. Rapport 2005:18. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

- Brottsförebyggande rådet, Brå (2006). *Konsten att läsa statistik om brottslighet*. Tredje omarbetade upplagan. Författare: Tove Sporre och Robert Standar, red. Rapport 2006:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2006). *Häleri: Den organiserade brottslighetens möte med den legala marknaden*. Författare: Linda Källman m.fl. Rapport 2006:6. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Motverka otillåten påverkan. En handbok för myndigheter om att förebygga trakasserier, hot, våld och korruption*. Författare: Karolin Wallström, Lars Korsell och Eva R. Andersson. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Vart tog alla pengarna vägen? En studie av narkotikabrottslighetens ekonomihantering*. Författare: Johanna Skinnari, Daniel Vesterhav och Lars Korsell. Rapport 2007:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Narkotikadistributörer. En studie av narkotikamarknadens grossister*. Författare: Daniel Vesterhav, Johanna Skinnari och Lars Korsell. Rapport 2007:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Korruptionens struktur i Sverige. "Den korrupte upphandlaren" och andra fall om mutor, bestickning och maktmissbruk*. Författare: Monika Karlsson och Lars Korsell. Rapport 2007:21. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008). *Kommunernas påverkansprogram och deras deltagande år 2004. En kartläggning*. Författare: Hanna Ginner-Hau. Rapport 2008:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008). *Nationella trygghetsundersökningen 2007. Om utsatthet, trygghet och förtroende*. Författare: Annika Töyrä, Jennie Wigerholt och Katarina Eriksson. Rapport 2008:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008). *Brottsoffers benägenhet att polisanmäla brott*. Författare: Lars Westfeldt. Rapport 2008:12. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008). *Besöksförbud i Norden*. Författare: Saadia Aitattaleb, Anna Nilsson och Lars Korsell. Rapport 2008:18. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Christie, Nils (2001). Kap. 2. Det idealiska offret. I Åkerström, Malin och Sahlin, Ingrid (red.) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur. s. 46–60.
- DN (2008). *Advokater tydliga i sin roll*. 11 mars 2008.
- Davis, Robert C.; Smith, Barbara E. och Henley, Madeline (1990). *Victim/Witness intimidation in the Bronx courts: How common is it, and what are its consequences?* New York: Victim services agency.

- Davis, Robert C.; Smith, Barbara E. och Rabbitt, Caitilin R. (2001). Research notes increasing convictions in domestic violence cases: A field test in Milwaukee. *The justice system journal*, vol. 22, nr 1.
- Dedel, Kelly (2006). *Witness intimidation*, Problem-Oriented guides for police problem-specific guides series, guide no. 42.
- van Duyne och Levi (2005). *Drugs and money. Managing the drug trade and crime-money in Europe*. London: Routledge.
- Eksarkhopuolo, A. A. (1998). Problems of evidencing in cases on crimes committed by organized criminal groups: a view from Russia, i *Security journal* nr 11, s. 105–107.
- Eldén, Åsa (2003). *Heder på liv och död. Våldsamma berättelser om rykten, oskuld och heder*. Akademisk avhandling. Uppsala: Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Eliasson, Mona (1997). En plump i jämställdhetens protokoll. Svensk forskning om våld mot kvinnor. I Olsson, Monika och Wiklund, Gunnilla (red.). *Våld mot kvinnor*. Brå rapport 1997:2. Stockholm: Brottsförebyggande rådet. s. 33–43.
- Evans Skovron, Sandra och Scott, Joseph E. (1987) Social scientists as expert witnesses: Their use, misuse, and sometimes abuse i *Expert witnesses. Criminologists in the Courtroom*. Patrick R. Anderson, L. Thomas Winfree, jr. (red) State university of New York Press. s. 73–99.
- Fattah, Ezzat A. (2004). The rational choice/opportunity perspectives as a vehicle for integrating criminological and victimological theories i *Routine activity and rational choice. Advances in criminological theory*. Clarke, Ronald V. och Felson, Marcus (red.). New Brunswick och London: Transaction Publishers. s. 225–258.
- Fondén, Charlotta (2007). “Gola aldrig ner någon”. Intervjuer med personer som i tonåren misstänkts för brott. I Estrada, Felipe och Flyghed, Janne (red.) *Den svenska ungdomsbrottsligheten*. Lund: Studentlitteratur. s. 213–248.
- Foucault, Michel (2003). *Övervakning och straff. Fängelsets födelse*. 4:e upplagan. 1987/2003. Lund: Arkiv förlag.
- Fyfe, Nicholas R. (2001). *Protecting intimidated witnesses*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited.
- Fyfe, Nicholas R. och McKay, Heather (2000). Police protection of intimidated witnesses: A study of the Strathclyde police witness protection programme. *Policing and society*, vol. 10, s. 277–299.
- Fyfe, Nicholas R. och Sheptycki, James (2005). *Facilitating witness co-operation in organised crime cases: an international review*. Home office online report 27/05. London: Home office.
- Graham, Michael H. (1985). *Witness intimidation. The law's response*. Westport, Connecticut: Quorum Books.

- Hadley, Jonathan (2006). *Witness intimidation and protection practices: A front line view from Helsinki, consideration of Finnish police law, and review of research in the UK*. Finland, Polishögskolan.
- Heber, Anita (2007). *Var rädd om dig! Rädsla för brott enligt forskning, intervjupersoner och dagspress*. Akademisk avhandling. Avhandlingsserie nr 23. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Hellströmer, Ann och By, Ulrika (2008). *Hej, hoppas allt är ok. Att samtala med unga brottsoffer*. Stockholm: Jure.
- Hetherington, Sarah och Maynard, Warwick (2000). *Community and police enforcement in Newcastle*. Briefing note 2/00. London: Home office.
- Holmqvist, Lena; Leijonhufvud, Madeleine; Träskman, Per Ole och Wenberg, Suzanne (2007). *Brottsbalken. En kommentar. Brotten mot allmänheten och staten m.m.* Stockholm: Norstedts juridik.
- Home office (1997). *Vulnerable or intimidated witnesses*. Conference report, criminal justice conferences. 18–19 november 1997 och 1–2 december 1997. London: Home office.
- Hydén, Margareta (1997). Kvinnomisshandel. Aktuella frågor i Sverige. I Olsson, Monika och Wiklund, Gunilla (red.) *Våld mot kvinnor*. Brå rapport 1997:2. Stockholm: Brottsförebyggande rådet. s. 13–22.
- Hydén, Margareta (2001). Kap 4 Misshandlade kvinnors uppbrott: en motståndsprocess i Åkerström, Malin och Sahlin, Ingrid (red.) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur. s. 92–118.
- Johnson, Holly (1997) Att forska om våld mot kvinnor. En kanadensisk offerundersökning i Olsson, Monika och Wiklund, Gunilla (red.) *Våld mot kvinnor*. Brå rapport 1997:2. Stockholm: Brottsförebyggande rådet. s. 55–91.
- Jonasson, Tommy (2006). *Om projektet Våga vittna och anmäla brott*. Projektbeskrivning. Hämtad 18 mars 2008 från <http://www.polisen.se/inter/nodeid=6843553&pageversion=1.jsp>
- Jupp, Victor, Davies, Pamela och Francis, Peter (red) (2000). *Doing criminological research*. London: Sage Publications.
- Katz, Jack (1988). *Seductions of crime*. New York: Basic Books.
- Korsell, Lars (2003). *Bokföringsbrott – en studie i selektion*. Akademisk avhandling. Avhandlingsserie nr 13. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Korsell, Lars (2007). Korruption, en fråga om ekonomisk och organiserad brottslighet i *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, nr 3, s. 293–304.
- Korsell, Lars; Skinnari, Johanna och Vesterhav, Daniel (2008). *Organiserad brottslighet: Vad vill vi bekämpa?* PM.

- Lab, Steven P. (2000). *Crime prevention. Approaches, practices and evaluations*. 4:e uppl. Cincinnati: Anderson Publishing co.
- von Lampe, Klaus (2003). Organising the nicotine racket. Patterns of criminal cooperation in the cigarette black market in Germany i van Duyne, P.C.; von Lampe, K. och Newell, J.L. (red.) *Criminal finances and organising crime in Europe*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers. s. 41–66.
- Lilly, J. Robert; Cullen, Francis, T. och Ball, Richard, A. (1995). *Criminological theory: Context and consequences*. London: Sage publications.
- Lindgren, Magnus och Qvarnström, Jennifer (2003). *Brottsoffren i rättsprocessen*. En undersökning genomförd på uppdrag av Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren, Domstolsverket. Hämtad 25 januari 2008 från Åklagarmyndighetens hemsida: www.aklagare.se/upload/År%20du/Brottsoffer/Brottsoffren%20i%20rättsprocessen.pdf -
- Lindgren, Magnus; Pettersson, Karl-Åke och Häggglund, Bo (2002). *Brottsoffer. Från teori till praktik*. Stockholm: Jure SLN AB.
- Lukes, Steven (1974). *Power: a radical view*. London: Macmillan press.
- Marine, Frank, J. (2006). The effects of organized crime on legitimate businesses. *Journal of financial crime*, vol 13, nr 2, s. 214–234.
- Maynard, Warwick (1994). *Witness intimidation. Strategies for prevention*. Police research group. Crime detection and prevention series: Paper no 55. London: Home office.
- McGuire, James och Priestley, Philip (1995). Reviewing ‘What works’: Past, present and future. I McGuire, J. (red.) *What works: Reducing re-offending. Guidelines from research and practice*. New York: Wiley.
- McIntyre, Tom; Tong, Virginia M. och Perez, Joseph F. (2001). Cyber-lock down: Problems inherent with the use of Internet technology in correctional education settings. *JCE (Journal of correctional education)*, vol 52, nr 4, s. 163–165.
- MacNamara, Donal E. J. (1991). Kap 9. The victimization of whistleblowers in the public and private sectors. I Kelly, Robert J. och MacNamara, Donal E. J. (red.) *From perspectives on deviance: dominance, degradation and denigration*.
- Messerschmidt, James W. (1997). *Crime as structured action. Gender, race, class, and crime in the making*. Thousand oaks: Sage Publications.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna (2007). Hot mot vittnen och målsägande. Går det att upprätthålla rättvisan? i *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, nr 4, s. 355–369.
- Office for criminal justice reform (2006). *Working with intimidated witnesses. A manual for police and practitioners responsible or identifying and supporting intimidated witnesses*. Storbritannien: Office for criminal justice reform, Criminal justice system.

- Paladin Press (1992). *An inside look at outlaw motorcycle gangs*. Boulder, Colorado: Paladin press. Kursmaterial.
- Paoli, Letizia (2000). Qualitative methodology at the edge: assessing Italian mafia groups' involvement in drug trafficking i EMCDDA Scientific Monograph Series, nr 4, *Understanding and responding to drug use: the role of qualitative research*. Luxemburg: European Monitoring centre for Drugs and Drug Addiction, s. 191–196.
- Polismyndigheten i Västra Götaland (2005). *Rekrytering till kriminella gäng i Göteborg*. Rapport från länskriminalpolisen, underrättelseroteln.
- Pollack, Ester (2001). *En studie i...medier och brott*. Akademisk avhandling. Stockholm: Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Stockholms universitet.
- Proposition 2000/01:79. *Stöd till brottsoffer*.
- Proposition 2005/06:138. *Personsäkerhet*.
- Rehn, Lise och Vikman, Anna (2006). *Aggression i domar om mord och försök till mord*. C-uppsats i psykologi. Stockholm: Stockholms universitet, Psykologiska institutionen.
- Reuter, Peter och Haaga, John (1989). *The organization of high-level drug markets: An exploratory study*. Santa Monica: Rand Corporation.
- Rättsmedicinalverket (2001). *Riskbedömningar och riskhantering inom rättsväsendet*. Information 2–2001. Dokumentation av ett seminarium 19–20 september 2001 anordnat av Rättsmedicinalverket, Kriminalvårdsstyrelsen, Statens institutionsstyrelse och Brottsförebyggande rådet. Stockholm: Rättsmedicinalverket.
- Sahlin, Ingrid (2001). Kap 7 Förbjudna rum. I Åkerström, Malin och Sahlin, Ingrid (red.) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur. s. 183–210.
- Sarnecki, Jerzy (2001). *Delinquent networks. Youth co-offending in Stockholm*. Cambridge: Cambridge university press.
- Serio, Joe (1997). Russian crime threatens foreign investment. *Crime and justice international*, vol 13, no 3, s. 10–13.
- Shichor, David (1989). Corporate deviance and corporate victimization i *International review of victimology*. s. 67–88.
- Siljerud, Peter m.fl. (2008). *Ungdomar och integritet – 2008*. En studie utförd av Kairos Future för Datainspektionen. Stockholm: Kairos Future.
- Skatteverket (2008). Information om skyddade personuppgifter. Hämtad 18 mars 2008 från <http://www.skatteverket.se/folkbokforing/ovrigt/infoskydd.4.18e1b10334ebe8bc80001711.html>
- Smith, Ronald E. (1993). *Psychology*. Minneapolis/St. Paul: West Publishing Company.
- SOU 1995:60. *Kvinnovåldskommissionen*.

- SOU 2004:1. *Ett nationellt program om personsäkerhet*. Justitiedepartementet, Personsäkerhetsutredningen.
- Tarling, Roger; Dowds, Lizanne och Budd, Tracey (2000). *Victim and witness intimidation: Findings from the British Crime Survey*. Storbritannien: Home office.
- Verhovek, Sam Howe (1996). Gang intimidation of witnesses is a growing problem. I Bender, David och Leone, Bruno (red). *From gangs: opposing viewpoints*. St. Paul, Minneapolis: Greenhaven Press. s. 77–81.
- Wikström, Per-Olof H.; Torstensson, Marie och Dolmén, Lars (1997). *Lokala problem brott och trygghet i Stockholms län*. Delrapport 1. Stockholm: Polishögskolan.
- Winfree, Thomas jr. (1987). All that glitters is not necessarily gold: negative consequences of expert witnessing in criminal justice. I Patrick R. Anderson, L. Thomas Winfree, jr. (red.) *Expert witnesses. Criminologists in the Courtroom*. State university of New York Press. s. 138–153.
- Winfree, Thomas jr. och Anderson, Patrick R. (1987). Criminal justice scholars as expert witnesses: a descriptive analysis. I *Expert witnesses. Criminologists in the Courtroom*. Patrick R. Anderson, L. Thomas Winfree, jr. (red) State university of New York Press. s. 62–72.
- Wright, Alain (2006) *Organised crime*. Cornwall: Willan publishing.
- Wästerfors, David (2007). *Fängelsebråk. Analyser av konflikter på anstalt*. Lund: Studentlitteratur.
- Åkesson, Petra (2005). "Vi krigar mot svenskarna". *Unga rånare om hur och varför de begår brott*. Uppsats hämtad från http://www.sociologi.lu.se/krim/vi_krigar.pdf 2008-02-25.

Bilaga. Åklagarformulär

DATUM 2007-10-05
DNR G 2-0250/2006

Övergrep i rättssak och annan otillåten påverkan på bevispersoner

Brottsförebyggande rådet genomför en omfattande kartläggning av övergrepp i rättssak och andra former av otillåten påverkan mot bevispersoner. Skälet till att vi använder begreppet otillåten påverkan är att vi vid sidan av hot, våld och skadegörelse vill fånga in även subtila påverkansformer, som trakasserier som inte nödvändigtvis utgör brott. Det kan även handla om att bryta kontakten med bevispersonen, försvara umgänge med barn etc. Med otillåten påverkan avses också mutor och annan korruption, som inte nödvändigtvis är av ekonomisk natur. Det kan röra sig om väntjänster eller liknande. Vi har alltså ett bredare angreppssätt än enbart övergrepp i rättssak.

Projektet syftar till att genom fyra olika vetenskapliga metoder undersöka den otillåtna påverkans struktur och omfattning. Mot bakgrund av resultaten kommer brottsförebyggande strategier och metoder att utformas.

För att mäta omfattningen av problemet behöver vi Din hjälp. Med detta brev finns ett formulär bifogat. Vi vill att du under fyra veckors tid antecknar hur många fall av otillåten påverkan som du upplevt har förekommit i dina ärenden. Det är bra om du fyller i blanketten regelbundet, gärna en gång i veckan så att det inte glöms bort. Vi använder medvetet oss av det vaga begreppet otillåten påverkan, eftersom det som fenomen ofta är av subtil karaktär och kan vara svårt att ta på.

Vi har skickat ut dessa formulär till samtliga åklagare i Sverige. Förutsättningarna är därför mycket goda att få hela åklagarväsendets uppfattning om problemet utifrån konkreta ärenden. Det behöver knappast påpekas att det är viktigt att samtliga åklagare stöder oss i detta arbete. De resultat vi får fram kommer att redovisas på övergripande nivå och därför inte kunna spåras till enskilda åklagare, specifika åklagarkammare eller geografiska områden.

Vi kommer också att genomföra intervjuer med såväl vittnen och målsäganden som myndighetspersoner. Om du har något som du vill berätta, kan du kontakta oss. Du kan givetvis också kontakta oss om du har några frågor.

Johanna Skinnari
08-401 87 14
johanna.skinnari@bra.se

Lars Korsell
08-401 87 11
lars.korsell@bra.se

Linda Weding
08-401 87 26
linda.weding@bra.se

BOX 1386, 111 93 STOCKHOLM
BESÖK TEGNÉRGATAN 23
TEL 08 401 87 00. FAX 08 411 90 75
INFO@BRA.SE. WWW.BRA.SE

Formulär

- Markera antal händelser i formuläret regelbundet, gärna varje vecka.
- Ibland kanske mer än ett alternativ i samma tabell stämmer för en händelse, fyll då i den ruta som känns mest relevant.
- Återsänd detta formulär till Brå i bifogat svarskuvert efter v. 45. Det är viktigt att du skickar formuläret även om du inte uppfattat några otillåtna påverkansförsök under tidsperioden.

1. I hur många förundersökningar har du uppfattat att någon försökt påverka vittnen eller målsäganden under perioden? Redovisa uppdelat efter styrkan på din uppfattning.

Styrka	v. 42 15 okt–21 okt	v. 43, 22 okt–28 okt	v. 44, 29 okt–4 nov	v. 45, 5 nov–11 nov
Otillåten påverkan kan misstänkas				
Det är visat/styrkt att otillåten påverkan har förekommit				

2. Vilken är grunden för misstanken om otillåten påverkan?

Personen...	v. 42	v. 43	v. 44	v. 45
... vill inte längre medverka				
... ändrar sina uppgifter				
... "glömmer" oförklarligt				
... berättar inte allt han/hon känner till				
... uteblir från huvudförhandling				
... berättar om påverkansförsöket				
Annat, specificera:				

3. Vilken typ av otillåten påverkan gäller det?

	v. 42	v. 43	v. 44	v. 45
Direkt påverkan (direkta hot, trakasserier, våld etc)				
Indirekt påverkan (subtila, mer underförstådda, hot om att bryta kontakten, trakasserier etc)				

4a. Vem genomförde påverkansförsöket?

	v. 42	v. 43	v. 44	v. 45
En misstänkt för "grundbrottet"				
En anhörig till den misstänkte				
En okänd person				
Någon annan person				

4b. Uppfattas någon av följande typer av gärningspersoner ligga bakom påverkan?

	v. 42	v. 43	v. 44	v. 45
Ungdomar				
Personer med kopplingar till organiserad brottslighet				

5. I vilka typer av fall eller brottsområden har påverkan misstänkts?

Kategori	v. 42	v. 43	v. 44	v. 45
Egendomsbrott				
Trafikbrott				
Relationsbrott				
Hot, vålds- och sexualbrott (som ej är relationsvåld)				
Narkotikabrott				
Ekonomisk brottslighet (inkl. miljöbrott)				
Annat, specificera:				

